

Drengpoikia ja hurrikkaita

Kielirajavyöhyke ja sen vaikutukset Keski-Pohjanmaan suomen- ja ruotsinkieliseen maaseutuväestöön 1600–1700-luvuilla

Pro gradu -tutkielma
Elokuu 2014
Perttu Immonen

Suomen ja Pohjoismaiden historia
Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos
Helsingin Yliopisto

Tiedekunta/Osasto ☐ Fakultet/Sektion –Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos ☐ Institution – Department Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos	
Tekijä ☐ ☐ ☐ Författare – Author Perttu Immonen			
Työn nimi ☐ ☐ Arbetets titel – Title Drengpoikia ja hurrikkaita. Kielirajavyöhyke ja sen vaikutukset Keski-Pohjanmaan suomen- ja ruotsinkieliseen maaseutuväestöön 1600–1700-luvuilla.			
Oppiaine ☐ Läroämne – Subject Suomen ja Pohjoismaiden historia			
Työn laji ☐ ☐ Arbetets art Level Pro gradu	Aika ☐ ☐ Datum – Month and year Elokuu 2014	Sivumäärä ☐ ☐ Sidoantal – Number of pages 103 sivua ja 7 liitettä	
Tiivistelmä ☐ ☐ Referat – Abstract			
<p>Suomen rannikkoalueille muutti keskiajalla runsaasti ruotsinkielisiä uudisasukkaita, mikä vaikutti keskeisesti koko maan historiaan. Aiemmassa historiallisessa tutkimuksessa on kuitenkin jäänyt vähälle huomiolle se, millainen suomen- ja ruotsinkielisen väestön suhde oli maaseudulle syntyneellä kielirajalla. Tässä tutkimuksessa selvitetään 1) suomen- ja ruotsinkielisen maaseutuväestön välisen kielirajavyöhykkeen ominaispiirteitä 1600–1700-luvuilla sekä 2) kielirajan vaikutuksia sen tuntumassa eläneisiin ihmisiin. Alueellisesti tutkimus rajautuu keskipohjalaisiin Kokkolan ja Kälviän pitäjiin, joista ensin mainittu oli pääosin ruotsinkielinen ja jälkimmäinen suomenkielinen. Tutkimuksen päähuomio kohdistuu kaksikieliseen Korpilahden kyläseutuun, joka levittäytyi mainittujen pitäjien väliselle kielirajavyöhykkeelle. Tutkimuksen tärkeimpänä lähdeaineistona toimivat Kokkolan ja Kälviän käräjäkunnan tuomiokirjat 1690- ja 1770-luvuilta. Niiden ohella alkuperäislähteinä käytetään Pohjanmaan rykmentin sotilaskatselmusluetteloita (1690-luku), Kokkolan ja Kälviän seurakuntien rippikirjoja sekä Kokkolan pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjoja (1770–1780-luvut). Lähdeaineistoa analysoidaan ensisijaisesti laadullisesta näkökulmasta.</p> <p>1) Tulokset osoittavat keskipohjalaisen kielirajavyöhykkeen olleen alituisesti, joskin hyvin hitaasti liikkuva talonpoikaisyhteisöjen ominaisuus. Aikakauden muihin yhteiskunnallisiin ryhmiin ei vastaavaa kielirajaa syntynyt. 1600–1700-lukujen säätyläistö ja porvaristo olivat nimittäin valtaosin ruotsinkielisiä, kun taas tilaton väestö oli maantieteellisesti liikkuvaista ja kielelliseltä koostumukseltaan muuntuvaista. Keski-Pohjanmaan ruotsin- ja suomenkielisiä talonpoikia erottivat kielen ohella tietyt kulttuuripiirteet, jotka kuitenkin olivat vähäpätöisiä verrattuna esimerkiksi Pohjanmaan ja Savon välisiin kulttuurieroihin. Pohjalainen kielirajavyöhyke herättikin 1600–1700-luvuilla varsin vähän huomiota. Kirkollinen ja maallinen esivalta kylläkin kehittivät ajoittain ajatusta Pohjanmaan suomalaisalueiden ”ruotsalaistamisesta” sekä jyrkensivät paikoin kielirajaa hallinnollisten rajanvetojensa avulla. Yhteinen uskonto, sotaväki, oikeusjärjestelmä ja kauppayhteydet toisaalta loivat yhteenkuuluvuutta kieliryhmien välille. Niinpä keskipohjalainen talonpoikaisväestö suhtautui keskinäisiin kielellisiin eroavaisuuksiinsa käytännönläheisesti, ilman voimakkaita tunnelatauksia.</p> <p>2) Tulokset osoittavat, että väkivaltaa ei keskipohjalaisten kieliryhmien välillä esiintynyt käytännössä lainkaan. Keskipohjalaista kielirajavyöhykettä leimasivat kuitenkin sitkeät maankäyttöriidat. Ne eivät perustuneet etnisiin vastakkainasetteluihin. Sen sijaan hyvin hallitun yhteisen kielen puuttuminen vaikeutti maankäyttöriitojen sopimista käräjien ulkopuolella. Asenteiden kärjistymistä ehkäisivät kielirajavyöhykkeen kaksikielisyys ja talonpoikaisten kieliryhmien sosiaalinen tasavertaisuus. Ruotsinkielisillä säätyläisillä oli kuitenkin taipumus suhtautua kielteisesti suomenkieleen, jota pidettiin leimallisesti rahvaan kielenä. Kokkolan ja Kälviän käräjillä suomenkieliset joutuivat lisäksi ruotsinkielisiä useammin syytetyksi siveysrikoksista ja noituudesta, vaikka esimerkiksi varkaus- ja paloviinarikoksissa ei vastaavia eroja ollut. Tämä oletettavasti johtui suomalaiskylien väljemmästä sosiaalisesta kontrollista, mitä ilmensi myös ruotsalaiskyille tyypillisen oltermannijärjestelmän vajavaisuus. Kielirajavyöhykkeen myönteisiä vaikutuksia aikaansai ennen kaikkea kaksikielisyys, josta myös Korpilahden seudun talonpojat hyötyivät kaupanteossa, käräjillä ja monissa heille myönnettyissä luottamustoimissa.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Kieliraja, kieliryhmät, Keski-Pohjanmaa, Kokkola, Kälviä, suomenruotsalaiset, talonpojat			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

*Sinä kurja ihmislapsi
jonka pitää maailman tietä vaeltaman,
ajattele kuolevaisuuttasi ja katso nyt tässä muita*

*Sinun säätyysi, arvosi ja mitä vielä autuuden nimeä
Sinulle maailma on uskotellut: täällä nähdään miten köyhä talonpoika
saa saman levon kuin säätyläinenkin
Kurjan, rikkaan luilla, niillä kaikilla on täällä satama.
A:o 1701.¹*

---

¹ Teksti Kokkolan pitäjän kirkkotarhan vanhassa luukorissa. Nikula 1969, 146.

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymykset ja -käsitteet	1
1.2 Aiempi tutkimus ja tämän tutkimuksen lähdeaineisto	5
2. Pohjalainen kylä, pitäjä ja kaupunki	13
2.1 Pohjalaista asutushistoriaa: Kokkola – Karleby	13
2.2 Pohjalaista kyläelämää: Korpilahti – Korplax	20
3. Pohjalainen kielirajavyöhyke	27
3.1 Lähikuva kielirajavyöhykkeestä	27
3.2 Kulttuurinen rajavyöhyke?	37
3.3 Säädyllisiä rajoja	47
4. Pohjalaisen kielirajan vaikutukset	54
4.1 Kielirajakahakoita?	54
4.2 Asenteita ja ennakkoluuloja	66
4.3 Kieliraja-aseman etuja	83
5. Päätelmät.....	90
Lähteet.....	99
Liite 1. Keski-Pohjanmaan kieliraja.....	104
Liite 2. Korpilahden kylä	105
Liite 3. Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1770–1775 käsitellyt paloviinarikossyytökset.....	106
Liite 4. Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1690–1700 käsitellyt riitatapaukset, joissa osapuolina Korpilahden kylän asukkaita	108
Liite 5. Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1770–1775 käsitellyt riitatapaukset, joissa osapuolina Korpilahden kylän asukkaita	110
Liite 6. Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1690–1700 käsitellyt salavuoteus- ja huoruussyytökset.....	121
Liite 7. Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1690–1700 käsitellyt varkaussyytökset.....	124

1. Johdanto

1.1 Tutkimuskysymykset ja -käsitteet

Itämeren ylitse muutti keskiajalla suhteellisen runsas joukko ruotsalaisia talonpoikia, jotka asuttivat pysyvästi Suomenlahden pohjoisrannikon ja Pohjanlahden itärannikon. Pohjanmaalla tämän uudisasutusliikkeen alku ajoittuu 1200–1300-luvuille. Muuttoliike johtui osin luonnollisesta väestönkasvusta, mutta sen taustalla vaikuttivat myös kuninkaalliset päätökset: Ruotsin kruunu vahvisti samoihin aikoihin asemiaan idässä.² Seuraavien vuosisatojen aikana Suomeen asettunut ruotsinkielinen väestö lisääntyi ja levisi kohti harvaan asuttua sisämaata, jota samaan aikaan asutettiin myös suomenkielisen väestön toimesta. Tämä molemminpuolinen asutustoiminta johti siihen, että ruotsin- ja suomenkielisen talonpoikaisasutuksen väliin muodostui viimeistään 1600-luvulla kieliraja, joka yleispiirteiltään on säilynyt samanlaisena aina 2000-luvulle saakka. Ruotsinkielinen asutus keskittyi rannikkoalueelle, joka alkoi Länsi-Karjalasta ja jatkui rannikkoa myötäillen Uudenmaan kautta Varsinais-Suomeen. Satakunnan rannikkoseudulla vallitsi suomenkielinen väestö, mutta sen pohjoispuoleisilla Pohjanmaan rannikkoalueilla oli toinen ruotsinkielinen asutusalue, joka ulottui keskipohjalaiseen Kokkolan pitäjään saakka.³ Täsmällisemmin ottaen ruotsinkielisen alueen pohjoisraja osui Kokkolan pitäjän Korpilahden kyläseutuun (liitteet 1 ja 2), joka on tämän tutkimuksen kohteena.

Millaiset olivat suomen- ja ruotsinkielisen väestön välisen kielirajavyöhykkeen ominaispiirteet? Millä tavoin kieliraja vaikutti sen tuntumassa asuviin ihmisiin? Näihin kysymyksiin tämä tutkimus etsii vastausta paikallishistoriallisiin lähteisiin tukeutumalla. Etenkin viimeksi mainittu kysymys kielirajan *vaikutuksista* on vaikea – ja jäänyt siksi aiemmassa tutkimuksessa vähälle huomiolle. Vaikutusten osalta tämä tutkimus pyrkii kartoittamaan sekä kielirajan myönteisiä että kielteisiä puolia. Myönteisistä vaikutuksista voidaan esimerkiksi ottaa ne edut, joita kaksikielisyydestä saattoi olla

---

² Lindkvist 2002, 45–46; Vahtola 2001, 14–16; Ahlbäck 1977, 49–56; Back 1969, 359–363; Virrankoski 1997, 21–22.

³ Holger Wallénin tekemä, jo 1930-luvun alussa julkaistu tutkimus on edelleen perusteellisin selvitys Suomen alueen historiallisesta kielirajasta. Wallén 1932, 10–71 sekä liitekartat.

kielirajan tuntumassa asuville talonpojille. Kielirajan kielteisistä puolista voidaan puolestaan mainita etniset ennakkoluulot, joita on esiintynyt erilaista kieltä ja kulttuuria edustavien ryhmien välillä läpi ihmiskunnan historian. Esimerkiksi Kokkolan seudulla asui 1500-luvulla lappalaisia, joita sekä suomalaisilla että ruotsalaisilla oli taipumus pitää itseään vähäarvoisempina yksilöinä – ”lappalainen” oli Kokkolassa haukkumasana. Pohjanmaalla liikkuvia venäjänkarjalaisia kutsuttiin puolestaan jo varhain halventavasti ”ryssiksi”.⁴ Tämä tutkimus rajoittuu kuitenkin Kokkolassa asuneen ruotsin- ja suomenkielisen väestön suhteisiin. Kysymyksellä on paitsi historiallista, myös ajankohtaista kiinnostavuutta, sillä kaksikielisyys on myös nyky-Suomessa kiinnostava ja osin arka aihe. Niinpä 1800-lukua edeltävälle ”Ruotsin vallan ajalle” ulottuva historiallinen näkökulma antaa perspektiiviä nykyiseenkin keskusteluun.

Suomen- ja ruotsinkielisen asutuksen välinen kieliraja oli pitkä, mutkikas ja hitaasti muuttuva linja, jonka varrelle osui hyvin erityyppisiä asuinalueita ja elinkeinoja. Niinpä tutkimus, joka keskittyy nimenomaisesti kielirajan vaikutuksiin, kannattaa rajata tiukasti. Maantieteellisesti tämä tutkimus rajautuu enimmäkseen ruotsinkielisen Kokkolan ja enimmäkseen suomenkielisen Kälviän pitäjien muodostamaan käräjäkuntaan.⁵ Samalla päähuomio kohdistuu Kokkolan pitäjän Korpilahden kylään, joka suurikokoisena ja muodoltaan pitkulaisena levittäytyi Kokkolan ja Kälviän pitäjien väliselle kielirajavyöhykkeelle. Korpilahden kyläseutu säilyi poikkeuksellisen pitkään eli 1600–1700-lukujen ajan varsin tasapuolisesti kaksikielisenä, minkä seurauksena se itsessään muodosti tutkimuksellisesti kiinnostavan kielirajavyöhykkeen.⁶ Yksittäiseen kyläyhteisöön keskittyvä tutkimus on sikälikin perusteltua, että kylä oli talonpojan näkökulmasta katsottuna se elämän perusyksikkö, jonka ympärille hänen elinkeinonsa ja

---

⁴ Back 1969, 344; Mickwitz ja Möller 1951, 102; Back 1980, 274.

⁵ Kokkolan pitäjästä eli maaseurakunnasta käytettiin 1900-luvulla myös nimitystä Kaarlela. Nimeä Kaarlela ei käytetty 1700-luvulla, joten tässä tutkimuksessa puhutaan Kokkolan pitäjästä, joka täten erottuu 1620-luvulla perustetusta Kokkolan kaupungista. Koska tämä tutkimus keskittyy kielirajavyöhykkeeseen, eivät pitäjän (seurakunnan) maantieteellisten rajojen historialliset muutokset aiheuta merkittävää rajausongelmaa. Mainittakoon kuitenkin, että Kokkola kuului alun perin Pietarsaaren suurpitäjään, josta se itsenäistyi 1400–1500-lukujen vaihteessa. Kokkolan pitäjästä erotettiin puolestaan 1500-luvulla Lohtaja ja 1600-luvulla (osittain) Kruunupyy, Kokkolan kaupunki sekä Kälviä. Back 1969 s327–334.

⁶ Korpilahden kyläseutuun luettiin 1500-luvulle asti myös Vitsarin ja Rödsön saaret, jotka maannousun myötä kuroutuivat kiinni mantereeseen ja eriytyivät samalla verotuksellisesti omiksi kylikseen. Back 1969, 427–444.

sosiaaliset suhteensa tiiviimmin kietoutuivat.⁷ Näin tiiviisti rajatussa ”mikrohistoriallisessa” tutkimuksessa voidaan parhaimmillaan tutustua jopa yksittäisten talojen ja ihmisten elämään. Mikä tämän tutkimuksen kannalta olennaisinta, voidaan yksittäisen kylän osalta pysyä ainakin karkeasti ottaen selvillä siitä, mihin kieliryhmään tietyn talon väki kuului. Sen selvittäminen nimittäin edellyttää monentyyppisen lähdeaineiston käyttöä rinnakkain.

Tutkimuksellisesti Kokkolan ja Kälviän etuna on se, että mainittujen pitäjien välinen kieliraja ei näyttäytynyt ainoastaan vastakkainasetteluna ruotsinkielisen rannikon ja suomenkielisen sisämaan välillä, mikä oli tavanomainen tilanne eteläisemmillä rannikkoalueilla. Sen sijaan Kokkolan seudulla voidaan verrata kahta jokseenkin samanlaisessa elinkeinollisessa asemassa olevaa väestöryhmää. Vaikka Kokkola oli pääosin ruotsinkielinen ja Kälviä lähes yksinomaan suomenkielinen, olivat molemmat kuitenkin rannikkopitäjiä ja siten periaatteessa samojen elinkeinojen vaikutuspiirissä. Aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa ei eri kieliryhmiä edustavien rannikkopitäjien välisiin kulttuurieroihin ole juuri kiinnitetty huomiota.⁸ Tätä aihepiiriä käsitellään luvussa 3, osana kielirajavyöhykkeen ominaispiirteitä koskevaa tutkimuskysymystä. Toinen, pohjalaisen kielirajavyöhykkeen vaikutuksia koskeva tutkimuskysymys otetaan lähempään käsittelyyn luvussa 4. Näiden peruskysymysten käsittelyä taustoittaa luku 2, jossa tehdään katsaus Kokkolan seudun kielirajavyöhykkeen asutushistoriaan.

Tämän tutkimuksen ajallista rajausta määrittää ennen kaikkea lähdeaineiston laatu. 1600–1700-lukuja edeltävällä ajanjaksolla kielirajaa voi paikallisella tasolla tutkia lähinnä paikan- ja henkilönnimistöstä, jotka ovat ajoituksellisesti epävarmoja. Vasta 1600-luvun lopusta löytyvät ensimmäiset historialliset lähdeaineistot, kirkolliset tarkastuspöytäkirjat ja sotilasasiakirjat, joista saa kohtuullisen selkeän kuvan pohjalaisten kieliryhmien – tai kuten aikalaiset sanoivat, ”kansallisuuksien” (nation)⁹ – keskinäisistä määräsuhteista.

---

⁷ Kyläyhteisöä on jopa pidetty esimerkkinä ihmisyyhteisön universaalista perusmuodosta. Kyläyhteisön muodostaa tyypillisesti sellainen määrä ihmisiä, joka parhaiten pystyy hyödyntämään keskinäisen yhteistyön edut. Esim. Layton 2002, 69–70.

⁸ Ks. esim. Lönnvuist, 1981; Ahlbäck ja Ahlbäck, 1979.

⁹ Tutkijat käyvät ajoittain käsitteellistä keskustelua siitä, missä merkityksessä ”Suomi” oli olemassa ”Ruotsin vallan” ajalla. Näkemyskentän toisen ääripään mukaan Suomi oli jo olemassa jonkinlaisena valtion alkiona, kun taas toinen ääripää kieltää edes etnistä suomalaisuutta esiintyneen. Totuus levittäytynee näiden ääripäiden väliin. Suomi ei valtiollisessa mielessä ollut ennen 1800-lukua Ruotsista

Niinpä tämän tutkimuksen ajallinen lähtökohta sijoittuu alkuperäisaineiston osalta 1690-luvulle. Toinen tutkimuskausi rajautuu ensisijaisesti 1770-luvulle. Jälkimmäisenkin tutkimuskauden valintaan vaikutti ennen kaikkea kieliryhmiin liittyvän lähdeaineiston saatavuus. Kokkolan tuolloinen kirkkoherra Anders Chydenius nimittäin teki rippikirjoihin edeltäjiään runsaammat kirjaukset seurakuntansa jäsenistä. Tämän seurauksena Kokkolan pitäjässä 1770-luvulla vallinneista kieliryhmäsuhteista saadaan tarkempi kuva kuin edeltävistä aikakausista (tai muista pitäjistä). 1800-luku rajataan lähtökohtaisesti tästä tutkimuksesta pois, johtuen jo niistä perustavanlaatuisista yhteiskunnallisista muutoksista, joita uusi vuosisata Pohjanmaalle toi. 1800-luku oli Pohjanmaalla laajan siirtolaisuuden, elinkeinorakenteen muutosten sekä kunta- ja koulu-uudistusten aikakausi, joka monin tavoin mullisti myös kieliryhmien välisiä suhteita. 1800-luku ei siten mahdu tämän tutkimuksen puitteisiin, vaan ansaitsisi oman tutkimuksensa.

Kun tarkastellaan suomen- ja ruotsinkielisen asutuksen välistä kielirajan luonnetta, on syytä pitää muistissa muutamia kyseiseen käsitteeseen liittyviä rajoituksia. Vaikka karttoihin voidaan piirtää jokseenkin todellisia ja tarkoituksenmukaisia kielirajoja, on samalla syytä muistaa, että kyse ei ole maantieteellisestä rajasta siinä merkityksessä, että sen voisi löytää maastosta. Kieli on ihmisten ominaisuus ja siten altis muutoksille ja moniselitteisyydelle. Ensinnäkin käsite kieliraja koskee suomalaisessa katsannossa lähinnä talonpoikaisasutusta. Säätyläistö oli lähes yksinomaan ruotsinkielistä, ja irtain työväestö liikkui tarjolla olleiden työpaikkojen perässä, paljolti kielirajoista piittaamatta.¹⁰ Toisekseen lähes kaikilta 1700-luvun asuinalueilta – kielirajan molemmin

---

erillinen yksikkö, mutta suomalaisuutta etnisessä mielessä esiintyi. Tässä tutkimuksessa käsitteelliseen monimuotoisuuteen suhtaudutaan käytännönläheisesti. Kieliryhmiä kutsutaan ajoittain ”suomalaisiksi” ja ”ruotsalaisiksi”, koska niin tehtiin myös aikalaislähteissä (ks. seuraava luku sekä esim. Nykvist 1979, 238–239). Samalla on syytä muistaa, että osa Suomessa asuvasta ruotsinkielisestä väestöstä koki jo 1700-luvulla olevansa (identiteetiltään) suomalaisia. Vasta 1800-luvun lopulla yleistyi termi ”suomenruotsalainen”, joka ei aluksi viitannut pelkkään kieliryhmään, vaan samalla etniseen ryhmään ja kansallisuuteen (nationalitet). Esim. Allardt ja Starck 1981, 107–113; Bladh ja Kuvaja 2006, 13–18, 25–29; Manninen 2008, 239–240, 260–263; Karonen 2008, 265–273.

¹⁰ Myöskään ajan porvaristossa sosiaaliset rajat eivät syntyneet ensi sijassa kieliryhmien, vaan enemmänkin erilaisten sosioekonomisten ryhmien välille. Esimerkiksi Helsingin Pitkäsilta muodosti aikanaan rajan, joka koski enemmänkin erilaisia sosioekonomisia luokkia, ei niinkään kieliryhmiä. Pitkäsillan eteläpuolella asuva väki toki oli enimmäkseen ruotsinkielistä, mutta sitä mukaa kun kaupungin vauraaseen porvaristoon liittyi suomenkielisiä jäseniä, he asettuivat samalle alueelle. Pitkäsillan pohjoispuolelle, Kallioon ja Sörnäisiin, asettui niin suomen- kuin ruotsinkielistäkin työväestöä. Sama pätee myös Kokkolan kaupunkiin. Kaupunki näyttää nimistönsä perusteella olleen 1600–1700-luvulla

puolin – löytyy pieni vähemmistö, joka puhuu äidinkielenään toista kieltä kuin enemmistö. Myös kielirajalla asuvat talonpojat saattoivat asuinpaikkaansa vaihtamalla muuttaa hitaasti kielirajan sijaintia. Lopuksi, tietyn talon väki saattoi olla kaksikielistä, jonka seurauksena talon ensisijainen kotikieli saattoi ajan mittaan vaihtua. Joissain tapauksissa ihmisen ensisijaista kieliryhmää saattaa jopa olla vaikeaa määritellä, sillä hän saattoi puhua eri kieltä kotonaan ja vaikkapa työreissuillaan. Edellä mainituista syistä johtuen tässä tutkimuksessa käytetään kielirajan sijasta termiä ”kielirajavyöhyke”.¹¹ Tämä termi huomioi paremmin sen, että kieliryhmien välinen raja on ihmisyyteistöjen ominaisuus, joka on alituudessa hitaassa liikkeessä.

1.2 Aiempi tutkimus ja tämän tutkimuksen lähdeaineisto

Suomalaisuuden suhde Ruotsiin, ruotsalaisuuteen ja ruotsinkieleen on ollut viimeaikaisessa historian tutkimuksessa suosittu aihe, jota on pohdittu useista näkökulmista ja useisiin eri aikakausiin liittyen.¹² Historiallinen tutkimus on kuitenkin keskittynyt sivistyneistöön ja jättänyt vähälle huomiolle sen, miten kieliryhmät suhtautuivat toisiinsa maaseudulla, jossa asui suuri valtaosa molempien kieliryhmien väestöstä. Termiä ”kieliraja” alettiin tutkimuksessa käyttää 1800–1900-lukujen vaihteessa, jolloin kartoitettiin kieliryhmien välisiä määräsuhteita 1800-luvun lopulla kerätyn tilastollisen aineiston pohjalta.¹³ Aihepiirin tutkimuksen eräänlaiseksi kivijalaksi muodostui Holger Wallénin vuonna 1932 julkaistu tutkimus *Språkgränsen och minoriteterna i Finlands svenskbygder omkr. 1600–1865*. Tutkimuksessaan Wallén

---

kaksikielinen, mutta minkäänlaista ”kielirajaa” kaupunkiin tuskin koskaan syntyi. Ks. luku 3.3. sekä Waris 1973, 66–68.

¹¹ Villstrand ja Kuvaja ovat käyttäneet termiä ”yhteysohyke” kuvatessaan sellaisia kieliraja-alueita, joilla kieliryhmien välinen kanssakäynti oli vilkasta (Esim. Kuvaja 2012). Tässä tutkimuksessa käytetyllä termillä ”kielirajavyöhyke” ei sen sijaan viitata kieliryhmien välisiin suhteisiin, vaan ainoastaan painotetaan sitä, että kieliraja itsessään ei ollut täsmällinen (maantieteellinen) raja. Tämän ymmärsi hyvin myös Wallén (1932), joka merkitsi kielirajakarttoihinsa erilliset ”kaksikielisyysrajat” (ks. esim. tämän tutkimuksen liite 1).

¹² Bladh ja Kuvaja 2006; Lamberg 2013; Manninen 2008; Karonen 2008; Kuvaja, Rantanen ja Villstrand 2007; Nordin 2008.

¹³ Esimerkiksi Karlsson (1898) selvitti ruotsin- ja suomenkielisten määräsuhteita eräissä lounaissuomalaisissa kunnissa kirkonkirjoihin 1800-luvun lopulla tehtyjen merkintöjen perusteella. Hän kuitenkin tyytyi tutkimuksessaan vain taulukoimaan numeeriset tuloksensa, tekemättä niistä mitään tulkintoja.

hahmotteli ruotsin- ja suomenkielisen väestön välisen kielirajan maantieteelliset ulottuvuudet ja niiden historialliset muutokset 1600–1800-luvuilla. Wallén käytti tutkimuksessaan monentyyppistä lähdeaineistoa, kuten paikannimistöä sekä kirkollisia tarkastuspöytäkirjoja. Tuoreemman historiallisen tutkimuksen osalta kieliraja-aihepiiriin liittyvät Christer Kuvajan Uuttamaata ja Tornionjokilaaksoa käsittelevät artikkelit. Hänen tutkimustensa lähdeaineisto on samantyyppistä kuin Wallénilla. Erityishuomiota hän on kiinnittänyt Carl Cristian Böckerin 1800-luvun alkupuolella kokoamaan tilastoon, johon kirjattiin Uudenmaan kieliryhmien määräsuhteet.¹⁴

Käytetyn lähdeaineiston laadusta johtuen on historiallisissa tutkimuksissa jäänyt hyvin vähälle huomiolle se, millainen vaikutus kielirajavyöhykkeellä oli sen tuntumassa eläviin ihmisiin. Kielirajan merkityksen pohdintaa on hämmästyttävän vaikeaa löytää myöskään paikallishistoriallisesta kirjallisuudesta, vaikka se esimerkiksi Kokkolan seudun osalta on muutoin erinomaisen perusteellista.¹⁵ Kysymystä kielirajan vaikutuksista onkin lähestytty ensisijaisesti kansatieteen sekä yhteiskuntatieteiden näkökulmista. Kansatieteen parissa erilaisten etnisten ryhmien ominaisuuksiin kiinnitettiin huomiota jo 1800-luvulla, jolloin eräät ylioppilaat kuvailivat eri kieliryhmien elinkeinoja ja pukeutumista.¹⁶ 1900-luvun kansatieteilijöistä esimerkiksi Ragna Ahlbäck ja Bo Lönngqvist yhteistyökumppaneineen ovat pohtineet suomenruotsalaisen kulttuurin erityispiirteitä.¹⁷ Yhteiskuntatieteiden osalta Erik Allardt yhteistyökumppaneineen on tutkinut Helsingin kieliryhmien välisiä suhteita ja Margareta Jaakkola Tornionjokilaakson kaksikielistä kulttuuria.¹⁸ Kansatieteellinen tai yhteiskuntatieteellinen tutkimus ei kuitenkaan perustu yleensä historialliseen lähdeaineistoon, mikä on keskittänyt näiden alojen tutkimusta 1800-luvun lopusta alkavalle aikakaudelle.¹⁹

---

¹⁴ Esim. Kuvaja 2008; Kuvaja 2012; ks. myös Allardt ja Starck 1981, 137–165.

¹⁵ Back 1969; Back 1980; Virrankoski 1997; Nikander 1945; Mickwitz ja Möller 1951.

¹⁶ Ks. esim. Lönngqvist 1981, 37–38.

¹⁷ Ahlbäck 1945; Lönngqvist 1981; Åström, Lönngqvist ja Lindqvist 2001.

¹⁸ Nimenomaisesti Keski-Pohjanmaata koski Agneta Kallisin pienimuotoinen tutkimus, joka käsitteli Kokkolan kaupungin kieliryhmien välisiä ennakkoluuloja 1970-luvulla. Allardt ja Starck 1981; Jaakkola 1969; Kallis 1972; Pipping ja Lilja 1970; Ruotsala 2012.

¹⁹ Kansatieteen ja yhteiskuntatieteiden tutkimus perustuu lähinnä haastatteluihin, kyselylomakkeisiin ja esineelliseen aineistokeruuseen, mitä on tehty aikaisintaan 1800-luvulla ja valtaosaltaan vasta 1900-luvulla.

Yksittäistä kielirajavyöhykkeellä sijaitsevaa ihmisyyhteisöä ei ole tiettävästi aiemmin tutkittu historiallisen lähdeaineiston pohjalta. Niinpä ei löydy myöskään aiempaa tutkimusta, joka keskittyisi kielirajavyöhykkeen historiallisiin vaikutuksiin talonpoikaisrahaan näkökulmasta. Tässäkin suhteessa lähtökohdaksi käy kuitenkin yllä mainittu Wallénin tutkimus vuodelta 1932. Ajallisen rajauksensa osalta (1600–1865) se osuu varsin hyvin yhteen tämän tutkimuksen kanssa, mutta sisällöllistä päällekkäisyyttä ei juuri ole: Wallén käsittelee Suomen alueen kielirajaa kokonaisuudessaan, minkä seurauksena paikallistason lähteet jäävät hänen tutkimuksessaan perin vähälle huomiolle. Pohjanmaan osalta Wallén esittää esimerkiksi näkemyksen, jonka mukaan pohjalaisten kieliryhmien väliset ennakkoluulot olivat voimakkaita. Kyseisiä ennakkoluuloja hän selittää maantieteellä sekä kansanluonteella (folkkaraktärerna). Tältä osin Wallénin näkemykset pohjautuvat lähinnä 1800-luvun perimätietoon. Wallén tosin kertoo käyneensä läpi Pohjanmaan tuomiokirjoja, mutta kyse oli mitä ilmeisimmin vain näiden lähteiden vapaamuotoisesta selailusta.²⁰ Kokkolan tuomiokirjoista Wallén mainitsee yhden ainoan tapauksen, joka koski ”kielirajan ylittävää yhteistyötä” kaustislaisten ja alaveteliläisten talonpoikien välillä. Hän siis oletti mainittujen talonpoikien kuuluneen eri kieliryhmiin, esittämättä kuitenkaan asiasta mitään todistetta – itse asiassa he luultavasti kuuluivat samaan kieliryhmään.²¹ Tämä pieni esimerkki osoittaa, että tuomiokirjojen tulkinta kieliryhmien näkökulmasta on hyvin vaikeaa, jos samalla ei tutustuta yksityiskohtaisesti kyseessä olevaan paikallisalueeseen. Wallén itsekin toteaa, että kieliraja-alueisiin vaikuttaneita tekijöitä on lähes mahdotonta selvittää ”ilman yksityiskohtaista perehtymistä joka ikiseen kylään”.²² Tässä suhteessa kaikkien kylien tutkimus ei kuitenkaan ole tarpeen, sillä *yhdenkin* kylän tutkimus voi tarjota runsaasti tietoa siitä, millä tavoin kielirajavyöhyke vaikutti talonpoikaisväestöön.

---

²⁰ Käsitellessään kieliryhmien välisiä väkivaltaisuuksia, Wallén kertoo käyneensä läpi Pohjanmaan tuomiokirjoja 1700-luvulta (ilmeisesti ajanjaksoilta 1722–1725 ja 1788–1808). Tuomiokirjojen osalta hänen tutkimuksensa on kuitenkin täytynyt olla hyvin ylimalkaista. Hän ei nimittäin kerro kyseisistä tuomiokirjoista lainkaan käytännön esimerkkejä, joskin kertoo ”saaneensa vaikutelman”, että kieliryhmien väliset rajaerimielisyydet vähenivät 1700-luvulla. Rajakiistojen väheneminen 1700-luvulla ei välttämättä liittynyt mitenkään kieliryhmien suhteisiin, vaan saattoi olla seurausta isojakomaanmittauksista. Wallén 1932, 270–277.

²¹ Wallénin oman kartan mukaan sekä Alaveteli että Kaustinen sijoittuivat kielirajavyöhykkeelle (liite 1), joten on vaikeaa ymmärtää, miksi hän väittää näiden kylien yhteistyön ”ylittäneen kielirajan”. Mainittu yhteistyö tapahtui alaveteliläisellä Skrikon maatilalla, jossa asui noihin aikoihin esimerkiksi Korpilahden kylässä syntynyt Mickel Mickelinpoika Korpilainen. Alavetelin srk:n rippikirjat 1788–1794, 84; Wallén 1932, 278.

²² Wallén 1932, 107–108.

Sikäli tätä tutkimusta voi pitää Wallénin työn paikallistasolle laskeutuvana jatkajana ja syventäjänä.

1600–1700-lukujen talonpoikaiselämän kannalta keskeisin tutkimusaineisto on kihlakunnankäräjien tuomiokirjat, joiden avulla tässä tutkimuksessa selvitetään Kokkolan seudun kieliryhmäasenteita. Koska tuomiokirjoissa ei yleensä mainita käräjillä esiintyneiden ihmisten kieliryhmää, pyrittiin jo ennen tuomiokirjojen tutkimista etsimään rinnakkaislähteitä, joista heidän kieliryhmänsä voisi riittävällä todennäköisyydellä tarkistaa. Tämä tehtävä osoittautui itsessään hankalaksi, mutta kaksi Kokkolan pitäjän kieliryhmiä valottavaa lähderyhmää – joita Wallén ei selvästikään tuntenut – kuitenkin löytyi. Varhaisin lähdeaineisto, josta löytyi mainintoja yksittäisten kokkolalaisten kieliryhmistä, on vuoden 1698 Pohjanmaan rykmentin pääkatselmusrulla. Siinä mainitaan kunkin sotilaan kotipitäjä ja kansallisuus (*nation*), joka oli joko ruotsalainen (*svenskt*) tai suomalainen (*finskt*).²³ Useimmissa tapauksissa mainitaan myös sotilaan sukulaisuussuhde siihen isäntään, jonka talon puolesta hänet otettiin sotaväkeen. Koska useimmat tuon ajan sotilaat palvelivat kotitalojensa puolesta, voidaan näistä tiedoista suhteellisen luotettavasti päätellä mainittujen talojen kotikieli. Katselmuksessa ei kuitenkaan mainita likimainkaan kaikkia pitäjän taloja, eikä muista sotilaskatselmuksista löytynyt vastaavia kansallisuusmerkintöjä, joten tältä osin tiedot jäävät valitettavan vajavaisiksi. Toinen lähde, josta voi tutkia yksittäisten kokkolalatalojen kieliryhmiä, ovat 1770-luvun rippikirjat. Niihin Kokkolan tuore kirkkoherra Anders Chydenius alkoi merkitä erikseen ruotsin- ja suomenkielistä rippikoulua käyvien nuorten luettelot. Kuten sotilaskatselmuksista, myös näistä luetteloista voidaan täten suhteellisen luotettavasti selvittää yksittäisten talojen kotikielet. Tämäkään luettelo ei ole kattava, sillä se kattaa vain Kokkolan pitäjän rannikkokylät.²⁴ Mainituista luetteloista ei saa kattavaa kuvaa myöskään irtaimen palvelusväen kieliryhmistä, koska heillä ei tavallisesti ollut rippikouluikäisiä lapsia.²⁵

---

²³ Tämä pätee niihin komppanioihin, joissa kokkolalaiset palvelivat. Eri komppanioiden katselmuksissa käsite *nation* ymmärrettiin kuitenkin eri tavoin. Joissakin komppanioissa käsitteen alle kirjattiin nimittäin sotilaiden kotimaa(kunta), joka saattoi olla vaikkapa Pohjanmaa, Savo, Ruotsi tai Saksa. RA. KrA. Österbottens regemente. Generalmönsterrullor 1698.

²⁴ Kokkolan pitäjän seurakunnan rippikirjat kattavat 1770-luvulla seuraavat kylät: Såka, Kvikant, Öja, Rödsö, Vitsar, Korplax, Kirilax, Palo, Kaustar, Linnusperä ja Storby. Luettelosta puuttuvat täten Ala- ja Ylivetelin kappeliseurakuntien talot sekä jostain syystä myös myöhemmin perustettujen kappelien eli Halsuan, Perhon ja Kaustisen talot.

Jotta tuomiokirjojen tutkimuksessa voitaisiin käyttää apuna yllämainittuja rinnakkaislähteitä, eli vuoden 1698 sotilaskatselmusta ja 1770-luvun rippikirjoja, rajataan tuomiokirjojen tutkimus vastaaviin ajanjaksoihin 1690–1700 ja 1770–1775.²⁶ Molemmilla ajanjaksoilla Kokkola ja Kälviä kuuluivat samaan käräjäkuntaan (tingslaget), joten käräjillä puhuttiin yleisesti sekä ruotsia että suomea. Lähes vuosisadan erottaman kahden ajanjakson etuna on se, että tällöin saadaan tarkasteluun runsaampi kirjo erityyppisiä käräjäjuttuja kuin yhteen aikakauteen keskittymällä. Se on hyödyksi kieliryhmäsuhteiden tutkimuksessa, etenkin kun etukäteen on epäselvää se, millaisista käräjäjutuista kieliryhmiin liittyvää aineistoa on ylipäättään löydettävissä. Kummaltakaan mainitulta ajanjaksolta ei alkuperäisiä tuomiokunnan konseptipöytäkirjoja ole säilynyt. Käräjäpöytäkirjojen osalta lähdeaineisto koostui täten yksinomaan renovoiduista, eli käräjiltä hovioikeuteen lähetetyistä ja sitä varten puhtaaksikirjoitetuista pöytäkirjoista.²⁷ Tutkimusaikakaudella pidettiin yleensä kahdet käräjät vuodessa, eli talvikäräjät (tk) ja kesä- tai syyskäräjät (kk/sk). Käräjiä istuttiin joko Kokkolan kaupungissa tai sen lähistöllä sijaitsevassa kihlakunnantuomarin tai nimismiehen kartanossa. Tuomarin ja nimismiehen ohella käräjillä keskeistä vaikutusvaltaa käytti 12 talonpoikaista lautamiestä, joista hieman alle puolet oli yleensä suomenkielisiä. Muun käräjäväen osalta kieliryhmäkoostumus lienee ollut suunnilleen sama kuin lautamiehistössä.²⁸

²⁵ Tilattoman väestön kieliryhmiä voi hyvin karkealla tasolla arvioida 1780-luvun rippikirjoihin merkityistä synnyinpitäjistä. Koska synnyinpaikka merkittiin vain harvojen kohdalle, jää tämänkin aineiston anti kuitenkin valitettavan vajavaiseksi.

²⁶ Koska vuonna 1698 palvelleet sotilaat olivat aikuisiässä ja olivat astuneet palvelukseen pitkän ajan kuluessa, heidän tietonsa kertovat enemmän vuotta 1698 edeltäneen kuin sen jälkeisen ajan ”kotikielistä”. Täten tutkimusajanjakso painotetaan vuotta 1698 edeltävään ajanjaksoon vuosille 1690–1700. Rippikoululasten kohdalla mainittu kieliryhmä sen sijaan heijastaa heidän tuolloista kotikieltään, minkä takia tuomiokirjojen tutkimus sijoitetaan samaan ajanjaksoon kuin mainitut rinnakkaislähteet (eli 1770-luvulle). 1690-lukuun verrattuna 1770-luvun tuomiokirja-aineiston määrä on kuitenkin moninkertainen (vertaa esim. liitteet 3 ja 4), minkä tähden koko vuosikymmenen tuomiokirjoja ei ole mahdollista läpikäydä tutkimusaiheen edellyttämällä tarkkuudella. Siten jälkimmäinen tutkimusjakso rajataan vuosiin 1770–1775. Tällä tavoin määriteltyjen tutkimusjaksojen osalta renovoidut tuomiokirjat Kokkolan ja Kälviän käräjäkunnasta ovat säilyneet jokseenkin täydellisinä Kansallisarkistossa (välistä puuttuivat ainoastaan talvikäräjien 1693 pöytäkirjat). Käytännön tutkimustyössä hyödynnettiin Kansallisarkiston digitoituja versioita tuomiokirjoista.

²⁷ Sikäli jos tuomiokirjoja ”siistittiin” sisällöllisesti ennen kuin ne lähetettiin hovioikeuteen, olisivat konseptipöytäkirjat saattaneet olla tämän tutkimuksen kannalta antoisampi aineisto kuin renovoidut eli puhtaaksikirjoitetut tuomiokirjat. Kokkolan ja Kälviän käräjäkunnan konseptipöytäkirjoja on Vaasan maakunta-arkistossa kuitenkin säilynyt vain aikakaudelta 1718–1762, jolloin Kokkola kuului Pohjois-Pohjanmaan tuomiokuntaan. Tuo sinänsä kiintoisa ajanjakso rajautui kuitenkin pois tutkimuksesta siksi, ettei siihen liittyen ole olemassa minkäänlaista rinnakkaislähdettä käräjäväen kieliryhmän selvittämiseksi.

²⁸ Vuoden 1690 käräjillä olivat läsnä myös kruunupyyläiset, jotka seuraavasta vuodesta lähtien sijoitettiin kuitenkin omaan käräjäkuntaansa. Sen jälkeisillä 1690-luvun käräjillä kymmenestä lautamiehestä ainakin neljä näyttää tulleen Kälviältä, joiden ohella myös Kokkolan lautamiesten joukossa saattoi olla

Käräjillä esiintyvä säätyläistö sekä kaupungin porvarit sen sijaan olivat yleensä ruotsinkielisiä, joskin oletettavasti osasivat jonkin verran suomea. Koska alkuperäislähteissä kaikkien ihmisten etunimet kirjoitettiin ruotsinkielisessä muodossa, esitetään ne ruotsinkielisessä muodossaan myös tässä tutkimuksessa.

Tuomiokirjojen tutkimuksessa kiinnitetään ensinnäkin huomiota kaikkiin riitatapauksiin, joissa esiintyi asianomaisina Korpilahden kylän asukkaita. Kyseisen kylän talonpojat edustivat poikkeuksellisen tasapuolisesti molempia kieliryhmiä, jotka pyritään myös yksilöllisesti selvittämään yllä mainittujen rinnakkaislähteiden avulla. Täten voidaan tutkia, vaikuttiko kylän talonpoikien kieliryhmä jollain tapaa heidän esiintymiseensä käräjillä. Voidaan tutkia esimerkiksi sitä, keskittyivätkö kärjäriidat enemmän kieliryhmien välille kuin niiden sisälle tai ryhmittyivätkö kylän talonpojat muutoin riitajutuissa kieliryhmiensä mukaisesti.²⁹ Toisekseen tuomiokirjoista etsitään koko kärjäkunnan alueelta riitatapauksia, jotka näyttävät asettuvan kieliryhmien välisiksi. Tällöin lähtökohtaisesti suurimpana kiinnostuksen kohteena ovat kärjäriidat, joissa esiintyi sekä Kokkolan että Kälviän pitäjen asukkaita. Kuten aiemmin kävi ilmi, täsmällisiä kieliryhmätietoja ei koko kärjäkunnan laajuudelta löydy. Sen tähden talonpoikien kieliryhmä voidaan monissa tapauksissa arvioida ainoastaan asuinpaikan sekä muiden tuomiokirjoissa esiintyneiden vihjeiden perusteella. Vaikka tällainen kieliryhmän määrittäminen saattaa yksittäisessä tapauksessa johtaa virheelliseen tulkintaan, voidaan kieliryhmäsuhteita koskevaa aineistoa kokonaisuutena silti pitää riittävän luotettavana.³⁰

---

suomenkielisiä talonpoikia. Vaikka Kokkolan ja Kälviän kärjäkunnassa kieliryhmien määrasuhteet olivat jokseenkin tasan (ks. luku 3.1.), voidaan olettaa, että käräjillä oli yleensä paikalla enemmän ruotsinkielistä väkeä johtuen siitä, että suomenkieliset talonpojat asuivat keskimäärin kauempana käräjien pitopaikoista. Esim. Kokkolan ja Kälviän tk 1691, 16; kk 1692, 205; kk 1693, 343.

²⁹ Asianomaisten asuinpaikka ei tuomiokirjoista aina selviä, joten sikälikin juttujen valikointia helpottaa keskittyminen kielirajavyöhykkeellä sijainneeseen Korpilahden kylään, jonka noin 16 suku- eli talonnimeä saattaa muistaa ulkoa. Korpilahden kylään keskittymiseen ohjaa osaltaan sekin, että kyseisen kylän asukkaat ovat hyvin edustettuina mainituissa rinnakkaislähteissä, eli vuoden 1698 pääkatselmusrullissa sekä 1770-luvun rippikoululaisten luetteloissa.

³⁰ Jos talonpojan asuinpaikka (esim. Kälviän Ullavan kylä) sijaitsi jokseenkin yksikielisellä alueella, voidaan olettaa, että kyseinen talonpoika edusti samaista kieliryhmää. Se, oliko tietty alue yksikielinen, voidaan puolestaan määrittää Wallénin teoksen kartasta (liite 1), joka kaikkine puutteineenkin on edelleen perusteellisin selvitys aiheesta. Mitä kauempana kielirajavyöhykkeestä tietty talonpoika asui, sitä todennäköisemmin hän oli yksikielinen. Lisävihjeitä tietyn henkilön kieliryhmästä saattaa saada esimerkiksi nimistä (esim. *Mickel Tolonen*) sekä aiempia asuinpaikkoja (esim. *från Savolax*) koskevista tiedoista. Samalla on kuitenkin muistettava tällaisen menetelmän rajoitukset. Pelkkä suku- tai talonnimi ei riitä todisteeksi kieliryhmästä, sillä Kokkolan seudun talonpojilla esiintyi yleisesti ”väärenkielisiä” nimiä.

Vaikka tässä tutkimuksissa sivutaan talonpoikien suhdetta heidän kotiseutunsa papistoon ja porvaristoon, keskittyy tämä tutkimus ensisijaisesti ajan alempiin säätyihin. Talonpoikaiston ohella heihin lukeutui maaseudun tilaton väestö: palvelusväki, irtolaiset, sotilaat, torpparit ja käsityöläiset. Tilatonta väestönosaa koskevaa aineistoa pyritään tuomiokirjojen ohella etsimään Kokkolan pitäjänkokouksien ja kirkkoraadin kokousten pöytäkirjoista. Kokkolassa pitäjän- ja kirkkoraadin kokouksia oli alettu pitää viimeistäänkin 1600-luvun lopulla, mutta niiden pöytäkirjoja on säilynyt vasta 1770-luvulta. Tätä tutkimusta varten niitä käytiin läpi ajanjaksolta 1773–1783. Kyseessä on jakso ensimmäisistä säilyneistä pöytäkirjoista. Pitäjän- ja kirkkoraadinkokouksia pidettiin muutamia kertoja vuodessa, tavallisesti kirkossa jumalanpalveluksen jälkeen kirkkoherran johdolla. Aiheet vaihtelivat pitäjän taloutta koskevista asioista kirkkokuririkkomuksiin.³¹ Kokkolan pitäjänkokousten pöytäkirjoja on kiinnostava verrata tuomiokirja-aineiston sikäli, että kälviäläisten puuttuessa pitäjänkokouksissa oli paikalla hyvin vähän suomenkielistä väkeä. Tämä saattoi tuoda paljaammin esiin pitäjässä vallinneet kieliryhmäasenteet – ja tässä tapauksessa erityisesti ruotsinkielisen väestön asenteet pitäjän suomalaisvähemmistöä kohtaan. Pitäjänkokouksien aiheista kiinnostuksen kohteena on ennen kaikkea köyhäinhuolto, josta aiheutui talonpojille rasitteita, ja joka sikäli on omiaan paljastamaan kieliryhmäasenteiden laadun. Myöskään pitäjänkokouksien pöytäkirjoissa ei käytännössä koskaan mainita asianosaisten kieliryhmää. Tältäkin osin kieliryhmän selvittämisessä pyritään käyttämään edellä mainittuja rinnakkaislähteitä.

Suomenkielinen suku- tai talonnimi oli esimerkiksi sellaisilla ruotsinkielisillä talonpojilla, joiden suku oli sukupolvien kuluessa vaihtanut äidinkieltään tai jotka olivat asettuneet suomenkielisten aiemmin asuttamaan taloon. Toisaalta esimerkiksi suomenkieliset sotilaat ja käsityöläiset ottivat 1700-luvulla käyttöön ruotsinkielisiä sukunimiä. Asuinpaikka on sukunimeä selvästi tärkeämpi kieliryhmän määrittäjä. Sekään ei yksinään riitä kieliryhmän selvittämiseksi esimerkiksi irtaimen työväen tai kielirajavyöhykkeellä asuvien talonpoikien kohdalla.

³¹ Pitäjänkokouksien pitoon liittyvät privilegiot annettiin papeille vuonna 1650, ja 1720-luvulla pitäjänkokousten pitäminen tuli pakolliseksi. Samalla pitäjän- ja kirkonkokouksiin siirrettiin osa aiemmin käräjillä käsitellyistä, pitäjän yhteisten asioiden hoitoon ja vähäisiin kirkkokuririkkomuksiin liittyvistä asioista. Pitäjänkokousten ja kirkkoraadin pöytäkirjat ovat käsitellyllä ajanjaksolla käytännössä samaa lähdeaineistoa ja ovat myös muodollisesti samankaltaisia. Erottavana tekijänä oli se, että pitäjänkokoukseen osallistuivat käytännössä koko pitäjän talonpojat, kun taas kirkkoraadin kokouksiin osallistui vain kirkon viranhaltijoita ja luottamusmiehiä, kuten pitäjän kuudennusmiehet. Pitäjänkokouksessa käsiteltiin lähinnä seurakunnan talouteen ja yhteisiin velvollisuuksiin liittyviä asioita ja kirkkoraadissa eli ”kirkko-oikeudessa” lähinnä kirkkokuririkkomuksia. Jako ei tältä osin tosin ollut kovin tiukka. Esim. Pulma 1985, 66–68; Back 1980, 491–492, 515.

Edellä mainitun tutkimusaineiston ohella käytetään muitakin lähteitä silloin, kun nousee tarve tutkia jotain esille noussutta erityiskysymystä. Esimerkiksi henki- ja rippikirjoista selvitetään tarvittaessa yksittäisten talonpoikaissukujen vaiheita. Vihittyjen luetteloista selvitetään puolestaan sitä, missä määrin tapahtui kielirajan ylittäviä avioliittoja.³² Varhaisimpien aikojen kohdalla käsitellään myös paikannimiaineistoa, joskin lähinnä aiemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta. Lähdekriittiset ongelmat eivät tämän tutkimuksen kannalta ole sikäli olennaisia, että ihmisten asenteet ja uskomukset ovat kiinnostuksen kohteena siinä missä ”todellisetkin” tapahtumat. Tämän tutkimuksen kannalta keskeisempi ongelma onkin se, että kieliryhmäasenteet eivät itsessään synnyttäneet käräjäjuttuja, vaan ne paljastuvat parhaimmillaankin epäsuorasti, ”rivien välistä”. Tämän seurauksena ei tutkimusaineistoa kannata eikä voi analysoida määrällisillä mittareilla. Sen sijaan lähteiden antia ja epävarmuustekijöitä tutkimuskysymysten kannalta harkitaan laadullisesti ja tapauskohtaisesti.³³

Kieliryhmien välisten suhteiden historiallinen tutkimus on siis monella tapaa vaativa aihe, mikä oli tiedossa jo tätä tutkimusta suunniteltaessa. Mutta koska tämänmuotoista tutkimusta ei tiettävästi ole aiemmin tehty, tuntui ”nollatuloksenkin” uhalla silti mielekkäältä selvittää, millaista kieliryhmiin liittyvää tutkimusaineistoa paikallislähteistä on löydettävissä. Vaikka tutkimuksen varsinainen lähdeaineisto koostuu perinteisistä historiallisista asiakirjalähteistä, viitataan tekstissä ajoittain muihinkin tutkimusaloihin, kuten kansatieteeseen, psykologiaan ja geenitutkimukseen.³⁴ Monialaisuus on ihmisen käyttäytymistä tutkittaessa eduksi, sillä eri tieteenalat antavat tutkittavaan ilmiöön erilaisia näkökulmia. Tämän tutkimuksen lähtökohtana ei ole minkään yksittäisen

---

³² 1600-luvun osalta talonpoikaissukujen vaiheita voi selvittää käytännössä lähinnä henkikirjoista ja tuomiokirjoista. Seuraavan vuosisadan osalta Kokkolan maaseurakunnan rippikirjoja on säilynyt vuodesta 1725, vihittyjen luetteloita vuodesta 1721 ja muuttaneiden luetteloita vuodesta 1751 lähtien.

³³ Jos haluttaisiin vertailla *määrällisesti* kieliryhmien välisiä oikeudellisia riitoja (esim. kokkolalaiset vs. kälviäläiset) suhteessa ”kieliryhmien sisäisiin” riitoihin (esim. kokkolalaiset vs. kruunupyyläiset), jouduttaisiin tulosten tulkinnassa perin ongelmalliseen tilanteeseen. Koska talonpojat riitelivät ensisijaisesti naapureittensa kanssa ja riitoihin vaikutti esimerkiksi asutuksen vakiintuneisuus, tulisi tulosten tulkinnassa huomioida tutkittujen rajojen maantieteelliset ulottuvuudet, asukastiheydet sekä historialliset olosuhteet. Tällaisten tekijöiden vaikutus on selvästi pienempi keskittyttäessä yhteen kielirajavyöhykkeellä sijaitsevaan kylään, jossa olosuhteet olivat molemmille kieliryhmille samantyyppiset. Kieliryhmien välisten suhteiden kannalta tällöinkin on kuitenkin olennaisinta se, minkä *laatuista* käräjäjuttuja tuomiokirjoissa mainitaan. Niinpä tämän tutkimuksen peruskysymysten (kielirajan luonne ja sen vaikutukset) kannalta käytännössä ainoa vaihtoehto on tutkimusaineiston kirjoittaminen ”auki” laadullista tarkastelua varten.

³⁴ Kirjoittaja on aiemmin suorittanut FM-tutkinnon psykologiasta ja opiskellut sivuaineina mm. kansatiedettä ja luonnontieteitä, joten näiden tieteenalojen näkökulman mukaanotto on sikäli luontevaa.

teorian todentaminen, vaan tutkimuskysymysten asettelua ohjaa joukko taustaoletuksia monilta eri tieteenaloilta. Historiallisiin taustaoletuksiin lukeutuu esimerkiksi se, että suomen- ja ruotsinkielinen talonpoikaisto muodostivat asutushistoriallisesti, kielellisesti ja kulttuurisesti siinä määrin toisistaan erottuvat ryhmät, että niiden välisiä suhteita on mielekästä tutkia. Psykologisiin taustaoletuksiin lukeutuu puolestaan se, että evolutiivisista syistä johtuen on tietyn etnisen ryhmän jäsenillä taipumus suosia omaa ryhmäänsä, toisten ryhmien kustannuksella. Tietty taipumus ei ilmene kaikissa ihmisissä tai tilanteissa, vaan näkyy lähinnä ihmisryhmän keskimääräisen käyttäytymisen suuntautumisena sellaisissa olosuhteissa, jotka ovat kyseiselle taipumukselle otollisia. Tietyn etnisen ryhmän syrjinnälle olosuhteet ovat sitä huonommat, mitä vaikeammin vieras ryhmä on erotettavissa omasta ryhmästä. Niinpä esimerkiksi suomen- ja ruotsinkielisen talonpoikaiston välien voi olettaa olevan sitä paremmat, mitä enemmän toisiinsa sekoittuneina he asuivat ja elivät.

2. Pohjalainen kylä, pitäjä ja kaupunki

2.1 Pohjalaista asutushistoriaa: Kokkola – Karleby

Keski-Pohjanmaan asuttaminen kesti vuosisatoja ja siihen liittyi uudisasutusryhmiä monesta eri suunnasta. Tässä luvussa käydään läpi Kokkolan seudun asutushistoriaa painottaen niitä tekijöitä, jotka ovat jollain tavoin vaikuttaneet kieliryhmien välisiin suhteisiin. Pohjalaisasutuksen varhaisvaiheita koskeva historiallinen todistusaineisto on hyvin vähäistä. Niinpä Pohjanmaan varhaishistoriaa on pyritty selvittämään tukeutuen myös maantieteelliseen (erityisesti maannousuun liittyvään), arkeologiseen, kansatieteelliseen ja kielitieteelliseen aineistoon. Jatkossa myös geenitutkimus tulee tarkentamaan ja kenties muuttamaan kuvaa Pohjanmaan asutushistoriasta. Kattavampi historiallinen lähdeaineisto alkaa 1500-luvulta, jolloin uudisasutusliike Kokkolan seudulla yhä jatkui, joskin rannikkokyläen osalta asutus oli jo varsin vakiintunutta. 1500-luvun historiallisen lähdeaineiston ja erityisesti maakirjojen merkitys kieliryhmien osalta

perustuu paljolti nimistöön, joiden pohjalta voidaan tulkita myös varhaisemman asutushistorian vaihteita.

Nykykäsityksen mukaan Keski-Pohjanmaa sai kiinteää ja pysyvää talonpoikaisasutusta vasta keskiajalla. Esihistoriallisena aikana Keski-Pohjanmaalla liikkui vain harva joukko eränkävijöitä, joiden määrä hupeni lähes olemattomiin ajanlaskun ensimmäisen vuosituhannen lopulla. Varhaisimpien asuttajien joukossa oli ainakin lappalaisia eli saamelaisia, jotka vähitellen syrjäytettiin suomalaisten ja ruotsalaisten uudisasuttajien toimesta.³⁵ Vakiintunutta suomalaisasutusta Keski-Pohjanmaan rannikkoseudulle syntyi vasta 1100–1200-luvuilla, jolloin monet myöhemmän Kokkolan pitäjän keskeisistä paikoista vasta nousivat merestä maannousun myötä. Suomalaisten keskeistä osuutta Kokkolan seudun alkuperäisasutuksessa osoittaa se, että useimmat pitäjän vanhimmista kylännimistä, kuten Kvikant (Kuivakanta), Linnusperä sekä Korpilahti ovat alkuperältään suomenkielisiä. Suomenkielinen alkuperä on myös valtaosalla Kokkolan seudun suurimmista ja vanhimmista järvistä, joista osa oli alkujaan merenlahtia.³⁶ Seudun vanhimpiin kylännimiin lukeutuu myös Karleby – myöhempi Isokylä (Storby) – joka vakiintui sittemmin koko pitäjän nimeksi. Karlebyn kylän ja pitäjän suomenkielinen kutsumanimi saattoi jo varhain olla Kokkola, joskin asia jää lähdeaineiston niukkuuden tähden epäselväksi.³⁷ Suomenkielisiä uudisasukkaita saapui Keski-Pohjanmaalle luultavasti monesta eri suunnasta, kuten Lounais-Suomesta, Hämeestä–Satakunnasta sekä Savosta–Karjalasta. Osa asutusliikkeestä saattoi tapahtua ”toisen askeleen” muuttona aiemmin asutetun Etelä-Pohjanmaan kautta. Hämäläisten kohdalla

---

³⁵ Pohjanmaan asutushistoriaan kuuluvat keskeisesti myös kainulaisia (kvener) ja pirkkalaisia (birckarler) koskevat kertomukset, joiden historiallinen alkuperä on jäänyt paljolti arvoitukseksi. Esim. Luukko 1954, 38–71; Vahtola 2001, 16–17; Leinonen 1990, 43.

³⁶ Monet muut Kokkolan kylännimet ovat kielelliseltä alkuperältään epävarmoja. Myös monet ruotsinkielisen Etelä-Pohjanmaan vanhimmista kylännimistä ovat alkuperältään suomenkielisiä, mikä kertonee vanhasta suomalaisasutuksesta. Pohjanmaan ruotsinkielisten pitäjien nimet sen sijaan ovat voittopuolisesti ruotsinkielisiä, mikä kertonee siitä, että kyseiset pitäjät itsenäistyivät (ja samalla nimettiin) verrattain myöhään, ruotsinkielisen väestön jo ollessa enemmistönä. Vesistönimistön osalta voidaan mainita esimerkiksi Kruunupyynjoella vuonna 1687 mainittu leventymä nimeltä Kotojärvi (*Kåto Jerfvi*) – nimi näyttäisi kertovan siitä, että paikalla sijaitsi aiemmin (keskiajalla) pieni järvi, jonka äärellä asui suomalaisia. Nimistön ohella suomalaistalojen vanhat kalastusoikeudet viittaavat siihen, että Pohjanmaan keskiaikaisella rannikolla oli vakiintunutta, joskin epäilemättä hyvin harvaa suomalaisasutusta. Back 1969, 450; Huldén 2002, 66–69; Luukko 1950, 76–81; Slotte 1978, 164–171.

³⁷ Nimenä Kokkola pohjautunee kokkoon eli kotkaan. Jakob Chydenius esitti 1700-luvulla, että koko pitäjän alkuperäinen nimitys olisi ollut Kokkola tai Kokkolahti. Asiaa jää epäselväksi, sillä suomenkielinen nimi esiintyy asiakirjoissa ensi kertaa vasta 1600-luvulla. Back 1969, 356–359; Virrankoski 1997, 21–22; Krook 1969, 188; ks. myös Österbotten 1867 n:o 22, 172.

muuttoliike oli sikäli luonnollista, että Pohjanmaa lukeutui heidän vanhoihin eräomistuksiinsa. Suomalaisten uudisasutusliike ei pysähtynyt Kokkolan seudulle, vaan kattoi myös sen pohjoispuoliset rannikkoalueet aina Tornionjokilaaksoon saakka. Karjalaisten vankin muutto-alue sijoittui juuri Pohjois-Pohjanmaalle. Heidän osuutensa Kokkolan seudun asuttamisessa on yhä epäselvä.³⁸

Paikannimistön perusteella siis näyttää, että Keski-Pohjanmaan varhaisimmat tunnetut asuttajat olivat saamelaisia ja suomalaisia, mikä tietysti pätee Suomen alueeseen yleisemminkin. Keski-Pohjanmaan rannikkoseuduilla asutus oli kuitenkin harvaa, ja keskiajan kuluessa merkittävimmäksi väestöryhmäksi tulivat ruotsinkieliset uudisasuttajat. Kokkolan seudulla ruotsalaisten uudisasutusliike alkoi 1200–1300-luvuilla – suomalaisen uudisasutusliikkeen samaan aikaan jatkuessa. Ruotsalaiset uudisasuttajat olivat omaksuneet kristinuskon jo ennen saapumistaan, mikä selittää sen, että Pohjanmaalle suuntautuneita ristiretkiä ei tunneta. Muuttoliike lähti oletetusti lähinnä Sveanmaalta ja suuntautui Pohjanlahden molemmille puolille.³⁹ Suomalaisasutuksen piiriin jäivät rannikkoseutujen osalta ainoastaan harvaväkkiset alueet Kokkolan pohjoispuolelta Tornionjokilaaksoon saakka.⁴⁰ Kokkolan seudulla ruotsinkielisten uudisasukkaiden ensimmäiset asuinsijat näyttävät sijainneen myöhemmän kaupungin synnyinsijoilla, suojaisan Kaustarinlahden (Kaustarvik) ympäristössä. Sieltä oli vaivaton veneyhteys myös Vetelin- eli Perhonjoelle. Paikannimistö osoittaa, että ruotsinkielisiä talonpoikia asettui myös sittemmin suomenkielisinä tunnetuille alueille, kuten Kaustisiin ja Veteliin. Kyse lienee kuitenkin ollut verrattain myöhäisestä muuttoliikkeestä, sillä mainitut sisämaa-alueet ovat asutushistoriallisesti nuoria. Tähän myöhempään

---

³⁸ Eri tutkijat painottavat eri muuttajaryhmien merkitystä. Ks. esim. Ahlbäck 1977, 49–56; Back 1969, 344–363, 378, 384, 386; Virrankoski 1997, 17–23; Leinonen 1990, 43–46; Rantatupa 1993, 52–62.

Paikallishistorioissa savolaisen uudisasutusliikkeen oletetaan yleensä alkaneen suhteellisen myöhään.

Geenitutkimus antaa kuitenkin viitteitä siitä, että esimerkiksi Kokkolan seudun ruotsinkielisen väestön perimään savolaisvaikutteet ilmestyivät ensisijaisesti 1600-lukua edeltävällä ajalla. Udd 2002, 150.

³⁹ Suomen alueella on epäilemättä jo esihistoriallisena aikana liikkunut ruotsalaislähtöisiä ihmisryhmiä, jotka sittemmin hävisivät tai sulautuivat suomensukuiseen valtaväestöön. Tilanne muuttui keskiajalla, jolloin Suomen rannikkoseuduille muutti suhteellisen lyhyessä ajassa sen verran suuri määrä ruotsalaisia uudisasukkaita, että heistä tuli pian alueen suurin väestöryhmä. Vallitsevan käsityksen mukaan tämä muuttoliike alkoi Pohjanmaalla 1200-luvun lopulla. Samaa aikaan, eli 1200–1300-lukuihin, ajoittuu myös Pohjanlahden länsirannikon ja Norjan pohjoisten rannikkoalueiden asutus. Ahlbäck 1977, 49–56; Back 1969, 360–361; Luukko 1950, 76–81; Virrankoski 1997, 19; Wallén 1934, 3–8; Jern 1980, 5–6; Ahlbäck ja Ahlbäck 1979, 393–401; Vahtola 2001, 14–16.

⁴⁰ Ero ruotsinkielisten alueen ja suomenkielisten pohjoispohjalaisten väestöryhmien välillä näkyy nykyväestönkin geneeissä. Salmela 2010, 91.

muuttoliikkeeseen saattoi osaltaan vaikuttaa kuningas Kustaa Vaasa, joka kehotti 1550-luvulla ”suolaveden ääreen ahtautuneita” ruotsalaisia alamaisiaan muuttamaan syvemmälle sisämaahan.⁴¹

Sille, miksi ruotsalaisen ja suomalaisen asutuksen raja lopulta syntyi nimenomaan Kokkolan seudulle, on esitetty erilaisia tulkintoja. Esimerkiksi Kyösti Virrankoski olettaa, että tätä pohjoisempana olosuhteet maanviljelykselle olivat liian karut.⁴² Eino Kaila puolestaan selittää asiaa purjehdusolosuhteilla: Kokkolan seudulta etelään leviävä rannikkovesistö oli täynnä suojaista saaristoa, joka sopi hyvin ruotsalaisten pienille, hylkeenpyyntiin ja kalastukseen tarkoitetuille veneille. Kokkolan pohjoispuoleiset rannikkovesistöt Kälviästä alkaen olivat sen sijaan avonaisempia ja vaarallisempia.⁴³ Edellä mainitut elinkeinolliset selitykset eivät kuitenkaan ole riittäviä, sillä sekä Kokkolassa että sen pohjoispuolisilla alueilla kaikki talonpojat harjoittivat vuodenvaihtamisen aikana useita elinkeinoja, kuten kalastusta, hylkeenpyyntiä, karjanhoitoa sekä pelto- ja kaskiviljelyä.⁴⁴ Kolmas mahdollinen selitys kielirajavyöhykkeen synnylle liittyykin valtakunnalliseen tilanteeseen. Ruotsin kruunu nimittäin pyrki vahvistamaan asemaansa idässä 1200–1300-lukujen vaihteessa, eli samaan aikaan kun ruotsalaisväestö saapui Kokkolan seudulle.⁴⁵ Keskipohjalaisessa perimätiedossa kerrotaankin ruotsalaisen kuninkaan käskystä asuttaa Pohjanlahden rannikko Vetelin- eli Perhonjokeen saakka.⁴⁶ Vetelinjoen ikivanhasta rajaluonteesta todistaa myös paikannimistö.⁴⁷ Onkin ehdotettu, että Kokkolaan ensiksi tulleet ruotsalaiset olivat rajaseudun turvaksi määrättyjä soturitalonpoikia. Jos tämä pitää paikkansa, olisi Kokkola tosiasiallisestikin voinut olla se ”miesten kylä”, jota vanha nimi Karleby kirjaimellisesti tarkoittaa.⁴⁸ Tässä suhteessa mielenkiintoisia ovat myös uudet geenitutkimukset, jotka antavat viitteitä siitä, että

---

⁴¹ Kuningas Kustaa Vaasa osoitti asiaa koskeneen kirjeensä Pietarsaaren väestölle vuonna 1551. Tätä vanhempiin ruotsalaisalueisiin saattoi sen sijaan kuulua Kälviän Ruotsalon kylä, joka yhä 1550-luvulla lienee ollut ruotsinkielinen, mutta oli 1600-luvun lopulle tultaessa suomalaistunut (ks. luku 3.1.). Slotte 1978, 16–17; Back 1969, 369–372; Rantatupa 1993, 52–55; Jern 1980, 52; Virrankoski 1997, 22.

⁴² Virrankoski 1997, 22.

⁴³ Kaila 1931, 254–257, 362–363.

⁴⁴ Back 1980, 17–210; Rantatupa 1993, 82–90.

⁴⁵ Back 1969, 359–363; Lindkvist 2002, 45–46; Virrankoski 1997, 21–22.

⁴⁶ Wallén 1934, 68.

⁴⁷ Esim. Back 1969, 348–349; Rantatupa 1993, 47.

⁴⁸ Ks. Virrankoski 1997, 21–22.

Länsi-Suomeen alun perin muuttanut skandinaaviväestö oli miesvoittoista.⁴⁹ Pitävän todistusaineiston puuttuessa pitäjän varhaisvaiheet jäivät kuitenkin spekulatiivisiksi. Kussakin edellä mainitussa selityksessä voi piillä osatotuus Kokkolan seudun asutushistoriaan.

Historiallinen todistusaineisto 1300-luvulta joka tapauksessa kertoo kohtuullisen vakiintuneesta ruotsalaisasutuksesta Pohjanmaan rannikkoalueilla.⁵⁰ Kokkola irtosi Pietarsaaresta itsenäiseksi kirkkopitäjäksi 1400–1500-lukujen vaihteessa, jolloin pitäjään myös rakennettiin kivikirkko.⁵¹ Historiallinen lähdeaineisto kertoo, että yhteydet Pohjanlahden ylitse olivat suhteellisen tiiviit myös 1500-luvulla, jolloin uudisasutusliike Kokkolan seudulla jatkui yhä vilkkaana.⁵² Ruotsalaiset eivät ajatelleet Pohjanlahden itärannikkoa osaksi ”Suomea” – sellainen nimitys olisi aiheuttanut 1500-luvun ihmisessä vain sekaannusta. Pohjanlahden itärannikkoa kutsuttiinkin ”Itä-Pohjaksi” (Österbotten) tai yksinkertaisesti ”itäpuoleksi” (Östra sidan).⁵³ Ruotsalaisessa katsannossa Pohjanlahden pitkä rannikkoalue siis muodosti melko yhtenäisen alueen, josta eteläisempi ”Suomi” muodosti erillisen,⁵⁴ joskaan ei täysin vierasta aluetta – sieltähän moni Pohjanmaan suomalaissuku oli lähtöisin. Tästä näkökulmasta vieraamman alueen muodosti suomenkielinen sisämaa, jonne 1500-luvulla muutti runsaasti savolaisperäistä väestöä. Savolaisten muuttoliike ei rajoittunut pelkästään ylämaan metsiin, vaan heitä ilmestyi myös Kokkolan rannikkokyliin, kuten Ristirantaan ja Rödsön saareen.⁵⁵

1600-luku osoittautui Kokkolan seudulle kaksijakoiseksi ajanjaksoksi. Vuosisata oli toisaalta nopeasti kasvavan tervakaupan ja laivanrakennuksen, toisaalta karvaiden sotien ja katojen aikaa. Kaupankäynnin vilkastumiseen vaikutti etenkin Ristirannan ja

---

⁴⁹ Geenitutkimus viittaa siihen, että ruotsalainen uudisasuttajaväestö sekoittui suomalaisväestöön *etenkin* asutuksen varhaisvaiheissa. Tämäkin osoittaa, että ruotsalaiset uudisasukkaat eivät saapuneet täysin asumattomaan korpeen. Salmela 2012, 14, 50–51.

⁵⁰ Back 1969, 363–365.

⁵¹ Nikula 1969, 69–72.

⁵² Esim. Jern 1977, 186–188.

⁵³ Pohjoinen ilmasto tosin esti purjehduksen Pohjanlahdella pitkän talvikauden aikana, mutta jäätä pitkin meri voitiin ylittää tuolloinkin. Virrankoski 1997, 29–30; Ahlbäck 1977, 45–47.

⁵⁴ Pohjanmaan liittyminen (varsinaiseen) Suomeen oli pitkä prosessi. Kirkollinen yhteys Varsinais-Suomeen syntyi keskiajalla ja oikeudellinen yhteys 1600-luvulla. Hallinnollisessa mielessä Pohjanmaa oli vielä 1600-luvulla ajoittain osa Länsipohjaa ja ajoittain osa Pohjanlahden itäpuolisia maakuntia. Aina 1700-luvulle asti eroteltiin usein käsitteellisesti toisistaan Suomi ja Pohjanmaa. Jern 1977, 92–93, 100; Kuvaja, Rantanen ja Villstrand 2012, 35–36.

⁵⁵ Back 1969, 353–354; Virrankoski 1997, 37–39.

Kvikantin kylän maille vuonna 1620 perustettu Kokkolan kaupunki. Se sai ruotsinkielisen nimen Gamla Karleby erotukseksi samaan aikaan perustetusta Uusikaarlepyystä. Kokkolan kaupungin perustamisen vaikutusta kieliryhmäsuhteisiin on vaikeaa arvioida. Vaikka kaupunkia hallittiin ruotsinkielellä, edellyttivät porvarien kauppatoimet vähintäänkin auttavaa suomenkieltä. Tätä osoittavat myös kaupungissa mainitut suomalaiset porvarisnimet.⁵⁶ Seudun kasvava kauppaliikenne lisäsi kieliryhmien kanssakäymistä myös maaseudulla. Kokkolan kauppa-alueeseen kuuluivat ruotsalaisvoittoisien Kokkolan ja Kruunupyyn ohella myös pohjoisemmat suomalaispitäjät Kälviä, Lohtaja ja Kalajoki. Niiden ohella vilkasta kauppaa käytiin sisämaan suomenkielisen väestön kanssa. Kulkuväylänä sisämaahan toimi Vetelinjoki, jota itsessään on pidetty ruotsin- ja suomenkielisen talonpoikaiston välisenä vanhana kielirajana. Pohjanmaan tasaisuuden – lakeuden – takia etenkin raskaiden kauppatavaroiden, kuten tervan, kuljetus oli helpompaa kuin muilla rannikkoalueilla. Tervan ohella sisämaan suomenkieliset talonpojat toivat Kokkolaan viljaa, josta seudulla oli usein puutetta.⁵⁷

1600-luvun vilkastuva kauppaliikenne lienee siis vaikuttanut myönteisesti Kokkolan seudun kieliryhmäsuhteisiin. 1600-luvun toistuvat kadot sen sijaan koettelivat kieliryhmien välejä, sillä katojen yhteydessä lisääntyivät varkaudet, riidat autioituneiden tilusten nautinnasta sekä kulkutauteja levittävät kerjäläiset. Keski-Pohjanmaan vilja-alijäämän taustalla vaikuttivat paitsi sikäläiset karut viljelysolosuhteet, myös tervanpolttoelinkeino ja siihen liittyvä suurperhejärjestelmä.⁵⁸ Viljavajetta toisaalta paikkasivat meriteitse saatavan vilja-avun saavutettavuus sekä merikalastus. Nälkävuosien 1696–1697 seurauksena Kokkolan väestöstä arvioidaan kuolleen noin neljänneksen, eli yli 700 henkeä pitäjän ja kaupungin yhteenlasketusta, arviolta 3000 hengen väestöstä. Kuolleisuus oli suurempaa rannikon suomalaispitäjissä, sillä nälkävuosien kurjuus kasvoi pohjoista kohden. Kälviällä kolmasosan väestöstä arvioitiin

---

⁵⁶ Kieliryhmiin liittyvien lähteiden puute sekä henkilönnimiaineiston monitulkintaisuus estää kaupungin kielellisten määräsuhteiden täsmällisen selvittämisen. 1600-luvulla pikkuruudessa Kokkolan kaupungissa mainitaan esimerkiksi nimet Tassinen, Pasanen (Viitasaareltä), Tolonen, Rahkonen ja Kiiskinen. Kokkolan kaupunkisk:n kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luettelot; Mickwitz ja Möller 1951, 24–25

⁵⁷ Kaila 1931, 213–220; Nykvist 1979, 249; Wallén 1932, 274–276.

⁵⁸ Jutikkala 1958, 57; Talve 1980, 157; Virrankoski 1997, 59.

menehtyneen ja Lohtajalla sekä Kalajoella sitäkin enemmän.⁵⁹ Nälkävuosien aikaan Kokkolaan saapuikin pohjoisesta sekä sisämaasta köyhtynyttä suomalaisväestöä, jolle porvaristo kertoi myyneensä leipää alennettuun hintaan.⁶⁰

Toistuvien katojen ja sotien takia Kokkolan pitäjän ja kaupungin yhteenlasketun väestön on arvioitu 1600-luvulla hieman vähentyneen, ollen 1700-luvun alussa 2000–3000 henkeä.⁶¹ Uusi vuosisata osoittautui Pohjanmaalla entistäkin kärjistetympien äärimmäisyyksien vuosisadaksi. Suuren Pohjan sodan aikainen venäläismiehitys eli vuosien 1714–1721 isoviha oli Pohjanmaalle kenties nälkävuosiakin suurempi katastrofi – etenkin jos asiaa tarkastelee rannikkotien varrella asuneen ruotsinkielisen talollisväestön näkökulmasta. Kun venäläiset syyskuussa 1714 olivat matkalla kohti Kokkolaan, olivat Etelä-Pohjanmaalta saapuneet pakolaiset jo tehneet tunnetuksi vihollisen säälimättömyyden. Niinpä paniikki valtasi Kokkolan asukkaat, jotka pakenivat miehittäjää metsien piilopirtteihin sekä rannikkoa myöten kohti pohjoista, jossa osa heistä myöhemmin raa’asti surmattiin. Myös kotiseudulla tapahtui suurta tuhoa, sillä esimerkiksi Isokylä hävisi isovihan aikana lähes täysin.⁶² Isoviha kurjisti täten Kokkolan seudun koko 1700-luvun alkupuolen elämän. Isovihan jälkeisen ajan huonoin kausi osui 1740-luvun alkuun, johtuen neljänä vuonna peräkkäin 1739–1742 sattuneista kadoista. Pulaa pahensi kielto viedä viljaa Savosta Pohjanmaalle sekä venäläismiehittäjät, jotka saapuivat Pohjanmaalle jälleen syksyllä 1742. Tällä kertaa kyse oli kuitenkin vähälukuisesta ja paikallisten kanssa kohtuullisen hyvin toimeen tulleesta joukosta.⁶³

Vuosisadan jälkipuoliskolla koettiin koko valtakunnassa yleisesti ottaen hyvä viljelyskausi, joka vaikutti suotuisasti myös Keski-Pohjanmaahan. Niinpä Kokkolan seudun väkiluku kasvoi hyvin nopeasti, ollen vuosisadan puolivälissä yhteensä lähes 4000 ja vuosisadan lopulla yli 5500 henkeä.⁶⁴ Seudun eduksi koituivat myös valtiopäivillä 1765–1766 Kokkolan kaupungille myönnetty, suoran ulkomaankaupan

---

⁵⁹ Muroma 1991, 148–151.

⁶⁰ Mickwitz ja Möller 1951, 185.

⁶¹ Jern 1977, 190–192, 203–204; Muroma 1991, 148–151.

⁶² Back 1980, 73, 549–551; Viikuna 2006, 94–95.

⁶³ Back 1980, 118, 570–572; Kaila 1931, 43; Nikander 1945, 40–45.

⁶⁴ Väkiluvun yleiskehityksen kuvaamiseksi kaikki tekstissä mainitut väkiluvut koskevat 1500-luvun suurpitäjää vastaavaa aluetta, johon Kokkolan emäpitäjän ohella kuuluivat Kokkolan kaupunki sekä Yliveteli (Veteli), Alaveteli, Kaustinen, Perho ja Halsua. Jern 1977, 203–204; Forsberg 1977, 216.

mahdollistavat tapulioikeudet. Asian käsittelyssä silloisen Alavetelin kappalaisen ja myöhemmän Kokkolan kirkkoherran Anders Chydeniuksen toiminta oli keskeisessä asemassa.⁶⁵ Kokkolan seudun vaurastumiseen vaikutti myös tervan ja puutavaran hinnan nousu, jota aiheuttivat mm. "Amerikan sota" (1775–1783) sekä Ranskan vallankumouksen seurannaissodat. Vuosisadan lopulle mentäessä pikkuruinen Kokkolan kaupunki oli noussut Suomen alueen vauraimpien joukkoon, mikä osaltaan vaikutti myös sitä ympäröivän maaseudun elämään. Kaupunki tarjosi mahdollisuuksia lisätienesteihin etenkin kirvesmiehen töissä, sillä kokkolalaiset talot rakennettiin pian "entistä paremmiksi". Kokkolan seutu tuli tunnetuksi myös laivanrakentajistaan, joita lähetettiin sadoittain töihin esimerkiksi Viaporiin.⁶⁶ Vaurastuminen koski sekä Keski-Pohjanmaan ruotsin- että suomenkielistä väestöä, joskin niiden elinkeinorakenne oli hieman erilainen. Sivuelinkeinojen tarjonta vaurastutti ennen kaikkea kaupungin lähiseudulla asuvia ruotsalaiskyliä, kun taas viljelyskauden suotuisuus vaikutti voimakkaammin sisämaan suomalaisalueisiin. Vaurastumisen myötä 1700-luvun lopulla yleistyivät Kokkolan seudulla tietyt uuden ajan "ylellisyydet", kuten vaikkapa tanssiharrastus, ostokankaat ja paloviinan juonti, joita kaikkia koetettiin kahlita maallisen esivallan ja kirkkoherra Chydeniuksen toimesta, usein tuloksetta.⁶⁷ Niinpä kun vuonna 1808 venäläiset jälleen saapuivat Pohjanmaalle – jäädäkseen tällä kertaa pysyvästi – tuli Kokkolasta yksi Venäjän valtaisan keisarikunnan läntisimmistä ja länsimaisimmista sopukoista.

2.2 Pohjalaista kyläelämää: Korpilahti – Korplax

Yksittäisen kylän asutushistoria alkaa pienestä ihmisryhmästä, kuten perheestä, joka rakentaa uudisasutusalueelle vakinaisen asuintalon. Kokkolan ja Kälviän väliselle kielirajavyöhykkeelle syntyneen Korpilahden kylän ensimmäiset talot perustettiin viimeistään 1400-luvulla, mutta mahdollisesti jo sitä aiemmin. Kylän perustamispaikka oli ajalleen tyypillinen: kylä syntyi pitkälle sisämaahan ulottuvan, mitä ilmeisimmin

---

⁶⁵ Krook 1969, 222–224; Nikander 1945, 54–61.

⁶⁶ Esim. Nikander 1945, 14–15, 159, 212–216, 234–251.

⁶⁷ Ks. luku 3.2. sekä esim. Krook 1969, 225–239; Ks. myös Hellspång 1994, 64–68; Jutikkala 1958, 241–245.

Korpilahdeksi kutsutun suojaosan merenlahden rannoille, sekä kalastuksen että kulkuyhteyksien puolesta hyvään satamapaikkaan. Korpilahteen tai sen lähistölle laski lisäksi 1700-luvulle saakka eräs Vetelinjoen sivuhaara, joka maannousun myötä sittemmin kuivui.⁶⁸ Kokkolan kirkosta ja myöhemmästä kaupungista katsoen kylä sijaitsee koillissuunnassa, Vetelinjoen ja Kälviän pitäjärajan välissä (liitteet 1 ja 2). Yhä 1500-luvulla Korpilahteen luettiin kuuluvaksi taloja, joista sittemmin tuli osa Kälviää.⁶⁹ Kylän varhaisvaiheet eivät ole tallentuneet historiallisiin lähteisiin suoraan, mutta niitä voi lukea epäsuorasti myöhemmistä lähteistä. Vanhimmat talot perustettiin luonnollisesti parhaille paikoille ja ne omistivat laajimmat maa-alueet, jotka usein ulottuivat useiden kylien alueelle. Lisävihjeitä kylän varhaisvaiheista antaa paikannimistö, tuomiokirjat ja perimätieto. Tässä luvussa käydään läpi Korpilahden kylän historiaa, painottaen jälleen sellaisia tekijöitä, jotka vaikuttivat kylässä vallinneisiin kielisuhteisiin.

Korpilahden vanhimpiin taloihin lukeutuu Korpilainen, joka täten jäi kantamaan samankaltaista nimeä kuin koko kylä. Muut kylän ydinalueen vanhat talot ovat Vitick, Präst ja Huhta. Korpilahden kylän alkuperäiset asuttajat olivat ensisijaisesti suomenkielisiä, mistä kertoo kylän valtaosaltaan suomalainen paikannimistö. Esimerkiksi talonnimi Huhta viittaa uudisasukkaiden harjoittamaan kaskielinkeinoon. Vitick eli Vitikka -nimeä on käytetty todisteena saksankielisestä uudisasutuksesta, mutta todisteet ovat tältä osin hatarat – etenkin kun talon pienpaikannimistö todistaa sen varhaisten asukkaiden olleen suomenkielisiä. Myös Prästin tila lienee ollut alkujaan suomenkielinen, sillä talon ruotsinkielinen nimi palautuu taloa 1500–1600-lukujen vaihteessa hallinneeseen majoitusmestariin. Kylän laajeneminen tapahtui kahta kautta, eli vanhimpien talojen jakaantumisen sekä uudisasutuksen myötä. Talojen jakaantuminen tapahtui tavallisimmin siten, että kantatila jätettiin perheen vanhimmalle pojalle, ja nuoremmille pojille tai vävyille annettiin mahdollisuus raivata oma maatila suvun hallinnoimille maille. Tällä tavoin kylään syntyi uusia pieniä taloja, kuten Heikkilä, Lill-Vitick, Räihä ja Hauhtonen.⁷⁰

---

⁶⁸ Back 1969, 348.

⁶⁹ Rantatupa 1993, 50; Back 1969, 435.

⁷⁰ Back 1969, 373, 437–441. Esimerkkeinä oletetuista saksalaiskauppiaiden jälkeläisistä on mainittu Korpilahden Vitick ja Kruunupyyn Lybeck (esim. Virrankoski 1997, 26). Nämä nimet kuitenkin esiintyvät

Korpilahden selän eteläpuolelle, aivan Vetelinjoen tuntumaan, perustettiin jo varhain Kaukon talo. Sen nimen on otaksuttu viittaavan kaukaa saapuneeseen uudisasukkaaseen. Vaihtoehtoisesti nimi voisi viitata vaikkapa siihen, että talo perustettiin Korpilahden eteläpuolelle, etäälle Korpilahden kylän muista vanhoista taloista (liitekartta 2). Kaukosta katsoen lähempänä sijaitsivat Vitsarin ja Rödsön saaret, jotka verotuksellisesti kuuluivat alun perin Korpilahteen, mutta eriytyivät vähitellen omiksi kylikseen. Tälle alueelle muutti suhteellisen varhain myös ruotsinkielistä väestöä. Sijaintinsa seurauksena Kaukon talo ruotsalaistui varhain, mitä osoittaa talon pienpaikannimistö. Myöhemmin Kaukon naapurustoon perustettu Nissant oli kenties alkujaan suomenkielinen, Brusebacka ja Råbb luultavammin ruotsinkielisiä. Niistä kaksi ensin mainittua tunnettiin sittemmin myös nimillä Rimmi (Rimme) ja Finnälä (Finne) – nämä vaihtoehtoiset nimet kertovat 1600-luvun lopulla Kälviän ja Vetelin suunnilta muuttaneista suomenkielisistä isännistä.⁷¹ Suomalaisten perustamiin uudistiloihin lukeutunevat 1600-luvulla Korpilahdesta katsoen sisämaahan eli ”Yli-Korpilahteen” perustetut kaksi Kotkamaa-nimistä taloa sekä ”rutiköyhän vanhan nihdin” perustama Hassinen (liitekartta 2:n alareuna).⁷² 1600-luvun lopussa kylään perustettiin vielä Jokikylän uudistalo, joka sittemmin tunnettiin myös nimillä Hilli ja Frijs. Tähän mennessä oli kylän alkuperäinen ulkoasu jo täysin uudistunut, sillä maankohoamisen myötä meri oli siirtynyt pois kylän näköpiiristä. Juuri tälle, maannousun synnyttämälle uudismaalle siirrettiin Hillin eli Frijsin talo isovihan jälkeen, nykyisen Friisin ulapan (Frijsfjärden) luo (liitekartta 2:n yläreuna).⁷³ Korpilahden kylän syntysijoilla merenlahdesta jäi muistuttamaan vain Korpilahdenpuro, joka yhä 1700-luvulla oli venekelpoinen väylä.

---

vanhoissa lähteissä usein muodoissa *Vitikka* ja *Libäck*, jotka osoittavat vaihtoehtoihin tulkintoihin. Vitikka oli jo keskiajalla tavallinen nimi Hämeessä ja Satakunnassa, josta uudisasuttajat luultavimmin toivat sen Korpilahteen ilman mitään kytköstä Saksanmaalle. Libäck-nimi voidaan puolestaan vaihtoehtoisesti palauttaa kyseisen suvun kotikylästä löytyvään mäenkumpareeseen (lill bäck). Ks. esim. Back 1969, 441, 473; Wilsckman 1918.

⁷¹ Tekstissä mainittujen, kylän vanhimpien talojen nimet näyttävät vakiintuneen jo varhain. Esimerkiksi Kauko on tulkittu hämäläiseksi talonnimeksi, samoin kuin alkujaan Korpilahteen kuulunut, sittemmin Kälviän Peltokorven kylään kuulunut Riippa. Nissantin talo sai luultavasti nimensä sen ensimmäisestä tunnetusta isännästä Anders Nilsinpojasta (Niss-Antti?). Heidän jälkeläisiään kenties muutti Kälviän Ruotsaloon, jossa esiintyi samaa nimeä. Brusibackan talo sai uuden vaihtoehtoisen nimensä vuonna 1695 taloa isännöimään tulleesta Erik Mattsinpoika Finnälästä. Nissantin talon toinen nimi Rimmi puolestaan voi viitata Kälviältä saapuneeseen isäntään. Kokkolan ja Kälviän sk 1699, 1064; sk 1700, 1038–1039; Back 1969, 350, 367, 373, 435–437, 473.

⁷² Back 1969, 331, 441–442.

⁷³ Kokkolan ja Kälviän sk 1698, 1085–1086; Back 1969, 474; Back 1980, 35.

Näin oli Keski-Pohjanmaan rannikolle, Kokkolan kirkon ja kaupungin lounaispuolelle syntynyt 1600-luvun lopussa edellä mainitut 16 taloa käsittävä Korpilahden kylä – katojen takia tuolloisissa veroluetteloissa mainittu talomäärä tosin oli selvästi pienempi.⁷⁴ Korpilahden asukasmäärä lienee täten ollut 100 hengen tienoilla.⁷⁵ Yllä mainittu talonnimien monimuotoisuus kertoo siitä, että katojen yhteydessä autioituneet korpilahtelaistalot voitiin asuttaa kumman tahansa kieliryhmän toimesta. Korpilahden seutu olikin kadoille haavoittuvainen, sillä alueen maaperä oli karua ja soista sekä kasvukausi pohjoisen sijainnin takia lyhyt. Meren erkaantumisen myötä myös kalastuksen elinkeinoarvo kylässä vähentyi. Niinpä tervanpoltto ja laivanrakennus olivat 1600-luvulta lähtien kyläläisille tärkeitä elinkeinoja. Ne edellyttivät kauppayhteyksiä sekä Kokkolan kaupunkiin että sisämaan suomalaisalueille, josta valtaosa puutavarasta hankittiin. Maannousualueilla oli lisäksi paljon luonnonniittyjä, minkä seurauksena Kokkola kuului 1600-luvun alkupuolella koko maan karjarikkaimpiin pitäjiin. Korpilahtelaistiloilla eli tuolloin keskimäärin yhdeksän lehmää, joiden tuottama voi vietiin yleensä Tukholmaan.⁷⁶ Nälkävuosien 1695–1697 käynnistämän kurjan aikakauden aikana kylän varallisuustaso kuitenkin romahti täydellisesti, toipuen entiselle tasolleen vasta 1700-luvun lopulla.⁷⁷ Korpilahden talonisännistä kuoli nälkävuosien aikana ainakin Rimmin sekä toisen Kotkamaan isäntä. Hauhtosen isäntä karkasi Savoan, Rimmin tila joutui kokkolalaiselle porvari Henrik Hoffrenille ja porvari Jakob Carling toimi velkojana Kotkamaan tilalle, jonka entisestä isäntäsuvusta ei tilan jatkajaa löytynyt.⁷⁸ Kylän pienimmät tilat Lillvitick, Hauhtonen ja Räihä olivat pitkiä aikoja autioina eli

---

⁷⁴ Pohjanmaan läänin tilejä 1695 9210, 637–638; 1696 9212, 328–328v; 1697 9215, 362–363; 1698 9218, 555–555v; 1699 9221, 555v–556; 1700 9224, 560v–561; 1702 9230, 504v–505; 1704 9237 989v–990; Back 1969, 473–474.

⁷⁵ Korpilahden osalta henkikirjoihin merkittiin esimerkiksi 1690-luvun puolivälissä 60 henkeä. Kylän todellinen asukasmäärä oli selvästi suurempi, sillä henkiveroa ei peritty esimerkiksi pienistä lapsista, vanhuksista ja sotilaista, joiden ohella osa verovelvollisistakin jäi vuosittain kirjaamatta. Pohjanmaan läänin tilejä 1695 9210, 637–638.

⁷⁶ Back 1980, 179–185.

⁷⁷ On arvioitu, että 1700-luvun puolivälissä Kokkolan talojen karjavarallisuus oli karkeasti ottaen samalla tasolla kuin 1620-luvulla. Koska pitäjän väestömäärä samaan aikaan oli suunnilleen kaksinkertaistunut, osoittaa se karjavarallisuuden olleen vähäisempää kuin edeltävällä vuosisadalla. Kylä- tai talokohtaisia karjavarallisuuslukuja ei 1700-luvun aineisto kuitenkaan paljasta. Jern 1980, 63.

⁷⁸ Myös Rabbinsin tila autioitui, mutta sille löytyi suvusta jatkaja. Kokkolan ja Kälviän sk 1697, 356–357; tk 1699, 53; sk 1700, 1017–1018. Pohjanmaan läänin tilejä 1697 9215, 562v; 1704 9237, 989v.

veronmaksukyvyttöminä – vuosisadan alussa Hauhtosen tilaa käytettiin Vitickin heinävarastona.⁷⁹

Korpilahdellakin 1700-luvun alkupuolta leimasi ennen kaikkea isoviha kaikkine seurannaisvaikutuksineen. Seudun asukkaiden onneksi koitui vielä syksyllä 1714 se, että venäläisarmeijalla oli kiire edetä pohjoisemmaksi.⁸⁰ Seuraavina vuosina miehittäjä kuitenkin palasi useaan otteeseen, majoittuen kylän taloihin välillä melko pitkiksikin ajanjaksoiksi. Kokkolan rahvaan valitusten mukaan vihollinen surmasi, kidutti tai vei vankeuteen yli puolet pitäjäläisistä.⁸¹ Tämä ei ollut täysin katteeton kärjistys, sillä Keski-Pohjanmaan väestöstä lähes kolmasosa katosi isovihan aikana,⁸² ja sotaväen käyttämän rantatien varrella, kuten Korpilahdessa, tilanne oli tavallista pahempi. Kidutusta käytettiin etenkin pyrkimyksissä saada talonpojat paljastamaan paikat, jonne he olivat piilottaneet omaisuuttaan. Vihasta selvinneisiinkään Korpilahden perheisiin ei näytä miehitysvuosina syntyneen lapsia.⁸³ Tämä luultavasti tarkoittaa, että kylään jääneet isännät lähettivät perheensä turvaan (suomenkieliseen) sisämaahan. Syytä olikin, sillä naisten raiskaaminen ja lasten ryöstäminen orjiksi oli isovihan oloissa tavallista. Esimerkiksi Kälviän puolella venäläisten kerrotaan loppuvuonna 1714 pitäneen pitäjäläisiä vankinaan useamman viikon ajan, ja erotelleen näistä nuoret naiset raiskattavakseen.⁸⁴ Orjiksi ”moskoviitit” veivät 1714–1715 lapsia ja nuoria ilmeisesti jokaisesta Korpilahden kylän asutusta talosta. Karvaimmin kävi Erik Mattsinpoika Finnilän perheelle, josta orjiksi ryöstettiin 15- ja 13-vuotiaat pojat Anders ja Erik sekä 29-vuotias tytär Margeta.⁸⁵ Ryöstettyjen joukossa oli myös palvelusväkeä, kuten Korpilaisen 13-vuotias renki Matts sekä Prästin talon 10-vuotias sotilaspoika Johan Johaninpoika. Viimeksi mainittu oli ilmeisesti sotilaspalvelusta varten kasvatettava poika, jollaisista

---

⁷⁹ Pohjanmaan läänin tilejä 1695 9210, 637–638; 1696 9212, 528–528v; 1697 9215, 362–363; 1698 9218, 555–555v; 1699 9221, 555v–556; 1700 9224, 560v–561; 1702 9230, 504v–505; Back 1969, 72–73, 474.

⁸⁰ Vilkuna 2006, 80–81, 93.

⁸¹ Nikander 1945, 11.

⁸² Back 1980, 551; Vilkuna 2006, 203–204; Virrankoski 1997, 83–84, 88.

⁸³ Kaarlelan srk:n rippikirjat 1725–1737, 70–82.

⁸⁴ Vilkuna 2006, 193–195.

⁸⁵ Mainitun Finnilän perheen lapset olivat ilmeisesti orpoutuneet jo aiemmin – tai viimeistäänkin isovihan yhteydessä. Orjiksi viedyt lapset luetellaan eräässä pitäjässä pitäjän kappalaisen laatimassa listassa. Pohjanmaan läänin asiakirjoja 1719–1729. Skrivelser till Kunglig Majestät. Landshövdingarnas skrivelser, Finland, Österbottens län. vol. 9.

käräjillä käytettiin hieman sekakieliseltä vaikuttavaa nimitystä *drengpoika*.⁸⁶ Suomenkielisen väestön osuus olikin palkattujen sotilaiden joukossa suuri, mitä selvitetään lähemmin luvussa 3.3.

Kun vuonna 1717 venäläismiehittäjien määrää vähennettiin, hellitti myös pohjalaisiin kohdistunut mielivalta. Pakolaiset alkoivat palailla kotitiloilleen tarkastamaan hävitystyön jälkiä.⁸⁷ Enemmistö korpilahdeltaalojen isännistä näyttää kadonneen miehitysvuosien aikana. Kirjallisuudessa esiintyy usein näkemys, jonka mukaan ruotsinkielisiltä rannikkoalueilta autioituneisiin taloihin ilmestyi usein suomenkielinen asukas.⁸⁸ Tätä väitettä arvioidaan lähemmin luvussa 3.1. Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin todeta, että ensisijaisesti talojen uudet haltijat olivat entisen isännän sukulaisia, mikä oli tilanne vaikkapa Korpilahden Vitickissä ja Hassisessa. Koska autioituneen tilan viljelijäksi saattoi ilmestyä etäininkin sukulainen, on asiakirjoista yleensä mahdotonta päätellä sitä, mitkä suvut hävisivät isovihan aikana täysin. Esimerkiksi Korpilahden Kaukon isännäksi tuli muuan Johan, joka ilmeisesti oli tilalla renkinä vuonna 1713, pakeni seuraavana vuonna miehittäjää Ruotsiin, jossa palveli neljä vuotta armeijassa ennen kuin palasi Korpilahteen ja pääsi isännäksi tyhjäksi ryöstetylle Kaukon tilalle. Heikkilä puolestaan säilyi saman isännän hallussa yli isovihan siitä huolimatta, että tila mainitaan vuonna 1719 autiona – arvatenkin sen tähden, että tilalla oli majoittanut venäläisiä ”enimmäkseen vakituisesti 600–700 miestä”. Huhtalan talon ennen miehitystä omistanut kihlakunnantuomari Anders Mathesius oli puolestaan surmattu Hailuodolla syksyllä 1714.⁸⁹ Aikakauden kerrotaan suistaneen monia mielisairauteen, jota aikalaiset kutsuivat ”pakokauhuksi”. Se ilmeni mm. harhanäkyinä, ahdistuksena ja vihana.⁹⁰

---

⁸⁶ Esim. Kokkolan ja Kälviän tk 1700, 55. Vaikka kirjoitusmuoto *poika/poike* vaikuttaa hieman sekakieliseltä, kyse saattaa olla vain ajalle tyypillisestä vaihtelusta kirjoitusmuodossa. Sekakieliset sanat joka tapauksessa ovat aina olleet tavallisia kaksikielisillä alueilla. Sana *pojke* itsessään lukeutuu niihin perin harvoin ruotsinkielisiin sanoihin, jotka ovat alkuperältään suomenkielisiä.

⁸⁷ Back 1980, 551–554; Nikander 1945, 10–11; Vilks 2006, 206, 209, 212.

⁸⁸ Esim. Wallén 1932, 156–163; Jern 1980, 54; Lönnqvist 1981, 44–45.

⁸⁹ Täysin saman isännän hallinnassa yli miehitysjakson säilyivät Korpilahdessa vain Korpilainen, Präst, Heikkilä sekä toinen Kotkama. Pahimpien miehitysvuosien 1713–1719 läpi isäntänä pysyi myös Henrik Erikinpoika Räihä, joka kuitenkin katosi pian sen jälkeen ja tila joutui ilmeisesti vieraille. Pohjanmaan läänin tilejä 1713 9267, 682v–683; 1723 9270, 135–136; Turun kenraalikuvernementin karja- ja kylvöluettelot 1719 7067, 790v–791; Back 1980, 75, 550–551.

⁹⁰ Vilks 2006, 321–322.

Ei siis ole kovin liioiteltua todeta, että elämä Korpilahdessa aloitettiin isovihan jälkeen alusta. Koko kylään merkittiin vuonna 1719 yhteensä vain surkeat kymmenen lehmää, mikä 1600-luvulla oli ollut tavallinen määrä yhtä tilaa kohden. Hevosia mainitaan yhteensä kolme – ja niistä ainoan kelvollisen, Matts Korpilaisen hevosen, venäläiset ilmeisesti veivät pian tämän kirjauksen jälkeen.⁹¹ Toipuminen isovihan kauhuista näyttää kuitenkin historiallisen lähdeaineiston valossa sujuneen hämmästyttävän hyvin. Koska miehittäjä ei ollut kajonnut metsiin, tuli tervanpoltosta, puutavarakaupasta sekä laivanrakennuksesta uuden alun tärkein elinehto – myös ikivanhaa kaskielinkeinoa harjoitettiin pitäjässä aina 1800-luvulle saakka. Talonpoikien polttama terva ja heidän rakentamansa pienet jahdit päätyivät Tukholmaan. Välittäjinä toimivat ne Kokkolan porvarit, jotka ennen kaupungin hävitystä olivat paenneet Ruotsiin liikenevän omaisuutensa kanssa.⁹² Myyntituotoillaan talonpojat ostivat eläimiä ja viljaa, joiden turvin pääsivät vähitellen kiinni tavalliseen elämään. Uutta alkua avitti sekin, että tuhojen seurauksena maatilojen verotaakkaa kevennettiin. Useimmat Korpilahden maatioista asutettiin uudelleen 1720-luvun puoliväliin mennessä. Viimeisten autiutilojen joukossa otettiin viljelykseen Lillvitick 1730-luvulla ja Hauhtonen vuosisadan puolivälin jälkeen. 1770-luvulle tultaessa oli kylään ilmestynyt myös kolme uudistilaa: Runtujärvi, Kourujärvi sekä Plusinsaari.⁹³ Seudun talonpojat lisäksi raivasivat kylän yhteisiä suoalueita viljelyskäyttöön, minkä seurauksena Korpilahden Jokikylä-Hilli-Frijs sekä Vitsarin Storhonga mainitaan 1750-luvulla koko pitäjän suurimpien maatilojen joukossa.⁹⁴

Vuosisadan jälkipuoli oli Pohjanmaan rannikkoalueilla vaurastumisen aikaa. Maatilojen tuotto asukasta kohden kasvoi,⁹⁵ ja sivuelinkeinot kuten laivanrakennus, tervanvalmistus ja hevoskauppa toivat Korpilahteen käteistä rahaa. Vaurastumista rajoittivat ennen kaikkea metsien ehtyminen sekä nopea väestönkasvu, mistä seurasi monien tilojen jakaantuminen pienempiin osiin perinnönjaon merkeissä. Talojen jakamista edesauttoi

---

⁹¹ Turun kenraalikuvernementin karja- ja kylvöluettelot 1719 7067, 790v–791; Back 1980, 553.

⁹² Esim. Jern 1980, 83–85; Nikander 1945, 7; Back 1980, 94–95.

⁹³ Pohjanmaan läänin tilejä 1723 9270, 135–136; Kaarlelan srk:n rippikirjat 1725–1737, 70–82; 1738–1743, 100; 1776–1781, 126–128; Back 1980, 66.

⁹⁴ Back 1980, 68, 86, 153–155.

⁹⁵ Jern 1980, 133.

myös isojakouudistus,⁹⁶ jonka seurauksena kylän osittaisessa sarkajaossa olleet pellot sekä kylän yhteismetsät jaettiin yksityisiksi tiluskappaleiksi. Niinpä jo 1760-luvulla monet vanhat korpilahtelaistilat – Kauko, Vitick, Huhta, Heikkilä, Korpilainen ja Storkotkama – käsittivät tosiasiaassa kaksi erillistä tilaa, joiden isännät kylläkin usein olivat toistensa sukulaisia.⁹⁷ Toinen väestönkasvun seuraus oli tilattoman väestönosan nopea lisääntyminen, mikä yleisesti ottaen oli suurempaa sisämaan suomalaisalueilla. Tilattoman väestön olosuhteet olivat tutkitulla ajanjaksolla yleisesti ottaen tukalat, runsaasti työtä tarjonneiden tervan- ja kaskenpolton hitaasti vähentyessä. Tilattoman väestön asemaa vaikeutti myös palveluspakkolainsäädäntö, jonka seurauksena monen nuoren oli käytännössä pakko ottaa vastaan tarjottu palveluspaikka. Palveluspakon lievetessä vuosisadan lopulla palkkataso tosin nousi ja sosiaalinen liikkumatila hieman kasvoi. Tästä huolimatta tilattoman väen asemaan liittyi ruotsinkielisillä alueilla hyvin kielteinen leima, vaikka kirkkoherra Chydeniuskin koetti sitä kirjoituksillaan lieventää.⁹⁸ Tätä leimaa pyritään erittelemään tarkemmin myöhemmissä luvuissa.

3. Pohjalainen kielirajavyöhyke

3.1 Lähikuva kielirajavyöhykkeestä

Tämä luku kokonaisuudessaan käsittelee tutkimuskysymystä siitä, millainen Kokkolan seudulla 1600–1700-luvuilla kulkeva kielirajavyöhyke oli luonteeltaan. Kun kirjallisuudessa mainitaan suomen- ja ruotsinkielisen asutuksen välinen kieliraja, sillä yleensä tarkoitetaan – usein asiaa sen enempää erittelemättä – rajavyöhykettä, jonka toisella puolella olivat enemmistönä ruotsinkieliset, ja toisella puolella suomenkieliset talonpoikaisisännät. Käsitteenä kieliraja viittaa siis ennen kaikkea talonpoikaisasutukseen, jättäen vähälle huomiolle säätyläistön, porvarit ja tilattoman väestön, jotka kaikki osaltaan rikkoivat talonpoikaista kielirajaa. Mutta jos tämä ja muut

---

⁹⁶ Jutikkala 1958, 246–252.

⁹⁷ Tilojen jakaminen oli sallittu lainsäädännöllisesti vuonna 1747. Monessa tapauksessa tila oli saatettu jakaa tätä aiemmin, mutta asia ei voitu tai haluttu lainsäädännön ja verotuksen takia panna virallisiin asiakirjoihin. Kaarlelan srk:n rippikirjat 1763–1769, 79–100; Back 1980, 156–163

⁹⁸ Wilmi 1991, 65–76; Nikander 1945, 94–100; Jutikkala 1958, 236–238.

johdantoluvussa mainitut rajoitukset pidetään mielessä, voidaan hahmotella lähikuva kielirajavyöhykkeestä, joka sijaitsi ruotsinkielisen talonpoikaisalueen pohjoisimmalla reunalla, Kokkolan pitäjään kuuluvalla Korpilahden kyläseudulla (liitteet 1 ja 2). Lisäksi koetetaan hahmotella sitä, miten tuo rajavyöhyke vuosisatojen kuluessa muuttui. Ruotsalaisalueen pohjoisreunan uudelleenkartoitus on paikallaan sikälikin, että Wallén hahmotteli sen lähinnä talonnimien pohjalta,⁹⁹ eikä selvästikään tuntenut tämän tutkimuksen rinnakkaislähteitä, eli vuoden 1698 Pohjanmaan rykmentin sotilaskatselmusta tai Kokkolan 1770-luvun rippikoululaisten luetteloita.

Kokkolan seudun talonpoikaisten kieliryhmien varhaista asutusjakaumaa voidaan karkealla tasolla arvioida henkilön- ja talonnimistöstä, joita löytyy kattavasti 1540-luvulta alkavista maakirjoista. Niistä ja myöhemmistä lähteistä käy selvästi ilmi, että Kokkolan paikannimistö on ennen kaikkea suomen- ja ruotsinkielien sekoitus, jossa ruotsinkielien osuus on yleisesti ottaen suurempi. Kielten pitkää yhteiseloä osoittavat esimerkiksi kahden kielen piirteitä sisältävät sekanimet,¹⁰⁰ joihin Korpilahden osalta voidaan lukea vaikkapa talonnimi Storkotkama. Kaksikielisyydestä kertovat myös Korpilahden talojen vaihtoehtoiset nimet, kuten Brusebacka-Finnilä ja Jokikylä-Hilli-Frijs. Kielten sekoittuminen tietyllä alueella ei välttämättä osoita, että suomen- ja ruotsinkielinen väestö olisi aina elänyt kyseisellä alueella toisiinsa sekoittuneena. Vaihtoehtoisesti se voisi tarkoittaa, että kielirajavyöhyke on vuosisatojen kuluessa siirtynyt kyseisen alueen yli. Esimerkiksi Kotkama(a)n talo saatettiin perustaa alkujaan suomalaisvoittoiselle alueelle, joka talon jakamisen aikaan oli kuitenkin siinä määrin ruotsalaistunut, että jaon seurauksena syntyneet etuliitteet otettiin ruotsinkielestä: Stor- ja Lillkotkama. Kuten tässä luvussa käy ilmi, Korpilahden tapauksessa molemmat selitysmallit pitävät paikkansa. Korpilahdessa suomen- ja ruotsinkielet sekoittuivat sekä pitkään jatkuneen kaksikielisyyden että kielirajavyöhykkeiden hitaan siirtymisen seurauksena.

Kokkolassa suomenkielisten nimien osuus on suurin nimenomaan vanhimmassa nimiaineistossa, kuten luvussa 2.1. kerrottiin. Aina 1600-luvulle saakka Kokkolan pitäjän

---

⁹⁹ Wallén 1932, 63–69.

¹⁰⁰ Esim. Slotte 1978, 146–177.

talonnimistä noin puolella oli suomenkielinen nimi tai rinnakkaisnimi. Nämä todisteet viittaavat siihen, että suomi oli valtakieli Kokkolan seudun pysyvän asuttamisen varhaisvaiheissa.¹⁰¹ Varhaista suomalaisasutusta seurasi kuitenkin suhteellisesti voimakkaampi ruotsinkielisen asutuksen virta. Ruotsinkielinen asutus keskittyi aluksi pitäjän ydinseudulle Kaustarinlahden ympäristöön, jossa sijainneista kylistä Ristiranta, Kallinen ja Isokylä tulivat nimistöltään pääosin ruotsinkielisiksi, Linnusperän ollessa osin suomenkielinen. Selvimmin suomenkielinen oli pitäjän pohjoisosan Korpilahden kylä, jonka ohella suomalaisnimistöä löytyi sen kaikista naapurikylistä. Ruotsin- ja suomenkielisen asutuksen välinen rajavyöhyke näyttää täten sijainneen Vetelinjoen, eli nykyisen Perhonjoen (liitteet 1 ja 2) tuntumassa.¹⁰² Tätä taustaa vasten onkin kiinnostavaa toisentyypinen paikannimistö, joka osoittaa Vetelinjoen toimineen vanhana rajapaikkana. Sillä paikalla, jossa joki ennen laski mereen, sijaitsi 1700-luvulla Rajaluoto. Jokea ylävirtaan kulkiessa löytyy lisää samankaltaisia nimiä, kuten Rajakivenlahti (Råstensvik), Raja-Canto (Råstensnabba) sekä Karjalankoski (Ryssforsen). Tämän nimistön pohjalta Vetelinjoki on tulkittu ikivanhaksi karjalaisasutuksen vastaiseksi rajaksi, jota yhä 1700-luvulla kutsuttiin ”Ryssänrajaksi” (Ryssrå).¹⁰³

Kielirajavyöhykkeen asettuminen Kokkolan pitäjän pohjoisimpaan osaan tarkoitti samalla sitä, että ruotsinkielinen väestö tuli pitäjässä enemmistöksi viimeistäänkin 1600-luvun alkupuolella. Tätä osoittaa esimerkiksi 1600-luvun puolivälin paikkeilla pitäjään rakennettu puinen suomalainen vähemmistökirkko. Niinpä 1700-luvun alussa Erik Frosterus luki Kokkolan niihin pitäjiin, joissa asui ruotsinkielinen enemmistö ja suomalainen asutus ”pitäjän rajaseudulla” (*i sockenskatén*). Vuoden 1706 piispantarkastuksessa suomalaisten osuus Kokkolan emäpitäjän asujaimistosta arvioitiin korkeintaan kymmenesosaksi – samalla paljastuu, että suomenkieliset talonpojat asuivat pääosin pitäjän pohjoisosissa, sillä heidän kerrottiin kirkkomatkoillaan kulkeneen kaupungin ohi.¹⁰⁴ On jokseenkin varmaa, että tässä viitattiin ennen kaikkea Korpilahden

---

¹⁰¹ Esim. Virrankoski 1997, 17–22. Vaikka tässä tutkimuksessa ei keskitytty nimistöön, pisti esimerkiksi 1690-luvun tuomiokirjoissa silmään se, että paikannimistö oli valtaosin suomenkielistä – siitäkin huolimatta, että muutoin suomenkielen olemassaoloa ei tuomiokirjoista juuri huomannut.

¹⁰² Korpilahden naapurikylistä esimerkiksi Vitsari esiintyy toisinaan lähteissä muodossa *Witasari*. Krook 1969, 183–186; Back 1969, 386–387, 430; Virrankoski 1997 s22; Wallén 1932, 63–69.

¹⁰³ Slotte 1978, 15; Rantatupa 1993, 47; Back 1969, 348–349; Virrankoski 1997, 18; Leinonen 1990, 43; Luukko 1954, 74–76.

¹⁰⁴ Krook 1969, 203–204; Wallén 1932, 65, 69.

seutuun, joka tuolloin muodosti pitäjän pohjoisosaan kielirajavyöhykkeen. Korpilahden kylä lienee ollut jo 1500-luvulla kaksikielinen – tähän viittaavat esimerkiksi Prästin tilalle nimen antanut majoitusmestari sekä kylän talonpoikaiskauppiaat, jotka luultavasti tarvitsivat kauppatoimissaan ruotsinkieltä.¹⁰⁵

Suoran todisteen Korpilahden kylän kaksikielisyydestä tarjoaa vuoden 1698 Pohjanmaan rykmentin jalkaväkisotilaiden katselmuslista. Koska useimmat nihdit palvelivat kotitalonsa puolesta, saamme katselmuksesta kohtuullisen hyvän kuvan Korpilahden kylän tuolloisista kielellisistä määräsuhteista. Korpilahtelaissotilaita mainittiin kaikkiaan kahdeksan, joista osa oli merkitty kansallisuudeltaan (nation) suomalaisiksi (jatkossa s), osa ruotsalaisiksi (r). Korpilahtelaisia oli otettu sotaväkeen Vitickan (r), Thomas Simonpoika Hassisen (s) ja Daniel Hassisen (r) taloista, joiden ohella 62-vuotias Lars Simonpoika Kotkama (r) oli palvellut oman talonsa puolesta jo vuodesta 1657. Muiden kuin omien kotitalojensa puolesta oli sotaväkeen lisäksi otettu Elias Michelinpoika Kotkama (s) ja Matts Mattsinpoika Kauko (r), joista jälkimmäinen Nissantin (r?) talon puolesta.¹⁰⁶ Lisäksi Heikkilä (s) tiedetään suomenkieliseksi kirkollisten tarkastuspöytäkirjojen perusteella ja edellisessä luvussa esitettyjen tietojen pohjalta voidaan todennäköisesti suomalaisiksi lukea 1600-luvun lopussa myös Nissant-Rimmi (~s) ja Brusebacka-Finnilä (~s), ja 1690-luvun tuomiokirjojen perusteella myös Hauhtonen (~s).¹⁰⁷ Hassisen ja Kotkaman talojen ilmeneminen molemmissa kieliryhmissä osoittaa, että Korpilahden kylän kaikissa osissa – ja varmasti monissa taloissakin – puhuttiin 1600-luvulla kahta eri kieltä.

---

¹⁰⁵ Esim. Back 1980, 275–288.

¹⁰⁶ Mainittujen ohella katselmuksessa mainitaan myös Henrik Johaninpoika (r), jonka palkannut Nils ”Kankinen” (?) Korpilahdesta. Elias Kotkama palveli Anders Andersinpojan talon puolesta. Daniel Hassisen kotikyläksi mainitaan sotilasrullissa Vitsari, mutta muissa lähteissä (kuten tuomiokirjoissa ja henkikirjoissa) mies mainitaan Korpilahden asukkaaksi. Hän oli kotoisin Alavetelistä, jossa yhä 1690-luvulla asuivat hänen veljensä, lautamies Matts Thomasson Skog (r) sekä äitinsä Walborg Ehrintytär (tk 1698, 3). Sotilaskatselmuksessa mainitut miehet palvelivat Casper Ståhlhammerin johtamassa komppaniassa. RA. KrA. Österbottens regemente. Generalmönsterrullor 1698.

¹⁰⁷ Jatkossa vuoden 1698 sotilaskatselmuksesta tai 1770-luvun rippikirjoista selvitettyä kieliryhmää merkitään kirjaimilla s/r, kun taas asuinpaikan tai muiden vihjeiden perusteella päätelty kieliryhmä merkitään muodossa ~s/~r. Jos kieliryhmää ei lähteistä voi päätellä, sitä ei myöskään merkitä. Esimerkiksi Hauhtosen (~s) tapauksessa suomenkieliseen kieliryhmään viittasi sekä talossa asuneen yhtiökumppanin sukunimi (Patanen), hänen aiempi asuinpaikkansa (Veteli), sekä se, että talon isäntä Bengt Larsinpoika lähti nälkävuosina Savoona (jättäen Hauhtoseen vaimonsa). Kokkolan ja Kälviän tk 1697, 29 ja liite 7.

Edellä mainittujen tietojen perusteella näyttävät Korpilahden kieliryhmien määräsuhteet olleen 1600-luvun lopussa varsin tasaiset, kallistuen kuitenkin hieman suomenkielisyyteen. Jos tarkastellaan koko Kokkolan silloisen suurpitäjän kielellisiä suhteita, voidaan ruotsinkielisiä nihtejä tunnistaa katselmuksesta ainakin 26 ja suomenkielisiä ainakin 13, eli kolmasosa kokkolalaisotilaista. Vaikka rajoituttaisiin tarkastelemaan pelkästään niitä Kokkolan emäpitäjän kyliä, jotka jäivät 1800-luvun lopun seurakuntaan useiden kappelien itsenäistyttyä, vastasi suomalaisten määrä (7) silti neljäsosaa kaikista sotilaista (28).¹⁰⁸ Näitä suomalaissotilaita oli värvätty Korpilahden ja Vitsarin ohella myös Isokylän, Kallisen ja Linnusperän kylistä, jotka kaikki tunnettiin sittemmin ruotsinkielisinä kylinä. Vaikka otettaisiin huomioon, että katselmuksessa mainittujen sotilaitten kieliryhmäosuudet eivät ehkä täysin vastanneet koko pitäjän kieliryhmäosuuksia, voidaan silti pitää todennäköisenä, että suomenkielisten osuus Kokkolan talonpojista oli 1700-luvun alussa suurempi kuin piispantarkastuksessa mainittu kymmenesosa – pikemminkin neljäs- tai viidesosa. Koska Kokkolan väestö oli 1690-luvulla noin 2000 henkeä, voidaan Kokkolan suomalaisten määräksi arvioida 300–600 henkeä. Kälviällä asui samaan aikaan arvioilta 1300 asukasta, joista ruotsinkielisten määrä oli hyvin pieni, alle 100 henkeä.¹⁰⁹ Täten voidaan 1600–1700-luvun vaihteen osalta arvioida, että kielisuhteet olivat Kokkolan ja Kälviän käräjäkunnassa karkeasti ottaen tasan.

Sotilaskatselmuksessa mainittujen sotilaiden kansallisuudet eivät käy kovin hyvin yhteen heidän kotitalojensa nimien kieliryhmien kanssa. Tämä on ymmärrettävää, koska talonnimet periytyvät niin vanhalta ajalta, että niiden isäntäsuvut olivat 1600-luvun loppuun mennessä ehtineet vaihtua lukuisia kertoja. Etenkin kato- ja sotavuosina talojen isännät usein vaihtuivat, minkä seurauksena myös talon kotikieli saattoi vaihtua.

---

¹⁰⁸ Kokkolasta irtosivat 1600–1800-luvuilla Kälviän ja Kokkolan kaupungin lisäksi Yliveteli (Veteli), Alaveteli, Kaustinen, Perho ja Halsua. Sotilaskatselmuksista täysin luotettavia pitäjäkohtaisia lukuja ei voi laskea, sillä pitäjäläisiä oletettavasti palveli myös muissa yksiköissä eikä asuinpitäjää yleensä luetteloon merkitty. Tekstissä mainitut osuudet koskevat niitä Campenhausenin pohjalaisrykmentin (ja Stålhammerin komppanian) sotilaita, jotka asuinkylän tai -talon perusteella oli tunnistettavissa kokkolalaisiksi. RA. KrA. Österbottens regemente. Generalmönsterrullor 1698.

¹⁰⁹ Mainitut väkiluvut on otettu Muroman (1991, 149) tutkimuksesta. Kyseisessä tutkimuksessa pitäjien asukasluvut saattavat olla yläkanttiin arvioituja (ks. Rantatupa 1993, 80–81), mutta kieliryhmien keskinäisiin määräsuhteisiin sillä ei ole olennaista vaikutusta. Kälviäläisiä sotilaita vuoden 1898 sotilaskatselmuksesta voi tunnistaa ainakin 20, mutta ainuttakaan ruotsinkieliseksi merkittyä ei joukkoon osunut. RA. KrA. Österbottens regemente. Generalmönsterrullor 1698.

Kotikielen vaihdokset olivat yleisimpiä kielirajavyöhykkeellä, jossa autioksi jäänyt talo voitiin asuttaa kumpaan tahansa kieliryhmään kuuluvan talonpojan toimesta. Esimerkiksi Vitickin (Vitikan) tilaa voidaan pienpaikannimistön perusteella pitää alkuperältään suomenkielisenä,¹¹⁰ mutta 1600-luvun lopulla talo näyttäisi olleen ruotsinkielinen (tai kaksikielinen, ks. alla). Toisaalta esimerkiksi Kälviän Ruotsalon kylän on oletettu 1500-luvulla olleen enimmäkseen ruotsinkielinen, mutta 1600-luvun lopussa kylä näyttää olleen täysin suomenkielinen.¹¹¹ Kotkamaan kaksi taloa puolestaan näyttävät kuuluneen 1600-luvun lopulla eri kieliryhmiin, mutta vuoden 1710 piispantarkastuksessa molempien talojen väen mainitaan käyneen Kälviällä suomenkielisessä jumalanpalveluksessa.¹¹²

Mihin suuntaan kielelliset määräsuhteet sitten 1700-luvun kuluessa muuttuivat? Vaikka ruotsinkielisten suhteellinen osuus koko maan väestöstä hieman laski,¹¹³ ei tämä juurikaan vaikuttanut kielirajavyöhykkeen sijaintiin. Suomenkielisten asuinalue tosin laajeni Lounais-Suomessa sekä Pohjanmaan sisämaa-alueilla, mutta tämä tapahtui pääosin siten, että entuudestaan kaksikieliset alueet suomalaistuivat. Toisaalla, kuten Uudellamaalla ja Vaasan seudulla, talonpoikaisasutuksella oli puolestaan taipumus ruotsinkielistyä.¹¹⁴ Pohjanmaan osalta kirjallisuudessa esiintyy usein väittämä, jonka mukaan sisämaasta saapunut suomenkielinen väestö otti ahkerasti haltuunsa isovihan aikana autioituneita ruotsalaistiloja. Wallén väittää tämän ilmiön koskeneen myös Kokkolaa.¹¹⁵ Tämän tutkimuksen alkuperäisaineistosta ei kuitenkaan löytynyt viitteitä siitä, että Kokkola olisi isovihan seurauksena suomalaistunut, vaan seutu näyttää pikemminkin ruotsalaistuneen. Kuten edellä mainittiin, useissa 1700-luvulla ruotsalaistuneissa kylissä, kuten Isokylässä, asui vielä 1600-luvun lopulla suomalaista väkeä.¹¹⁶ Kun muistetaan, että Isokylä hävitettiin isovihan aikana jokseenkin täydellisesti (luku 2.1), on luultavaa, että kylä ruotsalaistui nimenomaan isovihan seurauksena. Myöskään kaksikielisen Korpilahden osalta ei löytynyt merkkejä isovihan aikaisesta

---

¹¹⁰ Back 1969, 373.

¹¹¹ Kylä kenties sai nimensä ”Ruotsalaisten” suvulta tai talolta, joka sekin oli 1600-luvun lopussa suomenkielinen. RA. KrA. Österbottens regemente. Generalmönsterrullor 1698.

¹¹² Wallén 1932, 69.

¹¹³ Esim. Wallén 1932, 318; Allardt ja Starck 1981, 120.

¹¹⁴ Wallén 1932, 72–107, 167; Kuvaja 2008, 304–308; Lönnqvist 1981, 44–47.

¹¹⁵ Ks. esim. Wallén 1932, 156–163; Jern 1980, 54; Lönnqvist 1981, 44–45.

¹¹⁶ RA. KrA. Österbottens regemente. Generalmönsterrullor 1698.

suomalaistumisesta. Toinen Kotkamaan taloista tosin näyttää muuttuneen nälkävuosien yhteydessä suomalaiseksi. Toisaalta samoihin aikoihin ruotsalaistuivat ilmeisesti Nissant-Rimmi sekä Jokikylä-Hilli, joista viimeksi mainitun otti haltuunsa ruotsalaissyntyinen majoitusmestari Lars Frijs.¹¹⁷

Väitteet isovihan aikaisesta suomalaisten muuttoliikkeestä Pohjanmaan ruotsalaisalueille näyttävät siis olevan ainakin Kokkolan osalta liioiteltuja.¹¹⁸ Yleisesti ottaen ruotsinkielisten talonpoikien asema 1700-luvun Kokkolassa vankistui.¹¹⁹ Täsmällisempää aineistoa pitäjän talonpoikaiston kielisuhteista saadaan kirkkoherra Anders Chydeniuksen kaudelta eli vuodesta 1770 lähtien, jolloin rippikirjoihin alettiin merkitä rippikoululaiset kieliryhmineen. Tuolloin Kokkolan pitäjän talollisväki oli ruotsinkielistynyt lähes kokonaan, lukuun ottamatta satunnaisia yksittäistaloja sekä Korpilahtea, jossa kielisuhteet ovat edelleen varsin tasaiset – kallistuen kenties hieman ruotsinkielisyyteen. Korpilahden osalta rippikoulussa mainittiin lapsia Hauhtosen (s), Anders Korpilaisen (s), Abraham Räbbin (s), Heikkilän (s), Huhtalan (s), Pehr Storkotkaman (s), Räihän (s), Vitickin (s), Kourujärven (s), Prästin (r), Mickel Storkotkaman (r), Mickel Korpilaisen (r), Jokikylä-Hilli-Frijsin (r), Plusinsaaren (r), Kaukon

---

¹¹⁷ Myöhemmistä 1700-luvun tulokkaista voidaan mainita ilmeisesti Vetelistä muuttanut suutari Matts Michelinpoika Matilainen (1686–1768), joka avioitui vuonna 1730 Kirilahden kylän Reipsariin, ja alkoi sittemmin raivata Korpilahteen Runtujärven uudistilaa. Hänkin tosin saattoi olla ruotsinkielinen – ainakin hänen jälkeläisensä kävivät ruotsinkielistä rippikoulua. Kokkolan ja Kälviän sk 1698, 1085–1086; tk 1732, 58–59. Kaarlelan srk:n rippikirjat 1725–1737, 84–85; 1738–1743, s95; 1744–1749, 80; Back 1980, 75, 550–551. Back 1969, 473–474.

¹¹⁸ Koska isovihan aikainen hävitys ja pakolaisuus oli suurinta Pohjanmaan rannikkoseudulla, on uskottavaa, että ruotsinkielisiä autiotiloja jossain määrin asutettiin sisämaan suomalaisten toimesta. Tätä näyttää tapahtuneen esimerkiksi Vähäkyrön ja Mustasaaren pitäjien rajalla (Wallén 1932, 78–79, 156–163). Toinen kysymys on se, millä alueilla suomalaisväestö tosiasiaassa lisääntyi. Wallén nimittäin etsi tutkimuksessaan ainoastaan (oletetusti) suomenkielisten haltuun joutuneita ruotsalaistiloja, mutta ei lainkaan ruotsinkielisten haltuun joutuneita suomalaistiloja. Ongelma on sikälikin olennainen, että esimerkiksi Kokkolassa suomalaisvähemmistö näyttää olleen 1600-luvun lopulla suurempi kuin Wallén oletti. Kun tämän suomalaisvähemmistön maatiloja isovihan aikana autioitui, ne oletettavasti otettiin usein haltuun ruotsalaisenemmistöä edustaneiden naapuritalonpoikien (tai kaupungin porvarien) toimesta. Täten voisi olettaa, että isovihan seurauksena pohjalaistalojen kotikielen vaihdokset yleistyivät rannikkoalueilla *molempiin suuntiin*. Lisäksi on muistettava, että suomalaisalueilla ei ollut isovihan aikana suurta painetta muuttoliikkeeseen, koska irtainta tilatonta väestöä oli vähän nälkävuosien ja sotaväenottojen seurauksena. Tässä suhteessa myöskään aikalaisten lausunnoille ei kannata antaa kovin suurta painoarvoa, koska ruotsinkieliselle alueelle muuttava suomalainen uudisasukas keräsi ymmärrettävästi enemmän huomiota kuin ne ”arkisemmat” tapaukset, joissa ruotsalaisnaapuri otti haltuunsa autioituneen suomalaistilan.

¹¹⁹ Wallén väittää suomalaisten osuuden pysyneen 1700-luvulla Kokkolassa jokseenkin ennallaan, minkä näkemyksen hän perustaa ilmeisesti Turun tuomiokapitulin kirjeistöön. Tämän tutkimuksen paikallishistoriallisen aineiston pohjalta voidaan todeta, että Kokkola alkoi ruotsinkielistyä aiemmin kuin hän oletti. Esim. Wallén 1932, 179–180, 317–318.

(r), Brusibacka-Finnen (r), Hassisen (r), Nissant-Rimmin (r) ja Runtujärven (r) taloista. Sekä ruotsin- että suomenkielisessä rippikoulussa mainitaan Lillkotkaman (r+s) sekä Mickel Räbbin (r+s) talojen lapsia.¹²⁰ Kälviällä ruotsinkielisten asukkaiden määrä pysyi myös 1700-luvulla niin pienenä, ettei ruotsinkielisille järjestetty erillistä rippikoulua. Ruotsinkielisiä jumalanpalveluksia sen sijaan pidettiin ainakin ajoittain.¹²¹

Jos 1770-luvun tilannetta vertaa vuoden 1698 sotilaskatselmuksen tietoihin, huomataan että Kokkolan pitäjän rannikkoalueet olivat selvästi ruotsalaistuneet.¹²² Korpilahdessa tämä kehitys näyttää kuitenkin olleen hitaampaa kuin muualla. Kielellinen ruotsalaistuminen olikin nopeinta niillä alueilla, joilla valtaosa naapureista jo oli ruotsinkielisiä. Tästä ilmiöstä nähdään merkkejä myös Korpilahdessa itsessään, jossa ruotsinkieliset talot painottuvat enemmän kylän eteläosiin. Varsinaista kielirajaa ei kylässä kuitenkaan ollut, vaan esimerkiksi Storkotkaman toinen talo oli ruotsinkielinen, mihin mahdollisesti vaikutti Kirilahdesta saapunut vävy Mickel. Vitickin tapauksessa oli mahdollisesti menty vastakkaiseen suuntaan. Vaikka sama suku hallitsi tilaa koko tutkitun ajan, mainittiin sotilaaksi lähtenyt Vitickin isännän poika Johan Erikinpoika Vitick vuonna 1698 ruotsinkieliseksi, mutta 1770-luvulla saman suvun lapset kävivät suomenkielistä rippikoulua. Luultavasti kyse on siitä, että Vitickin tila oli koko mainitun ajan kaksikielinen, mitä ylläpiti myös tilalla harjoitettu kestikievaritoiminta.¹²³ Vaikka Runtujärven tilan alkuperäinen uudisraivaajaisäntä oli luultavasti suomenkielinen, kävivät hänen jälkeläisensä 1770-luvulla ruotsinkielistä rippikoulua. Lasten kielelliseen kehitykseen vaikuttikin isäntää enemmän ”äidin kieli”, joka Runtujärven tapauksessa näyttää olleen ruotsi. Käytännössä tämäkin tila oli 1700-luvulla kaksikielinen, sillä osa tilan tyttäristä kävi ruotsinkielisen rippikoulun, mutta lähti kuitenkin avioon Kälviälle.¹²⁴ Kylän kaksikielisiin taloihin lienee lukeutunut myös Jokikylä-Hilli-Frijs, jonka isännistä Zachris kasvoi suomenkielisessä Storkotkaman talossa, mutta avioitui vuonna 1746

¹²⁰ Kaarlelan srk:n rippikirjat 1770–1775, 217–233; 1776–1781, 228–240.

¹²¹ Kälviän srk:n rippikirjat; Kokkolan ja Kälviän sk 1775, § 60.

¹²² Kuten johdannossa kerrottiin, Kokkolan 1770-luvun rippikirjat koskevat vain emäpitäjän rannikolla sijaitsevaa osaa. Se ei kata Ala- ja Ylivetelin kappeliseurakuntia eikä myöskään myöhemmin perustettuja kappeleita eli Halsuaa, Perhoa ja Kaustista. Wallénin mukaan ruotsalaistumista tapahtui ainakin Alavetelin kappelissa, jossa enää kahden talon mainitaan vuonna 1804 olleen suomenkielisiä. Wallén 1932, 89. Alavetelin, kuten useimpien muidenkaan kappelien osalta, ei kieliryhmien täsmällisiä määräsuhteita paljastavia lähteitä kuitenkaan ole riittävästi.

¹²³ Kaarlelan srk:n rippikirjat 1770–1775, 113; Back 1980, 453–455.

¹²⁴ Kaarlelan srk:n rippikirjat 1776–1781, 240; Kokkolan maasrk:n vihittyjen luettelot.

ruotsalaissyntyisen furiiri Lars Frijsin tyttären Anna Marian kanssa. Tässäkin tapauksessa äidin kieli näyttää ratkaiseen jälkikasvun kotikielen.¹²⁵ Yksittäisten talojen kaksikielisyydestä todistaa myös se yllämainittu seikka, että Matts Lillkotkaman ja Mickel Räbbin taloista lapsia lähti sekä suomen- että ruotsinkieliseen rippikouluun.¹²⁶

Kaksikielisen Korpilahden kylän ruotsalaistuminen näyttää kiihtyneen 1700-luvun lopulla. Vuosisadan vaihteessa suomenkielisessä rippikoulussa kävivät enää Erik Lillkotkaman, Anders Räbbin, suutari Johan Räbbin, Johan, Anders ja Erik Huhtalan, Erik Andersson Korpilaisen lesken Carin Johanintyttären, Abraham Kourujärven sekä osa Matts Vitickin lapsista. Koska kylän mautilojen määrä oli jakojen takia samaan aikaan voimakkaasti lisääntynyt, oli suomenkielisten lasten suhteellinen osuus laskenut noin neljäsosaan.¹²⁷ 1770–1790-luvuilla vähintäänkin osittaista ruotsalaistumista tapahtui Kourujärven, Huhdan, Räihän, Heikkilän, Korpilaisen ja Vitickin taloissa. Samalla jäivät vähitellen pois käytöstä joidenkin talojen suomalaistyyppiset muodot, kuten ”Vitikka” ja ”Huhtala” – Korpilaisen talo katosi pian kartalta kokonaan. Muun pitäjän osalta kaikki talollisten lapset kävivät 1700-luvun lopussa ruotsinkielistä rippikoulua.¹²⁸ Vuoden 1810 rovastintarkastuksessa kirkkoherra kertoi, että koko Kokkolan emäpitäjässä asui enää 8–10 suomenkielistä asukasta.¹²⁹ 1820-luvulle tultaessa myös kaikki korpilahtelaiset kävivät ruotsinkielistä rippikoulua. Kokkolan suomenkielisessä rippikoulussa ei sen seurauksena käynyt enää ainuttakaan oman pitäjän lasta, vaan kaikki mainitut olivat ulkopitäjäläisiä. 1820-luvun kuluessa suomenkielisen opetus lakkautettiin lopulta kokonaan, samoin kuin suomenkielisten jumalanpalvelusten pitäminen sekä pitäjässä että kaupungissa.¹³⁰ Tämä ei tietenkään tarkoita, ettei Kokkolassa kukaan enää osannut suomenkieltä. Sen sijaan tämä osoittaa ruotsinkielen valta-aseman kasvaneen niin suureksi, ettei riittävän moni nuori enää halunnut, saanut tai kehdannut mennä

¹²⁵ Kaarlelan srk:n rippikirjat 1725–1737, 81; 1738–1743, 97; 1744–1749, 82; 1770–1775.

¹²⁶ Kaarlelan srk:n rippikirjat 1770–1775, 217, 232; 1776–1781, 233.

¹²⁷ Kaarlelan srk:n rippikirjat 1796–1802, 247, 252, 254; 1803–1809, 247, 249–250, 253, 256–257.

¹²⁸ Suomenkielisessä rippikoulussa mainitaan muiden kylien osalta ainoastaan muutamia palvelusväen jälkeläisiä. Korpilahden palvelusväestä suomenkielistä rippikoulua kävi Brita Autio. Kaarlelan srk:n rippikirjat 1796–1802, 247, 252, 254; 1803–1809, 246.

¹²⁹ Erään perimätietolähteen mukaan 1800-luvun alussa oli Korpilahden kylästä yli puolet suomenkielisiä. Kuten tekstistä käy ilmi, tämä perimätieto liittyyneen joitakin vuosikymmeniä aiempaan tilanteeseen. Wallén 1932, 89.

¹³⁰ Kokkolan pitäjän rippilasten luettelot 1820–1836, 4–46; Wallén 1932, 205–206.

suomenkieliseen rippikouluun.¹³¹ 1800-luvun puolivälissä näyttikin siltä, että suomenkieli kuului vain pitäjän menneisyyteen.¹³² Tulevaisuus toi tältä osin kuitenkin yllätyksen: 1800-luvun lopun teollistuminen aloitti uuden suomenkielisen väestön muuttoaallon, jonka seurauksena Kokkolan seudun valtakieleksi tuli vähitellen suomi.¹³³ Se, sinänsä mielenkiintoinen ajanjakso, ei kuitenkaan kuulu tämän tutkielman piiriin.

Millaiset tekijät Kokkolan ruotsinkielistymistä 1700-luvulla sitten aiheuttivat? Kuten Wallén toteaa, kirkolla ja kruunulla oli hallinnollisissa rajanvedoissaan taipumus mukailla kielirajaa kulujen säästämiseksi. Tämän seurauksena samainen kieliraja yleensä jyrkentyi, koska ”rajan taakse” jääneillä kielivähemmistöillä oli taipumus mukautua enemmistökieleen. Tällä tavoin kirkko tuli vaikuttaneeksi myös Korpilahden kylän ruotsalaistumiseen, sillä se jätettiin osaksi Kokkolan seurakuntaa Kälviän itsenäistyessä 1600-luvulla. Useiden piispojen tiedetään lisäksi kehottaneen suomenkielisiä vanhempia opettamaan lapsilleen ruotsia, minkä vaikutus lienee kuitenkin jäänyt vähäiseksi. Myös kruunu osoitti tässä suhteessa ajoittain aloitteellisuutta. Vuonna 1750 hallitus pyysi Pohjanmaan maaherra Piperiä arvioimaan sitä, millä keinoin pohjalainen rahvas voitaisiin ruotsalaistaa (försvenska). Maaherra neuvoi kiinnittämään huomiota ruotsinkielisten lukkarien opetukseen, joskin epäili ylimalkaan ruotsalaistamisen mahdollisuuksia. Mitään järjestelmällistä pyrkimystä ei tältä osin toimeenpantu.¹³⁴ Kruunun vaikutus lieneekin tässä tutkitulla ajanjaksolla ollut Kokkolan seudulla päinvastainen. Kihlakunnankäräjille osallistui sekä Kokkolan että Kälviän rahvas, mikä ylläpiti kaksikielisyyttä. Näiden pitäjien erottaminen eri kärjäkuntiin 1790-luvulla saattoi osaltaan vaikuttaa Korpilahden ruotsinkielistymiseen, joka kiihtyikin juuri noihin aikoihin.¹³⁵ Kokkolan ruotsalaistumiseen saattoivat 1700-luvun lopulla vaikuttaa myös elinkeinolliset tekijät. Esimerkiksi tervakaupan hiipuminen vähensi kanssakäymistä kielirajan ylitse ja jyrkensi siten kielirajaa. Mikrotasolla tärkein vaikuttava tekijä oli

---

¹³¹ Jotkut harvat kokkolalaiset saattoivat säilyttää suomenkielen muuttamalla suomenkielisiin pitäjiin. Tuontyyppistä muuttoliikettä kerrotaan tapahtuneen Vaasan kupeessa ruotsalaistuneessa Mustasaassa. Wallén 1932, 106, 222.

¹³² Kokkolassa sanottiin vuonna 1864 asuneen vain parikymmentä suomenkielistä ihmistä. Österbotten 1867 n:o 22, 172.

¹³³ Kokkolan kaupungissa suomenkieliset tulivat enemmistöksi 1920-luvulla ja Kokkolan pitäjässä (Kaarlelassa) 1960-luvulla. Forsberg 1977, 289–295.

¹³⁴ Wallén 1932, 215–222.

¹³⁵ Kokkolassa ja Kälviällä pidettiin erilliset käräjät myös läänitysaikana 1653–1680, jolloin Kokkola oli Banérin vapaaherrakuntana. Back 1980, 518.

kuitenkin naapurusto: jos tietyn talon väki kuului eri kieliryhmään kuin naapuruston enemmistö, oli heillä taipumus mukautua siihen enemmistökieleen, jolla pääosa arkisesta vuorovaikutuksesta tapahtui.¹³⁶

3.2 Kulttuurinen rajavyöhyke?

Edellisessä luvussa kuvattiin Kokkolan seudun kieliryhmien maantieteellisiä jakaumia ja niiden historiallisia muutoksia. Suomen- ja ruotsinkielisten talonpoikaisalueiden välinen raja ei kuitenkaan ilmennyt pelkästään kielessä, vaan sen oletetaan näkyneen talonpoikauskulttuurissa yleisemminkin. Millaisia näiden kahden kieliryhmän kulttuuriset erot tosiasiassa olivat, on kuitenkin kaikkea muuta kuin itsestään selvä kysymys. Eräät 1800-luvun kansatieteilijät väittivät huomaavansa vastaantulevan ihmisen kieliryhmän jo tämän kasvojen ja pukeutumisen perusteella.¹³⁷ 1940-luvulla kansatieteilijä Ragna Ahlbäck toisaalta epäili, ettei kieliraja kenties koskaan edes muodostanut minkäänlaista kulttuurirajaa.¹³⁸ 1980-luvulla Bo Lönngqvist puolestaan mainitsi ruotsinkielisten rannikkoalueiden tunnusomaisiin piirteisiin sekä innovaatioalttiuden että vanhoillisuuden,¹³⁹ jotka ovat käytännössä toistensa vastakohtia. Nämä esimerkit osoittavat, että on luultavasti mahdotonta löytää tiettyä ominaispiirrettä, joka yhdistäisi koko Suomen ruotsinkielistä väestöä ja samalla erottaisi heidät maan suomenkielisestä väestöstä. Onkin mielekkäämpää tutkia sitä, miten kielirajavyöhyke ylipäänsä vaikutti erilaisten paikalliskulttuurien syntymiseen ja leviämiseen. Tämäkin tehtävä on vaikea,

---

¹³⁶ Kuvattu mikrotason prosessi ei tietenkään ole aikakausisidonnainen, vaan on havaittavissa myös 1900-luvun ”kielirajavyöhykkeillä”. Hallinnon vaikutusta ruotsalaistumiseen oli puolestaan nähtävissä esimerkiksi 1900-luvun Tornionjokilaaksossa. Erona 1700-lukuun oli lähinnä se, että 1900-luvulla kirjallisten kulttuurimuotojen merkitys oli moninkertaisesti suurempi. Ks. esim. Jaakkola 1969, 127; Kallis 1972, 69–70; Pipping ja Lillja 1970, 76–77.

¹³⁷ Näin väitti ylioppilas Salenius, joka oli liikuskellut Porvoon seudulla. Hän totesi, että vastaantulija on suomalaisnainen, jos tällä on yllään ”punainen villahame ja musta lyhyt treiju, jossa takana on paljo kureita ja pari valkeaa pientä nappia”. Ks. Lönngqvist 1981, 38.

¹³⁸ Ahlbäck 1945, 9.

¹³⁹ Nämä keskenään ristiriitaiset ominaispiirteet osoittavat, minkä tähden (yksilö-) psykologisia ominaisuuksia ei tule yleistää mihinkään (suureen) ihmisryhmään. Myöskään Lönngqvistin kolmatta ominaispiirrettä, ”elinkeinoelämän monipuolisuutta”, ei kannata yleistää ruotsalaiseen kieliryhmään kokonaisuutena, vaikka se nimenomaisesti Kokkolan seudun väestöä hyvin kuvaakin (johtuen siitä, että seudun karu maaperä ei antanut mahdollisuutta elää pelkän maanviljelyksen varassa). Neljäs Lönngqvistin mainitsema piirre oli ”ilmiöt, jotka ovat tunnusomaisia pohjoisruotsalaiselle kansankulttuurille”. Lönngqvist 1981, 48.

sillä kulttuuriset innovaatiot levisivät toisinaan kielirajoista piittaamatta, ja jäivät toisinaan paikallisiksi erikoisuuksiksi, jotka eivät levinneet edes samaa kieltä puhuviin naapuripitäjiin.¹⁴⁰

Tässä luvussa pyritään alkuperäislähteiden sekä aiemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta päättämään, millaisia kulttuurisia eroja Kokkolan seudun ruotsin- ja suomenkielisen talonpoikaiston välillä oli 1600–1700-luvuilla. Tässä suhteessa Keski-Pohjanmaa on tutkimuksellisesti suotuisaa seutua. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla kieliryhmäerojen tulkintaa hämmentää se seikka, että ruotsinkieliset pitäjät sijoittuivat lähelle rannikkoa, suomalaiset sisämaahan. Keski-Pohjanmaalla voidaan sen sijaan vertailla kieliryhmiä, jotka asuivat jokseenkin samantyyppisessä elinympäristössä, Kokkolan ja Kälviän rannikkoalueilla. Kattavaa katsausta aiheeseen ei ole tässä yhteydessä mahdollista tehdä. Sen sijaan aihepiiriä valotetaan valikoitujen esimerkkien kautta. On syytä painottaa, että alueittaisia kulttuurieroja koskevaa kansatieteellistä keruutyötä on laajemmassa mitassa tehty vasta 1800-luvun lopulta alkaen. 1600–1700-luvuilla vallinneita kulttuurieroja ei voi täten päätellä suoraan kansatieteellisistä kartastoista,¹⁴¹ vaan niiden tulkinnassa on käytettävä apuna kyseisen aikakauden paikallishistoriallista lähdeaineistoa.

Vaikka etenkin ruotsinkielisten alueiden paikalliskulttuureja on kirjallisuudessa kuvailtu runsaasti, on kieliryhmien kulttuurimuotojen suoranaista vertailua tehty vähän. Ruotsinkieliselle talonpoikaialueelle tyypillisiksi elinkeinoiksi on mainittu esimerkiksi merikalastus, hylkeenpyynti, laivanrakennus ja kauppa.¹⁴² Suomalaiselle kulttuurille tyypillisempänä on puolestaan pidetty kaski- ja peltoviljelystä sekä sisävesikalastusta. Jos tällaisia elinkeinollisia eroja selitetään kulttuurisilla tekijöillä tai kansanluonteella, annetaan asiasta kuitenkin nurinkurinen kuva. Pikemminkin on niin, että tietty elinympäristö synnyttää tietyn elinkeinorakenteen, josta sitten tulee osa kyseisen elinympäristön kulttuuria. Vaikka esimerkiksi kaskiviljelyä on pidetty tyypillisesti itäsuomalaisena elinkeinona, sitä harjoitettiin myös ruotsinkielisillä alueilla – etenkin

---

¹⁴⁰ Esim. Ahlbäck ja Ahlbäck 1979, 393–396; Ahlbäck 1945, 147–156.

¹⁴¹ 1600–1700-lukujen talonpoikauskulttuurissa alueelliset erot olivat luultavasti suurempia kuin myöhemmillä vuosisadoilla, johtuen etenkin 1800-luvulla tapahtuneista mullistuksista maanviljelyselinkeinon ja tiedonvälityksen saroilla.

¹⁴² Esim. Lönnqvist 1981, 62–100.

sellaisilla alueilla, joissa maaperä oli karu ja asutus suhteellisen harvaa. Kokkola oli juuri tällainen paikka. Niinpä Kokkolassa harjoitettiin kaskeamista aina 1800-luvun alkuun saakka, ja kytöviljelyä sen jälkeenkin.¹⁴³ Suurperheet – joita niitakin pidetään tyypillisesti itäsuomalaisina – olivat tavallisia Ruotsin Länsi-Pohjassa 1500-luvulla, ja 1600-luvun Keski-Pohjanmaalla oli enemmän kuin Savossa. Pohjalaiseen suurperhejärjestelmään vaikutti osaltaan tervanvalmistus, joka lisääntyi lähes räjähdysmäisesti 1600-luvulla. Se edellytti kaskeamisen tavoin runsaasti työvoimaa, joka kesäaikaan pystyi irtautumaan talon muista töistä.¹⁴⁴ Tervakaupan keskittyminen Pohjanmaalle ei sekään johtunut kulttuurisista tekijöistä. Tervatynnyrit olivat raskaita, minkä takia kuljetus muodosti tervanpoltolle elinkeinollisen pullonkaulan. Tämän seurauksena etulyöntiaseman tervakaupassa sai Pohjanmaa, joka oli pinnaltaan tasainen ja monien jokien halkoma. Kun tervanpoltto 1600-luvulla yleistyi, hupenivat kuitenkin Pohjanmaan rannikkoseutujen metsät siinä määrin, että tervantuotanto siirtyi sisämaahan.¹⁴⁵

Tervantuotannon siirtyessä sisämaahan jäi rannikkoalueiden kontolle lähinnä tervakauppa. Meriyhteyksien ohella keski-pohjalaista talonpoikaipurjehdusta selittää seudun viljantuotannon vähäisyys. Viljapula nimittäin pakotti ihmiset jo 1500-luvulla vaihtokauppaan, jossa karjanhoidon ja kalastuksen tuotteita vaihdettiin viljaan ja suolaan. Tässäkään ei ollut kyse ruotsinkielisen väestön erityispiirteestä, vaan talonpoikaipurjehdusta harjoittivat myös suomenkielisten rannikkopitäjien talonpojat.¹⁴⁶ Myöskään ruotsinkieliselle Pohjanmaalle tyypillistä laivanrakennusta ei voine selittää sikäläisen väestön ikimuistoisilla taipumuksilla. Pohjalaista laivanrakennusta tutkineen Eino Kailan mukaan sikäläiset laivanrakennustaidot olivat vielä 1500-luvulla vaatimattomat Varsinais-Suomeen verrattuna, ja kohenivat vasta

---

¹⁴³ Korpilahden kylällä oli yhteistä lisämetsää Vetelin Räytingissä saakka, jonka hyödyntäminen kaskeamalla ilmeisesti jatkui niin pitkään kuin kylä kyseisen takametsän omisti. Back 1980, 94–95.

¹⁴⁴ Keski-Pohjanmaalla suurperhetilojen on arvioitu kattaneen peräti kolmasosan kaikista tiloista. Jutikkala 1958, 57; Talve 1980, 157; Virrankoski 1997, 59; Tegengren 1941, 46–49.

¹⁴⁵ Kaila 1931, 94–95; Vuorela 1979, 30–31.

¹⁴⁶ 1770-luvun alun tuomiokirjoista löytyy useita mainintoja kälviäläisistä talonpoikaipurjehtijoista, joihin lukeutuivat esimerkiksi Matts Sikala Ullavan kylästä, Matts Herranen Peltokorvesta ja seppä Samuel Samuelinpoika Kälviän kylästä. Heistä seppä Samuel oli vienyt Tukholmaan voita ja Herranen esimerkiksi eräiden alaveteliläistalonpoikien tervatynnyreitä. Kokkolalaisista Tukholmaan kävi voita myymässä esimerkiksi Mickel Björndahl Kokkolan Sakan kylästä aluksella, jonka ”ruotumestarina” toimi Matts Tast. Tervan ja voien ohella Tukholmaan vietiin nahkoja sekä tietysti laivoja. Alusten paluulastiin kuului suolaa ja rautaisia työkaluja. Kokkolan ja Kälviän sk 1770, § 41–42, 53; tk 1771, § 36; sk 1771, § 45, 53, 57; sk 1772, § 59; sk 1773, § 131; Back 1990, 274–290, 302.

seuraavalla vuosisadalla. Tämä tapahtui Pohjanmaalle perustettujen kruununveistämöiden ja muualta saapuneiden laivanrakennusmestareiden vaikutuksesta. Uusien veistämöiden opit, kuten tasasaumaisten laivojen rakennustaito, levisivät paitsi Kokkolaan, myös Kälviälle ja Lohtajalle.¹⁴⁷ Muut merielinkeinot, kuten kalastus ja hylkeenpyynti, olivat nekin riippuvaisia ennen kaikkea olosuhteista, ja siksi yleisiä myös suomenkielisillä rannikkoalueilla Kokkolan pohjoispuolella.¹⁴⁸ Maantieteelliset olosuhteet selittävät myös karjanhoidon yleisyyttä Pohjanmaan rannikkoseudulla. Maannousu-alueilla, kuten Kokkolassa ja Kälviällä, oli runsaasti tulva-alttiita maa-alueita, jotka eivät soveltuneet pelloiksi, mutta tuottivat rehua eläimille.¹⁴⁹

Edellä mainitut esimerkit riittävät osoittamaan, että tietyn alueen elinkeinorakennetta ei tule selittää alueen kulttuurilla, vaan vaikutus etenee tyypillisesti vastakkaiseen suuntaan: ympäristö suosii tiettyjä elinkeinoja, jotka puolestaan synnyttävät sitä vastaavan elinkeinokulttuurin.¹⁵⁰ Vaikka kieliraja aiheutti viiveitä uusien tapojen omaksumisessa, oli ruotsin- ja suomenkielisten rannikkoalueiden elinkeinokulttuuri rakenteeltaan samantyyppinen. Tilanne oli kuitenkin toinen sellaisissa kulttuurimuodoissa, jotka liittyivät suoranaisesti kieleen. Esimerkiksi runoperinne, jota sittemmin on kutsuttu ”kalevalamittaiseksi”, rajoittui ymmärrettävästi suomalaisalueille ja myös osaltaan määrittä suomalaisuutta etnisenä ryhmänä. Pohjanmaan ruotsinkielinen väestö lauloi puolestaan eurooppalaistyyllisiä balladeja, jotka kielellisten syiden tähden levisivät suomalaisalueille hitaasti ja selvästi muuttuneessa muodossa.¹⁵¹ Myös taikauskon monet muodot olivat hitaasti muuttuvia ja vahvasti sidoksissa kieleen. Täten nekin saivat eri kieliryhmissä erilaisia muotoja, vaikka saattoivat sisällölliseltä

¹⁴⁷ Kaila 1931, 213–220; Toivanen 1993, 263–270; Virrankoski 1997, 107–108.

¹⁴⁸ Ruotsalaisten etusijaa hylkeenpyyntielinkeinossa on perusteltu mm. sillä, että Pohjanmaan suomalaiset kutsuivat harmaahyljettä ruotsalaisperäisesti ”kraaseliksi” (grasäl). Toisaalta esimerkiksi (suomenkielistä) Kalajokea on pidetty vanhana hylkeenpyynnin keskuksena. Esim. Virrankoski 1997, 25; Rantatupa 1993, 82–90.

¹⁴⁹ Esimerkiksi Korpilahdessa useimpien tilojen pienet pellot sijaitsivat vetisten soiden ja niittyjen laidalla, josta hallan kerrottiin usein nousevan tekemään tuhojaan. Back 1980, 90–93, 195–198; Rantatupa 1993, 85–88.

¹⁵⁰ Talonpoikien omaksuma elinkeinokulttuuri totta kai vaikutti siihen, millaisia asuinalueita he suosivat, jos joutuivat muuttamaan. Esimerkiksi merielinkeinokulttuurissa eläneet pyrkivät etsimään uuden asuinpaikan meren rannalta. Tietyn asuinalueen vuosisataista elinkeinorakennetta ei voi kuitenkaan ylläpitää pelkästään ”kulttuurisista” syistä. Tästä todistaa vaikkapa se, että Korpilahdessa merielinkeinojen merkitys väheni sitä myöten, mitä kauemmas merestä kylä maannousun myötä erkaantui. Se, että talonpojat pyrkivät harjoittamaan useita elinkeinoja samanaikaisesti, mahdollisti nopean sopeutumisen olosuhteiden muutoksiin.

¹⁵¹ Sarmela 2007, 538–548; Lönnqvist 1981, 93.

ytimeltään olla kansainvälistä alkuperää.¹⁵² Keski-Pohjanmaan kieliryhmillä oli eroavaisuuksia esimerkiksi alkujaan pahaa karkottamaan tarkoitettujen juhlatulien ajoituksessa. Ruotsalaispitäjissä poltettiin kokkoja sekä laskiaisena että pääsiäisenä, ja suomalaisissa rannikkopitäjissä ainoastaan pääsiäispyhinä – juhannuskokot sen sijaan kuuluvat itäsuomalaiseen kulttuuriperinteeseen.¹⁵³ Kylän yhteisten asioiden hoitamiseen tarkoitettu oltermannilaitos näyttää sekin liittyneen ennen kaikkea ruotsalaiseen kieliryhmään ja ilmeisesti erotti 1700-luvulla toisistaan myös Kokkolan ja Kälviän.¹⁵⁴

Vähintäänkin osittaisia kieliryhmien eroja esiintyi myös sellaisissa esineellisen kulttuurin muodoissa, jotka elinkeinollisessa mielessä olivat suhteellisen hyödyttömiä. Jos tietty ruotsalaisalueella käytetty työväline nimittäin vaikutti suomalaistalonpojasta turhalta tai epäkäytännölliseltä, hän ei sitä mieluusti itselleen omaksunut. Tämän seurauksena esimerkiksi ruotsalaistyyppinen vanhakantainen kaariaura jäi Keski-Pohjanmaalla merkiksi kieliryhmien välisestä vanhasta kulttuurirajasta.¹⁵⁵ Myöhempiä kulttuurivirtauksia edusti puolestaan Kokkolassa yleistynyt kehtomalli, jossa jalakset sijoitettiin erityisen telineen päälle pitkittäin, kun taas vanhassa suomalaiskehdoissa jalakset olivat poikittain. Koska muualla Suomessa suhtauduttiin vieroksuvasti

---

¹⁵² Kuten luvussa 2.1. todettiin, Pohjanmaan ruotsinkielinen uudisasutus syntyi jo aiemmin kristinuskoon kääntyneen väestön toimesta. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että ruotsinkieliseltä alueelta löytyy vähemmän perimätietoa vaikkapa metsien vanhoista uhripaikoista kuin suomalaisalueilta. Tämä ei väistämättä tarkoita, että suomalaiset olisivat olleet sinänsä taikauskaisempia, vaan ainoastaan sitä, että heidän uskomuksissaan esiintyi enemmän esikristillisiä piirteitä. Tällaisia eroja saattaa löytyä myös verrattaessa suomalaisia uskomusolentoja (esim. vedenhaltijat) niiden ruotsalaisiin vastineisiin (esim. näkkiin). Esim. Sarmela 2007, 100, 403–408.

¹⁵³ Ruotsinkielisellä alueella laskiaiseen kuuluivat myös kiertueet, joissa nuoriso kierteli naamioituneena kylissä. Suomenkielisellä alueella vastaava kiertueperinne rajoittui joulunaikaan. On tosin mahdollista, että mainitut laskiaisperinteet rantautuivat ruotsinkieliselle rannikolle vasta 1800-luvulla. Sarmela 2007, 216–225, 229–232.

¹⁵⁴ Oltermannilaitokseen kuului 1700-luvulla yleensä kirjallinen kyläjärjestys, kyläkokoukset sekä kylänvanhin eli oltermanni (ålderman), jonka lähettämällä sauvalla kyläläiset kutsuttiin kokouksiin. Oltermannilaitosta koskevassa kansankulttuurin kartassa sekä Kälviä että Kokkola tosin on jätetty oltermannilaitoksen ulkopuolelle, mutta Kokkolan osalta merkintä ei pidä paikkaansa, sillä sikäläiseen paikallismuseoon on talletettu oltermanninsauvoja pitäjän alueelta. Oltermannilaitoskaan ei liittynyt kielirajaan mitenkään täsmällisesti tai jyrkästi, vaan se ilmeni ainakin osittaisessa muodossa myös monissa suomenkielisissä pohjalaispitäjissä (jonne se lienee levinnyt myöhemmin). Vuorela 1979, 22–23; Lönnqvist 1981, 78–81; Talve 1980, 165–166.

¹⁵⁵ Ruotsalaistyyppinen kaariaura oli käytössä Kokkolassa ja sen eteläpuolisissa ruotsalaispitäjissä, mutta ei pohjoisemmissa suomalaispitäjissä. Itäinen hankoaura sen sijaan levisi kielirajan molemmille puolille. Vuorela 1979, 32–33.

pitkittäisjalaksiseen kehtoon, sekin jäi merkiksi keskipohjalaisesta kulttuurirajasta.¹⁵⁶ Kokkolan ja Kälviän välillä saattoi olla tiettyjä eroja myös vaikkapa aittarakennusten muotoilussa, juuston valmistustavoissa sekä vuodevaatteiden koristelussa.¹⁵⁷ Yleisesti ottaen Keski-Pohjanmaan kieliryhmien väliset kulttuurierot olivat kuitenkin pieniä verrattuna esimerkiksi Pohjanmaan ja Savon välisiin kulttuurieroihin. Etenkin elinkeinollisesti tärkeät työvälineet, kuten meriveneet, olivat Pohjanmaan rannikkoalueilla pääosin yhdenmukaisia, mutta poikkesivat kuitenkin huomattavasti savolaisesta työvälineistöstä.¹⁵⁸ Sama pätee lukuisiin tapakulttuurin muotoihin. Etelä- ja keskipohjalaiset esimerkiksi välttivät vauvojen rintaruokintaa, vaikka Kokkolan kirkkoherra Chydenius kehotti heitä ottamaan tässä suhteessa mallia savolaisilta. Rintaruokinnan vähäisyydestä johtuen imeväiskuolleisuus oli esimerkiksi Kokkolan rovastikunnassa peräti kaksinkertaista Savoan verrattuna.¹⁵⁹

Yleisilmeeltään Kokkolan seudun maatilat olivatkin 1600-luvulla luultavasti samantyyppisiä kielirajan molemmilla puolilla. Ne olivat ennen kaikkea sekoitus eri suunnista saapunutta kulttuuriperimää ruotsalaistyyppisine heinälatoineen ja suomalaisine saunoineen. Sisämaassa talot saattoivat olla keskimäärin kookkaampia kuin rannikolla johtuen kelvollisen rakennuspuun tarjonnasta. Rannikon laivanrakennusalueilla, joissa kirvesmiehen ammatti oli yleisempi, talot toisaalta saatettiin tehdä huolitellummiksi kuin sisämaassa.¹⁶⁰ Ruotsin- ja suomenkielisten alueiden maatilat eivät yleisesti ottaen näytä eronneen myöskään vauraudeltaan, vaan erot olivat ensisijaisesti talokohtaisia. Esimerkiksi autioituneesta Korpilahden Finnilästä löytyi 1690-luvulla pienen tuvan ohella vain sauna, aitta ja navetta – muut rakennukset

¹⁵⁶ Pitkittäisjalaksinen kehtomallin oletetaan saapuneen Ruotsista Kokkolaan, josta se vuosisatojen kuluessa levisi myös moneen Keski-Pohjanmaan suomenkieliseen pitäjään. Kehdon jalaksien alla käytetyt telineen kerrotaan jääneen nimenomaisesti ruotsinkielisen alueen erikoisuudeksi. Vuorela 1979, 90.

¹⁵⁷ Kokkolan pohjoispuolisissa suomalaispitäjissä oli tavallisempaa koristella aitan ulkonevat etuseinät eli ”posket” lovilla. Ruotsalaisalueilla puolestaan aitan jalkarakenteissa käytettiin lankkuja. Myös viljan kantamisessa pellolta käytettiin ilmeisesti Pohjanmaan kielialueilla erityyppisiä välineitä. Vuorela 1979, 64–67, 112–113, 128–129, 132–135; Ahlbäck 1945, 46–48.

¹⁵⁸ Ks. esim. Ahlbäck 1945, 9–10; Vuorela 1979, 32–149; Sarmela 2007, 64–68; Ahlbäck ja Ahlbäck 1979, 383–389.

¹⁵⁹ Rinnan sijaan pohjalaisvauvat saivat imetyssarvea eli ”sarvituttia” tai sitten heille annettiin imettäväksi ”tuppoja” eli liinakangasnyyttejä, joiden sisällä oli leipää tai muuta kiinteää ruokaa. Turpeinen 1987, 296–300; Virrankoski 1997, 78.

¹⁶⁰ Kirjallisuudessa ruotsinkielisen alueen talojen pienuutta on selitetty sillä, että hyviä rakennushirsii oli rajoitetusti saatavilla. Sittemmin Pohjanmaalla pidettiin kuusta suorastaan parhaana rakennusaineena, vaikka sitä alun perin alettiin käyttää lähinnä mäntyjen puutteen takia. Esim. Talve 1980, 145–146, 151.

olivat ränsistyneet. Vauraammista taloista, kuten Korpilahden Huhtalasta, löytyi useitakin erillisiä vieras- ja pakaritupia.¹⁶¹ Tässä yhteydessä on syytä mainita erikseen eräs vuoden 1694 kärjäjuttu, jossa kokkolalaisilta laivavärkkejä anastaneet kälviäläiset välttyivät sakoilta sen tähden, että heidän mainittiin olevan ”joukko köyhiä kruunutalonpoikia” (*een hoop fattiga cronobönder*). Kieliryhmäerojen kannalta on kiinnostavaa, että sen jälkeen pöytäkirjaan lisättiin ”kuten kokkolalaisetkin”.¹⁶² Viimeksi mainittu lisäys oli nimittäin oikeudellisessa mielessä täysin tarpeeton, sillä kokkolalaiset eivät olleet asiassa syytettyinä. Täten kirjuri tuli lisäyksellään ikään kuin sanoneeksi, että ainakaan hänen – siis säätyläisen – näkökulmasta ei ollut syytä tehdä eroa suomalaisen ja ruotsalaisen rahvaan välillä. Selkeitä eroja ei pohjalaisten kieliryhmien välille näytä syntyneen myöskään 1700-luvulla. Jos kieliryhmien varallisuustasoa tarkastellaan 1800-luvun alun omaisuusveroluetteloiden pohjalta, olivat Vaasan läänin alueella suomalaispitäjien talot keskimäärin hieman vauraampia kuin ruotsinkielisten pitäjien talot. Läänin köyhimpien joukossa olivat rannikkoseudun (ruotsinkieliset) kalastajaperheet.¹⁶³

Vähintäänkin jonkinlaista viivettä kielirajavyöhykkeen ylittämisessä näyttää olleen sellaisilla uudenaikaisilla kulttuurimuodoilla kuten tanssilla ja yöstelyllä. Jälkimmäisellä tarkoitetaan nuoren miesjoukon yöjalassa kuljeskelua, jonka nimellinen tarkastus oli tavata nuoria naisia ”kapioiden tarkastuksen” merkeissä. Sitä harrastettiin ruotsinkielisellä Pohjanmaalla joukolla ja suomalaisalueilla yleensä yksin, mutta tässäkin suhteessa erot näyttävät olleen pikemminkin eri maakuntien kuin kieliryhmien välisiä. Sekä tanssi että yöstely mukailivat Keski-Euroopassa aiemmin yleistynyttä nuorisokulttuuria, joka levisi Suomeen lähinnä Ruotsin kautta.¹⁶⁴ 1700-luvun papisto vastusti tanssiharrastusta jyrkästi – mukaan lukien Anders Chydenius, joka oman seurakuntansa johtajana oli vanhoillisempi kuin monet seurakuntansa talonpojat. Niinpä

---

¹⁶¹ Seudun vuraat talot olivat kielirajan molemmin puolin uloslämpiviä eli savun ulos johtavalla uunilla varustettuja, mutta savupirttejäkin vähäväkisiltä löytyi. Huonekaluja oli yleisesti ottaen vähän, mutta esimerkiksi sängyt ja sänkyvaatteet olivat vauraammissa taloissa käytössä. Kokkolan ja Kälviän tk 1700, 44; sk 1700, 1038–1039; sk 1709, 1276.

¹⁶² Kokkolan ja Kälviän tk 1694, 24.

¹⁶³ Jern 1980, 136–137.

¹⁶⁴ Yöstelyyn kenties liittyi kokkolalaisnuorison tapa kerääntyä yhteen mölyämään lukukinkereiden jälkeisinä öinä, mitä kirkkoherra Chydenius paheksui, mutta talonpojat pitivät harmittomana. Kokkolan pitäjänkok. 14.11.1773, § 4; Sarmela 2007, 269–274.

synnillisestä tanssiharrastuksesta löytyy mainintoja jo Kokkolan ensimmäisistä säilyneistä kirkkoraadin kokousten pöytäkirjoista. Tansseja järjestettiin esimerkiksi vitsarilaisen valtiopäivämiehen Erik Storhongan (r) ja korpilahtelaisen lautamiehen Jakob Kaukon (r) taloissa. Kun Kaukon talonväki oli kertonut isännälle mainituista tansseista, oli isäntä todennut: *Om J(ag) icke wilje låta dem dansa så må J(ag) drifwa dem bort.*¹⁶⁵ Tuolloinen Kokkolan ruotsinkielinen nuoriso tanssi ainakin polskaa, jonka sanotaan levinneen suomalaisalueille vasta seuraavalla vuosisadalla. Luultavaa kuitenkin on, että jonkinlaatuista tansseja järjestettiin 1770-luvulla Kälviälläkin. Tiettyjen tanssimuotojen, kuten menuetin sekä avioliittokuulutusten yhteydessä pidettyjen ”kainalosauvatanssien” (kryckdans), kerrotaan kuitenkin jääneen ruotsalaisiksi erikoisuuksiksi, johon suomalaistalonpojat eivät koskaan taipuneet.¹⁶⁶

Keskipohjalaisen kielirajavyöhykkeen loivuutta kulttuurisesta näkökulmasta kuvaa osaltaan myös se, miten usein Kokkolan seudulla tapahtui kielirajan ylittäviä avioliittoja. Jos vuosien 1721–1780 vihittyjen luettelosta poimitaan erilleen ne avioliitot, joissa toisen osapuolen on merkitty tulleen Kokkolan suurpitäjän ulkopuolelta, huomataan, että pitäjään avioitui jokseenkin saman verran miehiä suomen- ja ruotsinkielisistä rannikkopitäjistä. Vaikka suuri valtaosa avioliitoista oli luonnollisesti kieliryhmän sisäisiä,

---

¹⁶⁵ Vitsarin Storhongassa erään pyhäpäivän iltana pidetyt tanssit ilmianto saman kylän kuudennusmies Matts Vessi. Storhonga myönsi, että hänen talossaan kyllä saatettiin tanssit pitää, mutta ei ennen kello yhdeksää illalla. Ensimmäiset kirjoihin jääneet häätanssit pidettiin Carl Mattsinpoika Kallisen häissä, mistä sulhanen sai tavanomaisen sakon. Mainitut tanssit alkoivat lautamiessedän Johan Kallisen ollessa poissa, vaikka Carl omien sanojensa mukaan koettikin häävieraitaan ”vakavasti kieltää”. Kirkkoraati syytti seuraavina vuosina pyhäpäivien tansseista lukuisia isäntiä eri kylistä – heidän joukossaan esimerkiksi kuudennusmies Kankkosen sukulaismies Jakob Kankkonen Rödsöstä sekä leski Lisa Andersintytär Vessi. Tanssin sallimiseen syllistyneet talonisännät maksoivat kukin kirkolle sakkoa 3 kuparitaaleria, joka 1780-luvulla kohotettiin 8 taaleriin. Tanssinutta nuorisoa ei sen sijaan sakotettu tai edes mainittu nimeltä. Kokkolan pitäjänkok. 8.8.1773, § 2; 1774, § 3–4; 1.1.1775, § 4–5; 26.11.1775, § 2; 17.3.1778, § 3; 25.3.1783, § 2.

¹⁶⁶ Kälviän pitäjänkokouksen ja kirkkoraadin pöytäkirjoja ei ole 1700-luvulta säilynyt, joten sikäläistä tanssiharrastusta on sikäli vaikeaa tutkia. Kälviäläisten tanssiharrastukseen viittaa kuitenkin se, että esimerkiksi Kälviän pitäjänseppä Samuel Wähälä omisti 1770-luvulla viulun, jollaisia käytettiin tansseissa säestimenä. Wähälän mainitaan myyneen viulunsa Kokkolan kaupungin lukkarille Henrik Hofreenille. Vuosisadan lopulla rannikkoalueiden tanssiharrastus monipuolistui muodoiltaan: polskasta kehittyi poloneesi, jonka ohella vuosisadan lopulla harrastettiin myös menuettia. Nimitys ”kainalosauvatanssi” johtui siitä, että kuuliaisjuhliin tuotiin lahjaksi pienoiskokoisia kainalosauvoja, joilla kuvainnollisesti tuettiin nuorta paria, jotka ottivat ensimmäisiä yhteisiä askeleitaan ja olivat kuuliaisten yhteydessä ikään kuin loukkaantuneet. Ruotsalaisalueilla kiinnitettiinkin runsaasti huomiota kuulutuksen ottoon, joka ei saanut jäädä kylässä huomaamatta. Nuoriso saattoi ottaa kuulutuksilta palaavat vastaan erilaisia kepposia tehden sekä äänekkäästi kattiloita, lehmänkelloja tai muita käyppiä pellinpaloja soittaen. Kokkolan ja Kälviän tk 1771, § 85; Talve 1980, 243; Virrankoski 1997, 122; Pulkkis 1969, 311; Sarmela 2007, 165–167; Lönnqvist 1981, 132.

osoittaa aineisto joka tapauksessa, että rannikolla kieliraja ei muodostanut estettä avioliitolle. Tässäkin suhteessa Kokkolan seutu erottui jyrkemmin sisämaapitäjistä, josta saapuneitten kanssa ei juuri avioliittoja solmittu, vaikka savolaisiakin seudulla todistettavasti liikkui.¹⁶⁷

Tämän tutkimuksen tuomiokirja-aineistosta voidaan vielä käsitellä erikseen kieliryhmien suhde paloviinaan. 1690-luvun tuomiokirjoissa oli hyvin vähän mainintoja paloviinasta johtuen siitä, että viljasta oli pulaa eikä paloviinan polttoa laissa säännöstelty. Seuraavalla vuosisadalla Kokkolan seudun rahvas vaurastui ja samalla paloviinalainsäädäntö tiukentui. Niinpä Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1770–1775 esitettiin lukuisia paloviinaan liittyviä syytöksiä, jotka koskivat viinan laitonta valmistamista, laitonta myyntiä ja liiallista juopuneisuutta.¹⁶⁸ Raskain syytöksistä oli laitton paloviinan valmistus, josta tuomittiin ainoastaan yksi mies, Närvilän kylässä asunut ruotsinkielinen sotilas Henrik Widgren. Laittomasta viinanmyynnistä sekä juopuneisuudesta tuomittuja oli selvästi runsaammin. Paloviinarikoksista syytettyjen joukko jakaantui käytännössä tasan ruotsin- ja suomenkielisiin, mikä vastaa heidän määräsuhteitaan Kokkolan ja Kälviän kärjäkunnassa (ks. luku 3.1 sekä liite 3). Paloviinajutuissa ei myöskään voi havaita minkäänlaisia kieliryhmiin liittyviä laadullisia eroja. Tämä, kylläkin kooltaan pieni aineisto kertoo siis siitä, että paloviinan käyttö oli 1700-luvulla samantyyppistä kielirajavyöhykkeen molemmilla puolilla.

Sekä tämän tutkimuksen alkuperäisaineisto että aiempi tutkimuskirjallisuus siis todistavat siitä, että Keski-Pohjanmaan kieliryhmien väliset kulttuurierot olivat 1600–

---

¹⁶⁷ Kokkolan pitäjän eli maaseurakunnan osalta vihittyjen luettelot ovat säilyneet vuodesta 1721 alkaen ja Kälviän osalta vuodesta 1722 alkaen. Vuosina 1723–1780 merkittiin Kokkolassa avioliittoja solmituksi kaikkiaan 973 ja Kälviällä kaikkiaan 737. Tuolla ajanjaksolla Kokkolassa avioituneita miehiä on merkitty saapuneeksi Kälviältä 7, Lohtajalta 5, Kalajoelta 3, Pyhäjoelta 1, Kruunupyystä 10 ja Pedersörestä 8. Kälviällä avioituneita miehiä on saapunut Kokkolasta 21 (joista Vetelistä 5 ja jotkut ilmeisesti Kokkolan kaupungista), Lohtajalta 14, Kalajoelta 2, Pedersörestä 2, Kruunupyystä 1, Rautalammilta 1, Iisalmesta 1, Kuopiosta 1, Saarijärveltä 2, Limingasta 1, Vöyristä 1, Pyhäjoelta 1 ja Pyhäjärveltä 1. Naisia Kokkolassa avioitui Kruunupyystä 4, Pedersörestä 4 ja Kivijärveltä 1. Kälviällä avioituneista naisista tuli Kokkolasta 10, Lohtajalta 12, Kruunupyystä 3, Limingasta 2, Saarijärveltä 1 ja Ruotsista 1. Etenkin naisten kohdalla kotipaikkamerkinnot usein puuttuvat, joten tietoja voi pitää lähinnä suuntaa-antavina. Edellä mainittujen pitäjien ohella mainitaan ajoittain eri kaupunkeista saapuneita, jotka kuitenkin eivät tavallisesti edustaneet talonpoikaissäättyä. Kokkolan maask:n vihittyjen luettelot.

¹⁶⁸ Maataomistaville talonpojille viinan kotipoltto oli vuoteen 1772 asti sallittua, mutta myynti ei. Vuonna 1772 astui voimaan laki, jonka nojalla viinan kotipoltto kiellettiin kokonaan ja viinapannut sinetöitiin. Niinpä viinan laitonta valmistusta koskevat syytökset ajoittuvat pääosin lainmuutosta edeltävään, ja laitonta myyntiä koskevat syytökset sitä edeltävään ajanjaksoon.

1700-luvuilla vähäisiä. Etenkin elinkeinokulttuurin kannalta kieliryhmällä oli vähän merkitystä – sitä selvästi olennaisempi jakolinja kulki Pohjanmaan rannikko- ja sisämaa-alueiden välillä. Myöskään muun talonpoikauskulttuurin osalta ei pohjalainen kieliraja näytä olleen kovin olennainen tekijä verrattuna esimerkiksi Pohjanmaan ja Savon välisiin kulttuurieroihin.¹⁶⁹ Kieliraja näkyikin lähinnä niissä kulttuurimuodoissa, jotka olivat jollain tavoin sidoksissa kieleen tai olivat elinkeinollisessa mielessä vähämerkityksisiä. Yleisesti ottaen aikakauden alueellisia kulttuurieroja kavensivat yhteinen uskonto sekä hallinto-, oikeus- ja talousjärjestelmä. Kieliryhmien välisiin eroihin alettiinkin kiinnittää huomiota vasta 1800-luvun loppupuolella, jolloin säätyjärjestelmän luhistui ja kansallisuusaatteet voimistuivat. Tuolloin Suomen ruotsinkielinen rahvas ja säätyläistö alkoivat vähitellen lähentyä toisiaan. Syntyi uusi keskiluokka ja uusi käsite, ”suomenruotsalaiset”,¹⁷⁰ johon suomenkielisen väestön silmissä liitettiin tiettyä ”ulospäin elämisen mainetta”. Tämän kerrotaan näkyneen esimerkiksi käyttäytymisessä ja vaatetuksessa, joihin suomenruotsalaisessa kulttuuripiirissä kiinnitettiin enemmän huomiota.¹⁷¹ Suomalaisalueilla sosiaalinen paine vaikutti osin päinvastaiseen suuntaan. Kaikenlaista koreilua pidettiin turhamaisuutena ja elämäntapojen yksinkertaisuus saattoi olla suoranainen ylpeilyn aihe. Niinpä myös tilattoman väestön asemaan liittyvä kielteinen leima saattoi suomalaisalueilla olla pienempi kuin ruotsinkielisillä seuduilla. Tätä kenties ilmentää osaltaan se, että Kokkolaan perustettiin suhteellisen vähän torppia. Sen sijaan kantatalo itsessään oli tapana jakaa perinnönjaon yhteydessä pienempiin osiin.¹⁷² Täten Kokkolaan syntyi suhteellisen vähän epäitsenäisessä asemassa eläneitä torppareita ja muuta tilatonta väestöä,¹⁷³ joiden asemaa tarkastellaan lähemmin seuraavassa luvussa.

---

¹⁶⁹ Pohjanmaa (Vaasan lääni) oli 1900-luvulla se alue, jossa ruotsin- ja suomenkielisen väestö muistutti sosioekonomiselta asemaltaan eniten toisiaan. Allardt ja Starck 1981, 192–193, 198. Kuten sanottua, kansa- ja yhteiskuntatieteiden tulokset koskevat ensisijaisesti 1800–1900-lukujen tilannetta. On hyvinkin mahdollista, että osa tuolloin Pohjanmaan ja Savon välillä havaituista kulttuurieroista erotti 1600–1700-luvuilla nimenomaan Pohjanmaan kieliryhmiä.

¹⁷⁰ Esim. Allardt ja Starck 1981, 107–108; Lönnqvist 1981, 134.

¹⁷¹ Esim. Åström, Lönnqvist ja Lindqvist 2001, 193–199, 363–364, 372.

¹⁷² Talojen jakamiseen vaikutti osaltaan perimysjärjestelmä, joita Euroopassa oli karkeasti ottaen kahta erilaista päätyyppiä. Toisessa niistä laitettiin ensisijaiseksi maatilän elinkyky, jonka tähden maatila jätettiin yhdelle perijälle, eli yleensä perheen vanhimmalle pojalle. Toisessa järjestelmässä pyrittiin turvaamaan kaikkien jälkeläisten toimeentulo jakamalla omaisuus tasan perillisten kesken. Vaikka käytäntö yleensä oli jonkinlainen sekoitus edellä mainitusta tavoista, on ruotsinkielisillä alueilla sanottu olleen taipumusta tasapuolisempaan perinnönjakoon kuin suomalaisalueilla. Layton 2002, 71–74; Jutikkala 1958, 333–335.

¹⁷³ Jern 1980, 113.

3.3 Säädyllisiä rajoja

Kahdessa edeltävässä luvussa tutkimuskysymystä kielirajavyöhykkeen ominaispiirteistä tarkasteltiin ennen kaikkea talonpoikien näkökulmasta. Pohjalaistalonpojat elivät molemmissa kieliryhmissä suhteellisen vakaata, tasavertaista ja kulttuurisesti yhdenmukaista elämää. Tilanne oli kuitenkin toisentyypinen, jos kieliryhmiä tarkastellaan muiden ajan yhteiskunnallisten ryhmien näkökulmasta. Irtain työväki oli riippuvainen kulloinkin tarjolla olleista työpaikoista, joten he viettivät hyvin liikkuvaa elämää. Koska Kokkolan kaupungin ympäristöstä löytyi runsaasti tienestimahdollisuuksia, se veti etenkin taloudellisten korkeasuhdanteiden aikana puoleensa suomenkielistä irtainta työväkeä. Sen tähden ei tilattoman väestönosan kohdalla voi puhua samanlaisesta kielirajasta kuin talonpoikien kohdalla. Sama pätee 1600–1700-lukujen säätyläistöön ja porvaristoon, josta suuri valtaenemmistö oli ruotsinkielistä. Tuolloinen, nykynäkökulmasta katsottuna äärimmäisen tiukka säätyjärjestelmä vaikutti täten väistämättä myös kieliryhmien välisiin suhteisiin, mitä tässä luvussa tarkastellaan Kokkolan seudun kieliryhmien näkökulmasta.

Korostuneen tiukkaa säätyajattelua esiintyi etenkin 1600–1700-lukujen aatelistossa, jossa säätyerojen usein katsottiin pohjautuvan pysyviin ja suorastaan periytyviin ominaisuuksiin. Aatelisto vaati jäseniltään ”säädyllisiä” elämäntapoja eli tiettyä ylellisyyttä, mikä vaatimus toisinaan ajoi säädyn jäseniä vararikkoon. Kokkolan seudulta aatelisto puuttui lähes tyystin, lukuun ottamatta seudulla satunnaisesti liikkuneita ruotsalaisia, saksalaisia ja liivinmaalaisia upseereja.¹⁷⁴ Pyrkimystä aatelistoa mukaileviin elintapoihin alkoi kuitenkin 1700-luvulla näkyä vaurastuvan Kokkolan kaupungin porvaristossa. Vielä 1600-luvulla tavallista porvaria ei juuri erottanut talonpojasta, mutta 1700-luvulla pikkukaupunkien suurporvaristo pyrki titteleillä, pukeutumisellaan ja taloillaan ikään kuin täyttämään maakunnasta puuttuvan aateliston jättämän aukon.¹⁷⁵ Kokkolan porvariston vaurastuminen olikin 1700-luvulla perin epätasaista. Kärjistetyimminkin tämä näkyi siinä, että kaupungin nousu maan vauraimpien joukkoon

¹⁷⁴ RA. KrA. Österbottens regemente. Generalmönsterrullor 1698.

¹⁷⁵ Joissakin ruotsalaisissa pikkukaupungeissa porvaristo esimerkiksi alkoi käyttää aiemmin aatelisten käytössä olleita titteleitä, kuten ”fru” ja ”jungfru”. Hellspång 1994, 208.

tarkoitti lähinnä yhden kauppiaan, eli Anders Roosin rikastumista – hänen omaisuutensa arvo nimittäin vastasi kirjaimellisesti puolta kaupungista.¹⁷⁶ Ajan kaupunkihierarkiassa suomenkielinen väestö kuului tyypillisesti köyhempään, vähäpätöisempään ja väheksytympään osaan porvaristoa, jolla oli pienemmät mahdollisuudet ”säätykiertoon” eli oman aseman parantamiseen.¹⁷⁷ Tämän seurauksena 1700-luvun porvaristossa ilmeni usein taipumusta ruotsalaistua, mitä päti myös Kokkolaan.¹⁷⁸ Kokkolan pienporvariston parissa auttava suomenkieli lienee kuitenkin ollut melko yleinen, koska siitä oli heille hyötyä kauppatoimissa.

Samalla kun suomenkielisten osuus 1700-luvun porvaristossa väheni, näyttää tilattoman väestön kohdalla tapahtuneen osin päinvastaista kehitystä. Tilattomaan väkeen lukeutuivat talojen palvelusväki, sotilaat, torpparit, käsityöläiset ja muu irtain työväki. Vielä 1600-luvulla Keski-Pohjanmaalla vallinnut suurperhejärjestelmä takasi sen, että tarvittava palvelusväki ja sotilaat löytyivät oman maatilän piiristä.¹⁷⁹ Tämän seurauksena 1600-luvun palvelusväestö, jota ylipäättään oli Pohjanmaalla vähän, heijasteli oletettavasti talonpoikaiston kielellisiä määräsuhteita.¹⁸⁰ Sama päti sotilaisiin, joita ei vielä 1600-luvun lopulla yleensä palkattu, vaan väenotossa tietylle talolle määrätyksi

---

¹⁷⁶ Jos Roosin omaisuutta ei laskettaisi mukaan, olisi Kokkolan varallisuustaso vastannut keskinkertaista kaupunkia Suomen alueella. Jern 1980, 174–175.

¹⁷⁷ 1600-luvun Tukholmassa vain köyhimmät liittyivät suomalaiseen seurakuntaan, jolla ei ollut edes omaa kirkkoa tai hautausmaata. Turussa suomenkielinen kauppiasyhdistys oli 1700-luvulla ikään kuin alemman luokan yhdistys, josta porvari saattoi vaurastumisen myötä ”kohota” ruotsinkieliseen kauppiasyhdistykseen. Suomalaiskaupungeissa ruotsinkielinen väestö oli yleisesti ottaen paremmassa sosioekonomisessa asemassa aina 1900-luvulle saakka. Allardt ja Starck 1981, 180–188, 194–198; Karlsson, Sjögren ja Lindström 2006, 153–157, 195; Lamberg 2013, 421–422.

¹⁷⁸ Vähittäinen ruotsinkielistyminen oli 1700-luvulla tyypillistä koko maan säätyläistölle ja porvaristolle. Vaikka asiasta ei löydy täsmällisiä lähteitä, näyttää nimistön ja muun aineiston valossa selvältä, että tämä päti myös Kokkolan porvaristoon. 1600-luvulla Kokkolan porvaristossa esiintyi esimerkiksi selvästi enemmän suomalaistyyppisiä sukunimiä kuin 1700-luvulla. Kaupungissa ei edes järjestetty suomenkielistä rippikoulua, vaan sikäläiset suomalaiset (eli lähinnä palvelusväki) kävi pitäjän rippikoulua. Muiden kielten osajia Kokkolan porvaristosta löytyi 1700-luvulla satunnaisesti, esimerkkinä saksaa osanneet Rahmin porvarisveljekset. Kokkolan kaupunkisrk:n kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luettelot; Jern 1980, 140; Allardt ja Starck 1981, 135–137; Kuvaja, Rantanen ja Villstrand 2012, 58.

¹⁷⁹ Samaan suuntaan vaikutti 1600–1700-lukujen palkollislainsäädäntö, jonka seurauksena talonisäntien oli lähetettävä ”ylimääräiset” lapsensa piioiksi tai rengeiksi. Wilmi 1991, 65–76; Nikander 1945, 94–100.

¹⁸⁰ Palvelusväen kieliryhmäosuuksia on 1600-luvun osalta käytännössä mahdotonta tarkasti selvittää. Palvelusväen suhteellisen tasaiseen kieliryhmäjakaumaan 1600-luvulla viittaa kuitenkin se, että ruotsin- ja suomenkielisillä alueilla palvelusväen pito oli suunnilleen yhtä yleistä. Pohjois-Pohjanmaalla palvelusväkeä kuitenkin oli yleisesti ottaen vähemmän kuin Etelä-Pohjanmaalla. Pohjanmaalla palvelusväkeä arvioidaan 1600-luvun alussa olleen puolestaan vain noin puolet siitä mitä esimerkiksi Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa. Pohjanmaan palvelusväestön määrä kylläkin nousi ajan mittaan ja ylitti Satakunnan palvelusväen määrän 1700-luvun puolivälissä. Wilmi 1991, 77–85.

sotamieheksi jouduttiin usein laittamaan talon oma poika tai muu sukulaismies.¹⁸¹ Muita kuin sotilastorppia oli Kokkolassa erittäin vähän aina 1700-luvun lopulle saakka.¹⁸² Kokkolan pitäjän pienehkö itsellis- ja loisväestö koostui sekin ennen kaikkea oman pitäjän väestä. Pitäjään ei nimittäin haluttu päästä sellaista ulkopuolista väkeä, jolla ei ollut työkykyä ja sovittua työpaikkaa, ja joka täten olisi saattanut ajautua pitäjän köyhäinhoidon rasitteeksi.¹⁸³

1700-luvun kuluessa edellä kuvattu tilanne osittain muuttui. Kun maatilat alkoivat vaurastua, eivät isännät enää asettaneet sotaväkeen omia poikiaan, vaan heidät alettiin yleisesti palkata. Pohjanmaalla tilattoman väestön osuus oli kuitenkin 1700-luvulla selvästi pienempi kuin muualla Suomessa,¹⁸⁴ mihin osasyynä lienee ollut isovihan aikainen hävitys. Tämän seurauksena ulkopitäjistä saapuneiden suomalaisten osuus sotilaista kasvoi voimakkaasti. Vuodelta 1750 säilyneen sotilaskatselmuksen mukaan Kokkolassa palveli kaikkiaan 28 ruotusotilasta. Silmiinpistävintä luettelossa on se, että vain seitsemän mainituista sotilaista oli syntynyt Kokkolassa, joiden ohella muista ruotsinkielisistä pitäjistä tuli kaksi sotilasta. Suomalaisalueilta, kuten Kälviältä, Kalajoelta ja Savosta tulleita oli sen sijaan vähintään 17.¹⁸⁵ Tämä osoittaa, että sotilaspalvelukseen värväytyi Kokkolassa selvästi enemmän suomalaisia kuin heidän osuutensa alueen väestöstä antoi olettaa. Vuosisadan lopulla näyttää ruotsinkielisten sotilaiden osuus jälleen kasvaneen. Tähän lienee ollut syynä seudun voimakas väestönkasvu, joka jälleen kasvatti kotiseudun tilatonta väestönosaa. Osansa tähän kehitykseen saattoi olla myös sisämaayhteyksien merkityksen vähenemisellä – vuosisadan lopun sotilaissa oli sen sijaan useita Pohjanlahden länsipuolelta saapuneita sotilaita.¹⁸⁶

---

¹⁸¹ RA. KrA. Österbottens regemente. Generalmönsterrullor 1698.

¹⁸² Jern 1980, 113, 137.

¹⁸³ Esimerkiksi 1770-luvun rippikoululaisten luettelossa mainitaan 10 itsellistä, joiden joukossa suomenkielisiä ei ole lainkaan. Kaarlelan srk:n rippikirjat 1770–1775 ja 1776–1781; Mickwitz ja Möller 1951, 87; ks. myös esim. Kokkolan pitäjänkok. 22.1.1781 ja 31.12.1781.

¹⁸⁴ Pulma 1985, 44.

¹⁸⁵ Sotilaiden palkkaamista saattoi osaltaan lisätä myös ruotujakolaitos, joka Pohjanmaalla syrjäytti vanhan väenottojärjestelmän 1730-luvulla. Sen jälkeen yksittäinen ruotu, joka Kokkolassa käsitti 3–6 taloa, sai tehtäväkseen sotilaan palkkaamisen ja varustamisen. Koko pitäjään sijoitettiin vajaat 30 ruotua, joista Korpilahteen kolme eli ruodut 4–6. Back 1980, 554–559.

¹⁸⁶ He olivat kenties saapuneet maahan Kustaan sodan (1788–1790) yhteydessä. Back 1980, 600–601; Kaarlelan srk:n rippikirjat 1789–1795.

Sama mikä pätee Kokkolan ruotusotilaisiin, pätee paljolti myös pitäjän palvelusväkeen. 1700-luvulla palvelusväen tarve ja palkkataso Kokkolan seudulla kasvoi, mikä houkutteli sisäsuomalaisia muuttamaan töihin rannikkopitäjiin ja kaupunkeihin. Palvelusväestön kieliryhmäosuuksia ei voi lähteistä aukottomasti selvittää. Kokkolan kaupunkiin tiedetään kuitenkin 1730-luvulla saapuneen kymmenittäin palvelusväkeä Saarijärveltä ja Viitasaarelta.¹⁸⁷ Myös 1770-luvun rippikoululistoista käy selväksi, että Kokkolassa suomenkielisten osuus palvelusväestössä oli suurempi kuin talollisväestössä. Esimerkiksi 1770-luvulla koko pitäjän palvelusväestöstä 13 kävi ruotsinkielistä ja seitsemän suomenkielistä rippikoulua. Jos tarkastellaan kaksikielistä Korpilahden kylää, havaitaan vajaan kolmasosan palvelusväestä tulleen muista pitäjistä, heistä valtaosa suomalaisalueilta.¹⁸⁸ Suomalaisten suhteellisen suuri osuus palvelusväestä ei ollut tyypillistä pelkästään Kokkolan seudulle, vaan samaa ilmiötä on havaittu myös Uudellamaalla.¹⁸⁹ 1750-luvulla Kokkolan kirkkoherra Jakob Chydenius arvioi seurakuntansa asukkaista peräti neljäs- tai kolmasosan muuttaneen alun perin ”Porvoon hiippakunnasta”.¹⁹⁰ Kirkkoherran liioitellun oloinen kommentti lienee koskenut ennen kaikkea suomalaista palvelusväestöä, josta kuitenkin vain pieni osa tuli idästä. Vuosisadan loppupuolelta säilyneet muuttaneiden luettelot nimittäin osoittavat, että muuttoliike sisämaasta oli vähäistä verrattuna esimerkiksi Kokkolan pohjoispuolella sijaitseviin suomenkielisiin rannikkopitäjiin.¹⁹¹ Kokkolan seudulle saapuneiden sotilaiden

¹⁸⁷ Nikander 1945, 96–97.

¹⁸⁸ Rippikoululaisten luettelosta ei palvelusväen kieliryhmäsuhteita voi kattavasti selvittää, sillä nuorten tyypillisesti piti käydä rippikoulu ennen palvelukseen astumista, eikä heillä tavallisesti ollut myöskään rippikouluikäisiä lapsia. Tekstissä mainittuihin lukuihin ei ole luettu mukaan pitäjän rippikoulun käynyt kaupunkin palvelusväkeä. Suomenkielisellä kaupunkin palvelusväellä oli tapana käydä pitäjän rippikoulua, kun taas kaupunkin ruotsinkielinen palvelusväki kävi rippikoulunsa kaupungissa. 1780-luvulla otettiin käyttöön uudenmalliset rippikirjat, joihin oli lisätty sarake kunkin pitäjän asukkaan synnyinkuntaa varten. Useimmille synnyinkuntaa ei senkään jälkeen merkitty, mikä tarkoittanee heidän syntyneen omassa pitäjässä. Korpilahden palvelusväestöstä 1780-luvulla 16 oli ilman merkintää synnyinpaikasta, viisi oli syntynyt Kälviällä ja yksi Teerijärvellä. Lisäksi oli ilmeisesti rengin asemassa olevia poikia (*goss*), heistä kaksi ilman merkintää ja yksi Kalajoelta. Palvelusväkeä oli eniten Storkotkaman ja Hassisen taloissa. Tämä johtunee siitä, että Ylä-Korpilahdessa harjoitettiin yhä tervanpolttoa, toisin kuin useimmissa kantakylän taloissa. 1790-luvulla ulkopitäjäläisenä palvelusväkenä mainitaan viisi Kälviällä, kolme Kruunpyyissä ja yksittäisiä Kalajoella, Teerijärvellä, Saloisissa ja Limingassa syntyneitä. Kaarlelan srk:n rippikirjat 1770–1775, 1776–1781, 1782–1788, 1789–1795.

¹⁸⁹ Kuvaja, Rantanen ja Villstrand 2012, 59–60.

¹⁹⁰ Wallén 1932, 180. Kirkkoherra lienee käyttänyt termiä ”Porvoon hiippakunta” samassa merkityksessä kuin kokkolalaiset puhuivat ”Savosta”. Sillä yleensä viitattiin kaikkiin sisämaassa asuviin suomalaisiin, joista useimmat kuitenkin eivät tulleet varsinaisesta Savosta asti, joskin olivat murteeltaan ja asutushistorialliselta alkuperältään savonsukuisia. Ks. esim. Jutikkala 1958, 196–197.

¹⁹¹ Vilkkaimmat yhteydet suomalaispitäjien osalta oli Kokkolan pohjoispuolisiin pitäjiin kuten Lohtajalle (sisään 96, ulos 73 muuttajaa), Kalajoelle (86/60), Kälviälle (59/68) ja Pyhäjoelle (23/20). Sisämaapitäjien

ja palvelusväestön kotiseutu vastasi varsin tarkkaan sitä aluetta, joka muodosti Kokkolan kaupungin kauppapiirin – toisin sanoen sen alueen, jolta maaseudun asukkaat kävivät Kokkolassa myymässä tuotteitaan.¹⁹²

Koska Kokkolan seudun säätyläistöstä ja porvaristosta valtaosa oli ruotsinkielistä ja tilattomassa väestössä oli suhteellisesti enemmän suomalaisia, tämä asetelma väistämättä väritti kieliryhmien välisiä suhteita. 1600–1700-lukujen säätyjärjestelmän piirteisiin nimittäin kuului se, että yläsäätyisillä oli taipumus suhtautua alentuvasti ja kielteisesti alempiin säätyihin, kun taas rahvas saattoi osoittaa katkeruutta säätyläistöä kohtaan. Esimerkiksi 1690-luvun alkupuolella vaikuttanutta vallesmanni Olof Sundellia syytettiin ”kaikilla käräjillä” osoittamastaan epäoikeudenmukaisuudesta ”osaa pitäjien rahvasta kohtaan”.¹⁹³ Nimenomaan kärjäkunnan suomalaisväestön asenteisiin (joista lisää luvussa 4.2) vaikutti väistämättä se, että käräjät pidettiin ruotsinkielellä ja ruotsinkielisten säätyläisten johdolla heidän omissaan, ruotsinkielisissä kylissä sijaitsevilla kartanoissaan.¹⁹⁴ Säätyläiset eivät tietenkään suhtautuneet aina kielteisesti rahvaaseen – eivät etenäkään maaseudulla, jossa he yleensä osasivat auttavasti suomea ja olivat jatkuvasti tekemisissä rahvaan kanssa. Kokkolan papiston osalta esimerkiksi rovasti Jakob Falander osoitti 1700-luvun alussa tietynasteista avarakatseisuutta valittaessaan erinäisiä kertoja seurakuntansa asukkaiden vastahakoisuudesta antaa köyhäinapua tai rakentaa köyhäintaloa.¹⁹⁵ Edistysmielisin tässä suhteessa oli kuitenkin Kokkolan kirkkoherraksi 1770-luvulla tullut toiminut Anders Chydenius, joka itse oli syntynyt suomenkielisellä alueella Sotkamossa. Hän vaikuttikin kirjoittajana ja valtiopäiväedustajana siihen, että palveluspakko lieveni 1700-luvun lopulla. Chydenius uskaltautui kritisoimaan etuoikeutettuja ryhmiä ja väitti talonpoikia jopa paremmaksi

---

osalta muuttajia oli eniten Viitasaaren (22/20), ”Savon” (2/17), Vetelin (8/28) ja Rautalammen (10/13) osalta. Kokkolan pitäjäsrk:n sisään ja ulos muuttaneiden luettelot 1753–1770.

¹⁹² Esim. Nikander 1945, 159–160.

¹⁹³ Mainittu viittaus ei ilmeisesti liittynyt kieliryhmiin, vaan satunnaiseen ryhmään talonpoikia, joille oli määrätty kaksinkertaiset verosuoritukset Kyseisen käräjäjutun yhteydessä Sundell ilmeisesti erotettiin virastaan. Kun häntä syytettiin väärinkäytöksistä syyskäräjillä 1696, hän saapui paikalle vasta kolmantena päivänä ja silloinkin juovuksissa ja sekavana. Tästä häntä rangaistiin ajan mittapuulla äärimmäisen lievästi eli 6 hopeamarkan sakolla. Kokkolan ja Kälviän tk 1695, 307–308; sk 1696, 307–311.

¹⁹⁴ Esimerkiksi 1690-luvulla käräjiä oli tapana istua kihlakunnantuomarin kartanossa Widnäsissä. Esim. Kokkolan ja Kälviän tk 1699, 29; ks. myös Back 1980, 392.

¹⁹⁵ Back 1980, 483–485.

säädyksi verrattuna heidän kustannuksellaan eläviin ylempiin säätyihin.¹⁹⁶ Tämä näkemys oli sikäli idealisoitu, että säätyläistön asennoituminen talonpoikiin oli hyvin samantyyppistä kuin se nuivuus, jolla talonpojat itse suhtautuivat tilattomaan väestöön.

Talonisäntien ja palkollisten suhteita kiristivät puolestaan palkka-asiat sekä tiukat määräykset palkollisten asemasta.¹⁹⁷ Keskipohjalaiset talonisännät toivatkin usein käräjille palkollistensa rikkomuksia koskevia tapauksia. Tämän tutkimuksen lähdeaineistoon ei kuitenkaan osunut yhtään tapausta, jossa isäntien ja palvelusväen riita olisi todistettavasti asettunut kieliryhmien väliseksi.¹⁹⁸ Palkollisten asema tosin oli niin kahlittu ja alisteinen, että he harvemmin nostivat kokemiaan epäkohtia esille käräjillä. Vuosisadan lopulla tapahtuneet muutokset kylläkin paransivat palkollisten asemaa, mutta eivät välttämättä talollisväen asenteita heitä kohtaan. Erityisen huonossa asemassa oli ruotsinkielisiin pitäjiin saapunut suomenkielinen palvelusväki,¹⁹⁹ jolla ei ollut tukenaan sukulaisten verkostoa tai ruotsinkielen taitoa. Sama päti talollisväestön ja ruotusotilaiden välisiin suhteisiin. Ero oli lähinnä siinä, että Keski-Pohjanmaan paljolti suomalaissyntyisten sotilaitten elämä oli 1700-luvulla varsin kuritonta. Korpilahden ruotusotilaiden osalta esimerkiksi Johan Westerholm tuomittiin juopumuksesta samoin kuin hänen Haapajärveltä tullut seuraajansa Pehr Westerholm. Sotilas Matts Hjeltiä sakotettiin poissaolosta kinkereiltä ja eräs neljäs korpilahtelaissotilas oli karannut pitäjästä kokonaan. Johan Nyman puolestaan varasti Kvikantista rohdinpellavaa ja

---

¹⁹⁶ Esim. Nikander 1945, 100; Krook 1969, 232.

¹⁹⁷ Työkykyisillä loisilla ja huonemiehillä oli velvollisuus työntekoon jo vuonna 1665 Kokkolan käräjillä luetun palkollissäännön mukaan, jonka ohella palkollisväen elämää säänneltiin monin eri tavoin. Palvelusväen oli ankarien rangaistusten uhalla oltava tottelevaisia isännälleen ja emännälleen, joita ainakin kaupungissa tuli puhutella "rakkaaksi isäksi ja äidiksi". Palvelusväen omaisuus mahtui yleensä kirstuun, jota oli säilytettävä "isännän takana". Piikojen tuli pukeutua säätynsä mukaisesti – muutoin oli uhkana se, että maaherra määräisi jonkun takavarikoimaan heiltä "turhat vaatteet". Laissa säädettyä enimmäispalkkaa runsaampaa tienestiä tai muita "laittomia etuja" vaatinut renki saatettiin määrätä ilmiantajansa palvelukseen. Kokkolan porvareista esimerkiksi raatimies Forssellin tiedetään ilmiantaneen renkejä saadakseen heidät palvelukseensa. Nikander 1945, 94–100; Back 1980, 168–175; Wilmi 1991, 173–177, 215–216.

¹⁹⁸ Esimerkkinä voidaan mainita tapaus, jossa Kruunupyystä tullut piika Lisa Johanintytär (~r) oli lähtenyt luvottomasti palveluspaikastaan Kokkolan Săkan kylän Johan Storin (~r) talosta. Lisa selitti lähtöään sillä, että isäntä oli haukkunut häntä huoraksi ja varkaaksi. Todisteita tästä ei ollut, joten Lisa määrättiin toimimaan Storin talon palkattomana piikana seuraavaan syksyyn asti, minkä ohella Lisan sai maksaa 5 hopeataaleria Storin käräjäkuluja. Samanlaisen tuomion sai myös Săkan kylän renki Matts Mattsinpoika (~r), jonka kälviäläinen vänrikki Jakob Carlbom (~r) väitti lähteneen palveluksestaan ennenaikaisesti. Kun kaustislainen isäntä Henrik Jylhä vaati rangaistusta renki Jakob Jakobinpojalle, joka oli jättänyt tulematta hänen palvelukseensa, sakotettiin molempia 10 hopeataalerilla johtuen siitä, että mainittu renki oli yhä palvelussuhteessa Răfin taloon. Kokkolan ja Kălvian tk 1774, § 208; tk 1775, § 46; sk 1775, § 45.

¹⁹⁹ Ks. esim. Allardt ja Starck 1981, 169.

puuvillakangasta. Käräjiä käytiin Kustaan sodan aikana, joten Nymania ei saatu tuomiolle heti – eikä myöhemminkään. Nyman nimittäin karkasi samoihin aikoihin sotapalveluksesta, ilmeisesti rykmentin ollessa Savossa.²⁰⁰

1600–1700-luvuilla vallinneessa sääty-yhteiskunnassa kunkin ryhmän jäsenillä oli siis sekä varsin tarkoin määritelty sosiaalinen liikkuma-ala että paine pysyä omassa säädyssään. Tämä rajoitti ruotsalaisrahvaankin mahdollisuuksia säätykiertoon, puhumattakaan suomalaisalueilta saapuneesta työväestä, joiden työmahdollisuudet käytännössä rajoituivat kaikkein vähiten arvostettuihin ammatteihin. Ahkerat, kyvykkäät ja onnekkaat toki onnistuivat ajoittain kohottamaan asemaansa, mutta tällöinkin matka pysähtyi yleensä arvojärjestyksessä lähimpään ”alasäätyyn”. Esimerkiksi sotaväessä suomalaiset eivät yleensä kohonneet korpraalia tai rummunlyöjää parempaan asemaan.²⁰¹ Pieniä sosiaalisen aseman muutoksia tapahtui myös naimakauppojen yhteydessä. Esimerkiksi torpparin jälkeläinen saattoi avioitua pientilallisen kanssa, ja talollisten jälkeläiset torpparien kanssa, mutta torpparin ja suurtilallisen avioituminen meni jo säädyttömyyksen puolelle. Tällaiset sääty-yhteiskunnan piirteet olivat täysin luonnollinen osa ajan ihmisten maailmankuvaa, jotka koskivat kaikkia, ja joita ei ollut tarpeen arkailla tai hävetä.²⁰² Niinpä tutkimuksellisesti kiinnostava kysymys on, missä määrin tuolloisen sääty-yhteiskunnan piirteet heijastuivat keskipohjalaisiin kieliryhmäasenteisiin, joihin perehdytään laajemmin seuraavassa luvussa.

---

²⁰⁰ Kaarlelan srk:n rippikirjat 1770–1775, 117, 1776–1781, 129, 234; Back 1980, 562, 600–601.

²⁰¹ RA. KrA. Österbottens regemente. Generalmönsterrullor 1698.

²⁰² Esimerkkinä ajan ihmisten mutkattomasta taloudellisesta ajattelusta voidaan mainita Kokkolan ja Kälviän käräjien tapaus, jossa vävy Pehr Mårteninpoika ilmoitti käräjillä naineensa vaimonsa saadakseen tämän suvun talon itselleen. Tapauksesta ei käy ilmi, mistä talosta oli kyse. Kokkolan ja Kälviän tk 1695, 288–289.

4. Pohjalaisen kielirajan vaikutukset

4.1 Kielirajakahakoita?

Koska vanha talonpoikaisyhteiskunta oli luonteeltaan hitaasti muuttuva, saattoivat kieliryhmien välisiä suhteita värittää vuosisatoja pitkät perinteet. Sen takia kieliryhmien välisten asenteiden kartoitus on syytä aloittaa varhaisimmasta mahdollisesta keskiaikaisesta lähteestä. Millaiset suomen- ja ruotsinkielisen talonpoikaiston väliset suhteet sitten keskiajalla olivat, ei näytä vallitsevan selvää käsitystä. Esimerkiksi Wallén kertoo ruotsinkielisen väestön asettumisen Pohjanmaalle sujuneen rauhallisesti, minkä todisteeksi hän esittää Pohjanmaalla säilyneen suomenkielisen nimistön.²⁰³ Hänen päättelynsä mukaan aggressiivinen uudisasutus siis olisi hävittänyt suomenkielisen paikannimistön. Tällainen todistelu on kuitenkin kestänyt, sillä edes laajamittainen sota ei hävittäisi täydellisesti laajan ja harvaan asutun maakunnan asutusta – tai paikannimistöä. Toisaalta paikannimistön pohjalta ei voi päätyä myöskään siihen tulokseen, että kieliryhmien varhaishistoria olisi ollut vihamielistä. Kielirajan tuntumasta tosin löytyy pitkäaikaisista erimielisyyksistä kertovia nimiä, kuten *Korpijärfin Rithamaa*, mutta niitä ei voi kytkeä nimenomaisesti kieliryhmien välisiin riitoihin.²⁰⁴ Pikemminkin on niin, että riitaisuuksia on esiintynyt kaikissa paikoissa, joissa on asunut vieretysten vähintään kaksi suomalaista talonpoikaa.

Kieliryhmien välisiä suhteita voidaan pohtia myös elinkeinollisiin tekijöihin tukeutuen. Suomalaisten perinnäisiin elinkeinoihin on luettu ensi sijassa maanviljelys ja sisävesikalastus, kun taas ruotsinkielisen pohjalaisväestön on katsottu keskittyneen enemmän merikalastukseen, hylkeenpyyntiin ja karjanhoitoon. Niinpä olisi periaatteessa mahdollista, että ruotsalaiset ainoastaan valloittivat keskiajalla sen ”ekologisen lokeron”, joka suomalaisilta oli jäänyt käyttämättä. Tällöin olisi uskottavaa, että vastakkainasettelut jäivät vähiin. Mutta tällainenkin todistelu jää pohjaltaan huteraksi. Kuten luvussa 3.2. todettiin, talonpoikaisväestön elinkeinot eivät keskiajalla olleet eriytyneitä, vaan kaikkien talojen vuodenkiertoon kotikielestä riippumatta kuului useita

---

²⁰³ Esim. Wallén 1932, 4.

²⁰⁴ Back 1969, 331. Kälviällä kielirajan tuntumassa sijaitsee myös Ridan talo. Nämä nimet voivat viitata vaihtoehtoisesti joko riitaan tai ritaan, eli karhunpyynnissä käytettyyn loukkuun.

elinkeinoja, kuten kaski- ja peltoviljelyä, karjanhoitoa, meri- ja sisävesikalastusta sekä hylkeenpyyntiä. Rannikkoalueilla säilynyt vanha suomenkielinen sanasto nimenomaisesti osoittaa, että suomalaisia liikkui rannikolla jo ruotsinkielisen uudisasutuksen saapuessa – ja mitä ilmeisimmin merellisiä elinkeinoja harjoittaen.²⁰⁵ Suomalaiset omistivat rannikkoalueilla aina 1700-luvulle asti kalastusoikeuksia, jotka periytyivät keskiajalta, ja joiden tiedetään aiheuttaneen kiistoja kieliryhmien välillä.²⁰⁶

Varsinainen historiallinen lähdeaineisto Pohjanmaan keskiajalta on äärimmäisen niukkaa. Pohjanmaalle ei tehty minkäänlaisia ristiretkiä johtuen ilmeisesti siitä, että valtaosa uudisasukkaista oli omaksunut kristinuskon jo ennen saapumistaan Pohjanmaalle. On ehdotettu, että Kokkolan seudun ensimmäiset ruotsinkieliset asuttajat olisivat olleet rajaseudun turvaksi määrättyjä soturitallonpoikia,²⁰⁷ mutta tästäkään ei tiettävästi ole kirjallisia todisteita. Etelä-Pohjanmaahan liittyvistä keskiajan lähteistä löytyy sentään joitakin kieliryhmäsuhteisiin liittyviä asiakirjoja. Vanhin Pohjanmaan ruotsalaista uudisasutusta koskeva asiakirja on kuningas Birger Maununpojan kirje 1.6.1303 Nils Andersinpojalle. Sen aikaansai kolmen ruotsalaistalonpojan – joista vähintään yksi asui Etelä-Pohjanmaalla – valitus, jonka mukaan hämäläiset olivat käyneet hävitysretkellä heidän uudisasumuksillaan. Etelä-Pohjanmaata koskeva lähdeaineisto lisäksi osoittaa, että rannikon ruotsinkieliset ja sisämaan suomalaiset kävivät pitkäjänteisiä kiistoja metsien ja kalavesien nautintaoikeuksista.²⁰⁸ Myös perimätieto kertoo ikivanhasta kieliryhmien välisestä vihanpidosta Etelä-Pohjanmaalla.²⁰⁹ Ainakin Etelä-Pohjanmaan asutushistoriaan näyttää siis liittyneen kieliryhmien välistä vihamielisyyttä.

---

²⁰⁵ Kuten asutushistoriaa koskeneessa luvussa mainittiin, eräissä geenitutkimuksissa Ruotsista Länsi-Suomeen muuttaneen (miesvoittoisen) väestön on tulkittu ”sekoittuneen” suomalaisväestöön etenkin asutuksen varhaisvaiheissa. Jos tämä pitää paikkansa, pohjalaisten kieliryhmien suhteet joutuivat koetukselle heti ruotsalaisen uudisasutuksen alkaessa. Esim. Luukko 1950, 113–125, 320–329; Salmela 2012, 50–51.

²⁰⁶ Esim. Wallén 1932, 276–277; Ahlbäck 1977, 55.

²⁰⁷ Esim. Virrankoski 1997 s21–22.

²⁰⁸ Ahlbäck 1977, 53–55; Luukko 1950, 79–80, 113–125; Nykvist 1979, 238–239.

²⁰⁹ Perimätietoa ei voi pitää tiedollisesti luotettavana lähteenä, mutta vanhoista (emotionaalisista) *asenteista* se voi todistaa jopa pätevämmän kuin viralliset asiakirjat. Etelä-Pohjanmaan kieliryhmät olivat Wallénin mukaan ylipäättään vähän tekemisissä toistensa kanssa, mikä osaltaan mahdollisti sen, että kieliryhmäasenteet pysyivät kielteisinä. Wallén 1932, 270–272, 285–286; Luukko 1954, 46.

Mitä nimenomaisesti Keski-Pohjanmaahan tulee, on kuitenkin tunnustettava, että emme yksinkertaisesti tiedä millaiset kieliryhmien väliset suhteet keskiajalla olivat. On mahdollista, että Kokkolan seudun asutus oli keskiajalla siinä määrin harvaa ja kielellisesti sekoittunutta, että vakavaa vastakkainasettelua ei syntynyt. Tätä on kuitenkin lähdeaineiston puutteen takia mahdotonta tutkia. 1500-luvun osalta lähdeaineisto kasvaa merkittävästi, mutta siitä huolimatta kirjallisuudesta on vaikeaa löytää suoranaisesti kielisuhteisiin liittyviä mainintoja. Nuijasodan ajalta on esitetty tietoa, jonka mukaan osin Kokkolasta tulleet ruotsinkieliset talonpojat olisivat Santavuoren lähellä tapahtuneessa taistelussa eronneet suomalaisista nuijamiehistä ja luopuneet taistelusta.²¹⁰ Tämä osoittaa, että keskipohjalaisilla oli vähintäänkin alttiutta jakaantua kieliryhmiin. Sisäsuomalaiset kapinoivatkin nuijasodassa innokkaammin kuin rannikon ruotsalaisväestö. 1500-luvulla sisämaan ja rannikkoseudun välinen vuorovaikutus lienee yleisesti ottaen ollut vähäistä. 1500-luvulla ruotsinkielinen väestö tosin kävi sisämaassa metsästävässä ja raivaamassa uudisasumuksia, mutta se enemmänkin altisti riidoille kuin edisti yhteistoimintaa. Kokkolalaistalonpojat kävivät Pohjois-Pohjanmaan satamissa myös kauppaa, joka ylitti kielirajat ja saattoi siten edesauttaa ystävällismielistä vuorovaikutusta. Tämä vuorovaikutus kuitenkin rajoittui muutamiin kauppiastalonpoikiin, jotka harjoittivat pienimuotoista kauppaa kalastusveneillään. Keskipohjalaiset kauppayhteydet laajenivat vasta Kokkolan kaupungin perustamisen jälkeen 1600-luvulla,²¹¹ jolloin samaan suuntaan vaikutti myös maallisen ja kirkollisen esivallan valvontaverkoston tiukentuminen.

Koska Keski-Pohjanmaan paikallishistoriallisesta kirjallisuudesta ei löydy mainintoja kieliryhmien välisestä väkivallasta, on todennäköistä, että sellaista ei ainakaan laajassa mitassa esiintynyt. Jotta asiaan tulisi lisäselvyyttä, käydään seuraavaksi läpi, millaisia väkivallan tekoja esiintyi vuosien 1690–1700 ja 1770–1775 tuomiokirjoissa. Tuomiokirjoissa väkivalta liittyi tyypillisimmillään sukulaisten ja lähinaapureiden keskinäisiin riitoihin, jotka eivät nimenomaisesti kieliryhmäsuhteiden kannalta ole kovin

---

²¹⁰ Etelä-Pohjanmaalla lisäksi kerrottiin, että nimenomaisesti ”suomalaiset” (sotilaat) kävivät ryöstävässä ruotsinkielisiä taloja erästä Karl-herttuan tukijaa metsästäessään. Luukko 1950, 578–579; Virrankoski 1997, 45; Nykvist 1979, 245.

²¹¹ Vaikka kaupungin perustaminen yleisesti ottaen vilkastutti kauppaliikennettä, se samalla vähensi talonpoikaipurjehdusta, koska Kokkolan porvarit puolustivat hanakasti kauppaoikeuksiaan. Back 1980, 274–291, 296–299, 314; Kaila 1931, 234–236, 241–242, 330–331.

kiinnostavia. Niinpä tutkimus keskittyy sellaisiin tapauksiin, joissa väkivallan tapahtumapaikka tai muut yksityiskohdat viittaavat muuante kuin talonpoikien perhepiiriin. Kuten johdannossa kerrottiin, tutkimusajanjaksojen valintaan vaikutti keskeisimmin se, että ainakin osa asiakirjoissa esiintyvien henkilöiden kieliryhmistä voidaan selvittää vuoden 1698 sotilaskatselmuksen sekä 1770-luvun rippikirjojen avulla. Näistä lähteistä selvitetty kieliryhmä merkitään muodossa "s/r". Jos taas kieliryhmä arvioidaan talonpoikien asuinpaikan perusteella ja muiden lähteissä ilmenneiden tietojen pohjalta, käytetään merkintöjä "~s/~r". Kieliryhmä jätetään merkitsemättä niiden yksilöiden kohdalla, joiden kohdalla rinnakkaislähteet tai asuinpaikka eivät osoita selkeästi kumpaankaan kieliryhmään.

1690-luvun tuomiokirjoissa väkivaltatapauksia mainitaan erittäin vähän. Korpilahden Daniel Hassinen (r) oli syytettynä talvikäräjillä 1695 siitä, että oli yleisellä tiellä tapellut juopuneena raatimies Johan Larsinpoika Hermannin (~r) kanssa.²¹² Vuoden 1696 käräjillä puitiin Palon kylän laivanrakentajien (~r) kesken sattunutta tappelua.²¹³ Nälkävuosien aikana sattui lisäksi tapaus, jossa isäntä Hans Mårteninpoika Alavetelin kylästä pahoinpiteli kuoliaaksi navettaansa maitovarkaisiin tulleen Christian Thomasinpojan.²¹⁴ 1770-luvun käräjillä väkivaltatapaukset olivat hieman yleisempiä.

---

²¹² Hassinen oli Paavalinmessun aikaan iltapäivällä ajanut juovuspäissään yleisellä tiellä siihen malliin, että reen aisat olivat lähellä osua raatimiehen karjaan ja vaimoon, joka alkoi huutaa apua. Sen jälkeen raatimies Herman oli omien sanojensa mukaan puhutellut ja tönäissyt Hassista rintaan. Käräjillä kävi ilmi, että tosiasiaa raatimies oli hyökännyt Hassisen kimppuun siten, että tämä sai kasvoihinsa verinaarmun ja mustelman, minkä jälkeen Hassinen oli ottanut kiinni raatimiehen tukasta ja vetänyt tämän porvari Anders Peerinpojan rekeen, jossa oli tätä pidellyt (ja Hermanin mukaan myös lyönyt). Molemmat tuomittiin sakkoihin. Kokkolan ja Kälviän tk 1695, 300–301.

²¹³ Laivanrakentajien käyttämään mökkiin saapui toiselta rakennuspaikalta Mickel Gråss, joka alkoi haastaa riitaa laivamies Josepin kanssa. Rakennustöitä valvonut porvari Palo otti Gråssia tukasta kiinni ja veti hänet yhdessä Josepin kanssa ulos mökistä. Palo myös löi Gråssia pari kertaa laudanpalalla, jonka jälkeen Gråss löi Paloa tervasukilla päähän niin kovaa, että tämä putosi maahan tajuttomana ja verisenä. Hänen luultiin jo kuolleen, mutta rakennusmiehet saivat "herätettyä hänet henkiin". Gråssille määrättiin sakkoja sekä korvauksia Palolle. Asiassa esiintyi todistajana myös korpilahtelaismies Anders Erikinpoika (Vitick?). Kokkolan ja Kälviän tk 1696, 22–26.

²¹⁴ Leskensä Maria Henrikintyttären kertoman mukaan Christian Thomasinpoika oli heinäkuun 20. päivän yönä nälän vaivaamana lähtenyt pihistämään maitoa naapurinsa Hans Mårteninpojan navetasta. Kun Hans mainittuna yönä heräsi kuulemiinsa ääniin ja huomasi tunkeilijan pari astiaa (*een Bytta och een skiula eller stäfwä*) kädessään, hän sytytti päreen, joka kuitenkin oli sammunut. Niinpä Hans kertoi pimeydessä saattaneensa osua tunkeilijaan puukollaan ja lisäksi joitakin kertoja kiululla selkään, mutta kielsi antaneensa vakavaa haavaa (*dödzsår*). Christian oli kuitenkin kuollut verenvuotoon muutaman päivän kuluessa. Hans puolusti tekoaan kertomalla kärsineensä kesän mittaan toistuvasti varkaista, mitä hänen köyhä tilansa ei kestänyt. Lisäksi käräjillä kävi ilmi, että saamansa iskun ja kuolemansa välissä Christian oli ehtinyt tervehtyä siinä määrin, että oli jo käynyt myllyllä sekä kalassa. Hänen ruumistaan tutkineet talonpojat lisäksi todistivat, että päähän osunut isku ei ollut murtanut kalloa ja että mies oli ollut sairaana

Alavetelin kappalaisen Chydeniuksen pappilassa sattui riita, jossa sotilas Lars Granroth (~s) löi sotilas Johan Swårdia (~s), sekä kaupungissa tappelu, jossa olivat osapuolina kälviäläiset Markus Ruokoja (~s) ja Karl Rita (~s).²¹⁵ Väkivaltaisuudesta sakotettiin myös sotilas Reuteria joka löi kaustislaista ruotuisäntäänsä Anders Mattson Gäddalaa,²¹⁶ Kälviän uudisasukasta Ifwar Karhuojaa (~s) joka löi uudisasukas Erik Erikinpoika Karhuojaa (~s),²¹⁷ Alavetelin talollista Johan Kainoa joka löi talollista Joseph Kainoa²¹⁸ sekä Kälviän Matts Klemolaa (~s), joka oli pahoinpidellyt Clemet ja Michel Klemolaa (~s).²¹⁹ Johanin Koustarin (~r) syytettiin puolestaan potkineen, lyöneen kepillä selkään ja haukkuneen varkaaksi kirilahtelaisen sotilas Johan Borinin (r) vaimoa Lisa Thomasintytärtä,²²⁰ ja Kälviän Matts Vähälän (~s) sanottiin lyöneen piikaansa Anna Nilsintytärtä (~s).²²¹ Korpilahden uudisasukas Henrik Plusinsaari (r) oli tönäissyt (*skuffade*) Kälviän Peltokorven Anders Hassista (~s) seinää vasten niin, että tämä väitti

---

jo edeltävänä keväänä, mitä eivät myöskään leski tai poikapuoli Thomas Pehrinpoika voineet kieltää. Papisto todisti Christianin olleen vihainen ja kavala (*arg och illparig*) henkilö. Syytetty välttyi tuomiolta. Kokkolan ja Kälviän sk 1697, 377–381.

²¹⁵ Sotilaat olivat tammikuun 14. päivän illalla saapuneet kappalaisen pappilaan ilmeisesti juopumuksestaan ilmiannettuina. Tällöin Swärd sanoi Granrothille tämän haisevan lapsen pissalle (*Barn piss*), minkä jälkeen Granroth uhkasi Swårdia ensin tuopilla ja sitten löi tätä kädellä suuhun niin että veri vuosi. Granroth tuomittiin lyönnistä, juopumuksesta ja sapattirikkomuksesta yhteensä 17 hopeataalerin sakkoon, mikä varattomuuden tähden muutettiin 12 päivän vankeusrangaistukseksi ”vedellä ja leivällä”. Sotilaat olivat ilmeisesti suomalaisia, sillä Granrothin äiti asui Kälviällä ja Johan Swärd avioitui Vetelissä. Kokkolan ja Kälviän tk 1770, 203–205, 224v–225; sk 1770 § 40.

²¹⁶ Reuterin ja Gäddalan väliseen riidan taustalla vaikutti Reuterin suhde Gäddalan vaimoon, joka oli pääaiheena samaisessa käräjäjutussa. Reuter ei kyennyt maksamaan hänelle määrättyjä sakkoja, joten hänet määrättiin 16 päiväksi vankeuteen vedelle ja leivälle. Kokkolan ja Kälviän tk 1772, § 38; tk 1774, § 29.

²¹⁷ Erik oli ilmeisesti tullut häätämään Ifwaria omistamaltaan Karhuojan uudistilan osalta lautamiesten kanssa, jolloin Ifwarin vaimo oli ensin toivonut tämän kärventyvän helvetissä ja uhannut lyödä tätä puupalikalla, jonka jälkeen Ifwar oli noussut ja lyönyt Erikiä niin, että tämän suusta tuli verta. Ifwaria sakotettiin 2 hopeataalerilla. Kokkolan ja Kälviän sk 1774, § 96, 142.

²¹⁸ Joseph oli ajanut Johanin lampaita pois omasta aitauksestaan, jolloin jälkimmäinen oli tullut paikalle ja lyönyt Josephia nyrkillä silmään. Käräjillä Johan kielsi teon, mutta oli lautamies Pollaren mukaan antanut aiemmin ymmärtää lyöneensä Josephia ja sanonut tämän ”ansainneen enemmän”. Kokkolan ja Kälviän sk 1774, § 245.

²¹⁹ Metsässä käyty riita oli alkanut tervaspuista ja päätynyt siihen, että Matts oli hakannut Clemet ja Mickel Klemolaa koivupuulla siinä määrin, että heille oli aiheutunut useita ruhjeita. Kokkolan ja Kälviän tk 1775, § 43; sk 1775, § 33.

²²⁰ Koustar myönsi pahoinpitelyn, joskin kielsi sen tapahtuneen Kristuksen taivaaseenastumisen päivänä, kuten Borin väitti, vaan sitä seuraavana päivänä. Koustar tuomittiin solvaamisesta 6 hopeamarkan, sekä lyönneistä ja potkuista 4 kertaa 6 hopeamarkan sakkoihin, jonka päälle tuli Borinin kuluja 4 hopeataaleria. Borin oli syntynyt ilmeisesti Linnusperän kylässä. Hänen lapsensa kävivät ruotsinkielistä rippikoulua. Kokkolan ja Kälviän sk 1770, § 67; Back 1980, 600–601.

²²¹ Vähälän isäntä oli kerran kirkosta tullessaan lyönyt Annaa, repinyt tältä pois osan vaatteista ja ajanut tämän pois palveluksesta. Anna vaati käräjillä saamatta jääneitä palkkoja sekä vaatteitaan – sen sijaan isännän lyönneistä Anna ei rangaistusta pyytänyt eikä sellaista myöskään annettu. Anna oli syntynyt Kälviän Peltokorven Suonperän tilalla. Kokkolan ja Kälviän tk 1774, § 99; Kälviän srk:n rippikirjat 1768–1773.

saaneensa mustelman, joskaan ei pystynyt sitä todistamaan.²²² Korpilahden Zachris Hilli (r) puolestaan väitti lankonsa Isaac Hillin (r) lyöneen häntä, mutta lanko vapautettiin syytteistä.²²³ Yläveteliläinen sotilas Petter Lindström oli Gunnarsin luutnantin puustellissa hyökännyt malkaseiväs kädessään Kirilahden kylän Matts Mattsinpoika Storkålan (~r) kimppuun ja lyönyt tätä kolmasti, aikaansaaden Storkålan ohimoon suurehkon haavan.²²⁴ Väkivallaksi lienee luettava myös tapaus, jossa Kälviän Ruotsalon kylän Mickel Thomasinpoika Kykyr (~s) syytti kälviänkyläläistä Abraham Samuelinpoika Kykyriä (~s) siitä, että tämä oli lyönyt sylen mittaisella kepillä kuoliaaksi erään niitylleen tunkeutuneen lehmän.²²⁵ Väkivaltatapauksia käsiteltiin muutamia myös kirkkoraadissa, mutta ne koskivat yleensä perheensisäisiä riitoja. Poikkeuksena mainittakoon tapaus, jossa Johan Widnäsiä (~r) ja Henrik Savelaa (~r) syytettiin Jakob Måttisin (~r) pahoinpitelystä.²²⁶

Edellä käsitelty aineisto todistaa siitä, että Kokkolan seudun kieliryhmien välillä esiintyi väkivaltaa erittäin vähän. Osa tappeluista epäilemättä sovittiin käräjien ulkopuolella, mutta senkin voi olettaa olleen yleisempää samankielisten kuin erikielisten välillä. Seuraavaksi kartoitetaan, millaisia kärjäriitoja Kokkolan ja Kälviän rajaseudulla sijaitsevat maaomistukset aiheuttivat. Myöhempien lähteiden pohjalta tiedetään, että

²²² Kokkolan ja Kälviän sk 1774, § 107; ks. myös liite 4.

²²³ Langokset olivat pitkällisissä riidoissa, jotka olivat alkaneet heti Isaacin isän ja Zachriksen appiukon Lars Frijsin kuoltua 1760-luvun lopulla. Erään ”sananvaihdon” jälkeen Zachris väitti Isaacin lyöneen häntä sekä suusta kiinni pitämällä estäneen häntä huutamasta apua. Isaac kielsi teon ja todisteiden puuttuessa hänet vapautettiin syytteistä. Kokkolan ja Kälviän sk 1775, § 95.

²²⁴ Lindström aluksi kielsi teon, minkä jälkeen todistajaksi kutsuttiin piika Helena Björnström, lampuodin poika Johan Andersinpoika, entinen sotilas Johan Bärlund sekä talollinen Matts Kåla. Heistä kahdelle Lindström itse oli teostaan kertonut ja jopa esitellyt vereen tahriintunutta kuusiseivästä, jolla oli Storkålaa lyönyt. Tämän jälkeen Lindström tunnusti teon, mutta ei osannut kertoa sille mitään syytä, vaan totesi vain lyöneensä pikaistuksissaan (*i hastig öfwerillning*). Lindström sai lyönneistään sakkoa 10 hopeataaleria sekä 6 markkaa, jonka päälle hänen tuli maksaa Storkålalle 16 hopeataaleria korvausta kivuista ja kärjäkuluista. Kokkolan ja Kälviän sk 1775, § 56.

²²⁵ Abraham kielsi teon käräjillä, mutta tuomittiin todistajien Mickel Porkon ja Margeta Erikintyttären kertomusten pohjalta maksamaan Mickelille 18 kuparitaalaria korvauksia ja 8 hopeataaleria kuluja. Kokkolan ja Kälviän sk 1771, § 41.

²²⁶ Widnäs ja Savela saivat molemmat 32 taalerin sakot. Toisessa tapauksessa Johan Johaninpoika Jubbilan (~r) syytettiin solvanneen Mickel Karlinpoika Stormåsa (~r) tämän palatessa kaupungista. Jubbila selitti kahakkaa sillä, että Måsa oli vaimonsa kanssa solvannut hänen tyttärtään, minkä Måsa väitti johtuneen siitä, että Jubbila oli uhkaillut hänen Koustarissa asuvaa tyttärtään Britaa. Molemmat tuomittiin maksamaan kirkolle 16 kuparitaalerin sakot. Muut kirkkoraadin käsittelemät vihamielisyydet olivat suvunsisäisiä. Esimerkkinä vaikkapa tapaus, jossa kokkolalaisotilas Matts Gyllen syytti vävyään Mårten Kristianinpoikaa toistuvasta solvaamisesta. Mårten sai vakavan varoituksen ja hänen piti kirkkoraadin edessä tunnustaa rikkeensä ja pyytää vanhemmiltaan anteeksi. Kokkolan pitäjänkok. 18.4.1779, § 6; 28.3.1780 § 2; 22.9.1780.

esimerkiksi vuonna 1564 yritettiin vetää kylärajaa Korpilahden, Kälviän ja Ruotsalon kylien välille, jotka kaikki vielä tuolloin kuuluivat Kokkolan suurpitäjään. Tämä kertoo rajariidoista, sillä rajoja käytiin käräjillä lähinnä erimielisyyksien ilmetessä. Samantyyppisiin rajariitoihin liittynevät myös Korpijärven Riitamaan kaltaiset paikannimet.²²⁷ Johtuen Keski-Pohjanmaan suhteellisen myöhäisestä asuttamisesta, sikäläiset rajariidat myös jatkuivat suhteellisen myöhäiselle aikakaudelle. Kun Kälviä erotettiin Kokkolasta vuonna 1639, ei rajaa saatu heti vedettyä, vaan näiden kahden pitäjän eräänlaiseen välitilaan jäi osia Korpilahdestakin. Kälviän vastaista rajaa koetettiin käydä käräjillä vuonna 1673, mutta hanke jäi kesken. Niinpä Kokkolan ja Kälviän välillä käytiin sitkeitä riitoja rajametsistä, joiden merkitys oli kasvanut tervanpoltto- ja laivanrakennuselinkeinojen myötä.²²⁸

Myös tässä tutkimuksessa läpikäytyyn tuomiokirja-aineistoon osui Kokkolan ja Kälviän välisiä rajariitoja. Talvikäräjillä 1694 Kokkolan Kaustarin Henrik Jakobinpoika Suomalax (~r) yhteistyökumppaneineen valitti Karl Mattsinpojan ja häntä avustaneiden kälviäläisten talonpoikien (~s) siepanneen (*wålldsaml" tillgripit*) kokkolalaisten talonpoikien kaatamat laivanrakennuspuut, jotka kälviäläisten mukaan oli kaadettu heidän kyliensä läheltä. Kälviäläiset määrättiin palauttamaan anastetut laivavärkit kokkolalaisille, sillä tuomioistuimen aiemman päätöksen mukaisesti rajaseudun metsiä käytettiin yhteisesti siihen asti, kunnes pitäjien raja saataisiin vahvistetuksi. Oikeus kehotti asianosaisia rajankäyntiin,²²⁹ mutta hanketta ei tälläkään kertaa saatu suoritetuksi loppuun. Niinpä rajariidat jatkuivat seuraavalle vuosisadalle. Syksyllä 1700 kälviäläinen Pehr Pehrinoika (~s) väitti, ettei Ri(i)tabackin niitty kuulu Korpilahden Hassisen isännälle Daniel Thomasinpojalle (r).²³⁰ Paikallishistoriallisen kirjallisuuden lähdeviitteistä löytyy lisää riitatapauksia 1700-luvun alkuvuosilta. Vuonna 1704 kaksi

---

²²⁷ Back 1969, 331, 348.

²²⁸ Suuria koskemattomia metsiä ei rannikkoseudulla enää ollut, joten kokkolalaiset hakivat puutavaraa aina Ylä-Vetelistä saakka. Siellä tavataan myös Korpilahteen viittaavia nimiä, kuten Hassisenkangas. Back 1980, 212, 216.

²²⁹ Kälviäläiset olivat ilmeisesti valittaneet ”muutamia vuosia” aiemmin, eli vuonna 1673 käräjillä tehdystä päätöksestä laamanninoikeuteen, jossa Samuel Petrauksen johdolla oli päädytty mainittuun, varsin epätyytyttävään ratkaisuun rajamaiden yhteisestä nautinnasta. Kokkolalaiset väittivätkin, että kälviäläiset olivat hakanneet enemmän heidän metsiään kuin he kälviäläisten. Kokkolan ja Kälviän tk 1694, 22–24.

²³⁰ Pehr Pehrinoika oli Jakob Simonpoika Hassisen vävy. Sekä Kälviän Peltokorvessa että Kokkolan Korpilahdessa oli Hassisen tila, joissa asuvat suvut eivät ilmeisesti (ainakaan enää 1600-luvun lopussa) olleet sukua keskenään. Riidassa oli osallisena myös verotilallinen Henrik Rijta Kälviältä (ks. liite 4). Kokkolan ja Kälviän sk 1700, 1035–1036.

kälviäläistalonpoikaa (~s) syytti Korpilahden Matts Vitickiä (r), Daniel Hassista (r) sekä paria muuta kokkolalaismiestä (~r) siitä, että nämä olivat hakanneet tukkeja heidän yksityisistä metsistään ja kylänmailta. Vuonna 1705 kälviäläiset (~s) syyttivät samasta rikkeestä Koustarin kylän Henrik Suomalaxia kumppaneineen (~r), kun taas kälviäläisten väitettiin polttaneen tervaa Kokkolan puolella. Syksyllä 1708 sattuneessa tapauksessa kälviäläiset väittivät Linnusperän kylän Johan Pulkkisen kumppaneineen hakanneen heidän metsistä satoja tukkeja, jotka he kuljettivat kyläteitä pitkin pois ”osin salaa” (*dehls hembligen*).²³¹

Edellä mainittujen kiistojen jälkeen Kokkolan ja Kälviän välinen rajalinja piti vahvistaa uudelleen, mutta asia näyttää jääneen jälleen kesken. Niinpä Valtakunnan Säätyjen Korkea-arvoisen Talousvaltuuskunnan piti vahvistaa uusi rajalinja vuonna 1764.²³² Sekään ei riittänyt lopettamaan rajariitoja, kuten tässä tutkimuksessa läpikäyty 1770-luvun tuomiokirja-aineisto osoittaa. Vuonna 1770 Kälviän peltokorven Henrik Hassinen eli Laakso (~s) valitti, että Korpilahden torppari Henrik Henrikinpoika Plusinsaari (r) oli vienyt heinää maanmittauksessa hänelle osoitetulta Myllyniityltä.²³³ Riitoja aikaansai myös maannousu, joka synnytti seudulle uutta riidanalaista maata. Kolme Kälviän Peltokorven talonpoikaa (~s) syytti korpilahtelaisia Johan ja Pahl Storkotkamaa (r+s), Matts Lillkotkamaa (r+s) sekä Matts Hassista (r) siitä, että nämä olivat heille rajanvedossa jäänyttä ja vähitellen ”maatuvaa” Korpijärven Ylilahtea niityksi kuivattaessaan sulkeneet venetien, jota kälviäläiset olivat käyttäneet kirkkomatkoillaan. Koska seudulla kulkeva maantiekään ei ollut siedettävässä kunnossa, päädyttiin pienen kiistelyn jälkeen (*efter något twistande*) siihen, että kokkolalaiset määrättiin 16 päivätyön ajan auttamaan kälviäläisiä kyseisen maantien kunnostamisessa.²³⁴ Tämäkään

---

²³¹ Vuoden 1704 jutussa haastajina olivat kälviäläiset Jakob Viidenoja ja Anders Suonperä (~s), ja syytettynä (korpilahtelaisten ohella) Vitsarin Thomas Krumppila (r) sekä kruunutilallinen Henrik Gunnars (r). Syytetyt tunnustivat ja saivat ankarat 40 markan sakot, joskin saivat pitää tukit. Vuoden 1705 tapauksessa, jossa syytettynä nimeltä mainittiin myös Kirilahden Anders Storkåla, tuomioita ei sen sijaan jaettu. Syyskäräjillä 1709 käsitellyssä tapauksessa syytetyt vetosivat siihen, ettei rajaa pitäjiä välillä ollut merkitty ja että rajametsät olivat jakamattomia. Asian käsittelyä siirrettiin. Kokkolan ja Kälviän tk 1704, 13–14; kk 1705, 785–786; sk 1709, 1280–1285. Back 1969, 331–332; Back 1980, 216.

²³² Back 1969, 332–334; Back 1980, 216–217.

²³³ Kokkolan ja Kälviän sk 1770, § 63.

²³⁴ Korpilahtelaiset olivat aiemmassa vuoden 1761 katselmuksessa luvanneet kaivaa ja perata kyseiseen paikkaan kälviäläisille 20 kyynärää leveän kulkureitin, mistä heidät oli viranomaisten myöhemmällä päätöksellä kuitenkin vapautettu (ilmeisesti kälviäläisten tietämättä). Jutussa mainitut peltokorpelaistalonpojat olivat Matts Herranen, Lars Rita ja Simon Hassinen. Todistajana kuultiin 67-

päätös ei näytä edistäneen osapuolten sopuisuutta, sillä vielä samoilla käräjillä Mickel, Johan ja Matts Kotkamaa (r) vaativat rangaistusta Kälviän Peltokorven Simon Hassiselle (~s), joka oli ylittänyt omistamansa Aitosaaren niityn rajat mainitun Ylilahden vieressä.²³⁵ Talvikäräjillä 1775 kieliryhmien vastakkainasettelua aiheutti Såkan kylän talonpoikien (~r) tekemä Ruohojärven kuivatus, jonka yhteydessä juoksutusvedet pilasivat eräiden Kälviän talonpoikien (~s) niityt.²³⁶

Selvää siis on, että Kokkolan ja Kälviän talonpoikien välit olivat sitkeiden rajariitojen takia ajoittain kireät. Rajariitoja koskeva aineisto viittaa lisäksi siihen, että nimenomaan Kokkolan ruotsinkielisellä väestöllä oli taipumusta riidellä kälviäläisten kanssa, kun taas esimerkiksi Korpilahden suomenkielinen väestö ei riitoihin juuri osallistunut.²³⁷ Tutkimusaineistosta ei kuitenkaan löytynyt minkäänlaista viitettä siitä, että kokkolalaisten ja kälviäläisten rajariitoihin olisivat vaikuttaneet kieliryhmien kulttuuriset tai etniset eroavaisuudet. Pikemminkin riitoihin näyttää vaikuttaneen yhteisen, hyvin hallitun kielen puuttuminen. Esimerkiksi edellä mainituksa, Korpijärven Ylilahtea koskevassa kiistassa kokkolalaiset vetosivat viranomaisten aiempaan päätökseen, josta kälviäläiset eivät ilmeisesti tienneet²³⁸ – ruotsin kielen taitamattomuus lienee vaikuttanut asiaan. Joissain tapauksissa esimerkiksi porvarit saattoivat täysin tietoisesti käyttää talonpoikien kielitaidottomuutta hyväkseen. Kun kälviäläinen Johan Mattsinpoika Peitso ei pystynytkään toimittamaan porvari Anders Riskalle sovittua tervakuormaa, vaati Riska häneltä alkuperäisen kauppahinnan ohella ”Tukholman hinnan mukaista” 21 taalerin lisämaksua. Riska perusti vaatimuksensa Peitson allekirjoittamaan ruotsinkieliseen kauppakirjaan, jota Peitso ei ollut ymmärtänyt (...sade

---

vuotiasta torpparia Matts Johaninpoikaa Kokkolan Palon kylästä, joka oli asunut Peltokorven Hassisella jo ennen isovihaa ja todisti talon jo tuolloin nauttineen Aitosaaren niitystä, mutta ei tiennyt, oliko siellä sittemmin tapahtunut maatumista (*tillandning*). Toinen todistaja Stina Mickelintytär oli puolestaan ollut Hassisessa 30 vuotta aiemmin, jolloin saari oli jo kuroutunut kiinni järven rantaan. Kokkolan ja Kälviän sk 1770, § 39.

²³⁵ Peltokorven Hassinen väitti esi-isiensä ”ikivanhoista ajoista” asti omistaneen mainitun saaren, jonka maanmittari Florin oli tosin tulvaveden takia piirtänyt liian pieneksi, ja jonka maanmittari Holsten oli siten merkinnyt kiistanalaiseksi. Kotkamaat kiistivät tämän. Kokkolan ja Kälviän sk 1770, § 60, 61.

²³⁶ Syytettyinä olivat Kokkolan Såkan kylän uudisasukas Johan Åivuback (~r) sekä kruununtillallinen Matts Högbäck (s). Mainitut niityt omistivat Kälviän Välikylän talonpojat Matts Magnula, Matts Pajala sekä Pål ja Johan Ruokoja. Ruohojärven kuivatuksella todettiin olevan syyskäräjillä 1756 myönnetty lupa. Kokkolan ja Kälviän tk 1775, § 23.

²³⁷ Korpilahden suomenkielisillä talonpojilla saattoi olla enemmän sukuyhteyksiä Kälviälle. Tämä ei välttämättä kuitenkaan vähentänyt maariitoja, joista tavallisimmin käräjoitiin juuri sukulaisten kesken.

²³⁸ Kokkolan ja Kälviän sk 1770, § 60.

sig dock ej kunnat läsa meningen som varit skrifwen ofwanföre på svenska).²³⁹ Kielitaidon puute saattoi vaikuttaa myös siihen, että Matts Timoinen (~s), Jöns Andersinpoika Pohl ja Mårten Larsinpoika Ropainen (~s) erehtyivät 1690-luvun alussa raivaamaan luvattomia torppia Kokkolan ja Kaustisen verotalonpoikien (~r) maille. Seuraavilla käräjillä mainitut Roponen ja Timonen nimittäin pyysivät laillista lupaa Köyhäjoen varren uudistiloilleen.²⁴⁰

Kielellisiä viestintäongelmia ilmentää kenties osin sekin, että Kokkolan ja Kälviän välisellä kielirajavyöhykkeellä esiintyi enemmän riitaisuuksia kuin Kruunupyyn vastaisella yksikielisellä rajalla.²⁴¹ Puhtaasti kielellisten tekijöiden ohella tähän luultavasti vaikuttivat myös maantieteelliset, väestölliset ja historialliset rajaolosuhteet. Kokkolan pitäjän pohjoisraja oli nimittäin asutushistoriallisesti nuorempaa ja vakiintumattomampaa seutua kuin Kruunupyyn vastainen rajamaa. Niinpä riitaisuuksia esiintyi myös Kälviän vastaisen rajan yksikielisellä, Halsuan kylän osuudella.²⁴² Riitaisuuksia esiintyi runsaasti myös Kokkolan pitäjän ja Kokkolan kaupungin välisellä yksikielisellä rajalla, joka oli syntynyt vasta kaupungin perustamisen myötä.²⁴³ Kieliryhmien sisäisistä riidoista voidaan edelleen mainita ruotsinkielisten Vitsarin ja Rödsön kylien väliset käräjäjutut 1690-luvulla,²⁴⁴ ja suomenkielisten Kälviän kylien

²³⁹ Sopimus koski kolmea tynnyrillistä tervaa, jolla oli hintaa 24 kuparitaaleria. Oikeus määräsi Peitson maksamaan porvari Riskan vaatiman lisämaksun, joka kuitenkin lievennettiin 18 taaleriin. Sen ohella Peitson tuli maksaa Riskan kuluja 4 hopeataaleria. Kokkolan ja Kälviän sk 1770, § 203.

²⁴⁰ Aluksi syytetyt tuomittiin muuttamaan asuinpaikkaansa ja maksamaan lisäksi korvauksia verotalonpojille. Lopulta he ilmeisesti saivat kuitenkin jäädä asumuksiinsa. Kesäkäräjillä 1690 käsiteltiin myös Alavetelin Köyhäjoen Saarukan uudisasukkaiden ja Kokkolan emäpitäjän talonpoikien välisiä suhteita. Siellä esiteltiin sopimus, jonka olivat tehneet Saarukan uudisasukas Johan Thomasinpoika sekä muutama kaupungin lähellä asunut, Saarukassa vesimyllyn omistanut talonpoika. Sopimuksen mukaan Saarukan piti jatkossa välttää puutavaran uitosta myllylle aiheutuvia tuhoja ja talonpoikien vastaavasti piti jatkossa antaa Saarukan ”nauttia rauhassa” pelloistaan ja niityistään. Kokkolan ja Kälviän kk 1690, 223, 229–230; tk 1691, 19–20.

²⁴¹ Tämän tutkimuksen puitteissa ei ollut mahdollista selvittää sitä, missä määrin Kokkolan ja Kruunupyyn välisiä riitoja käsiteltiin Kruunupyyn käräjillä. Sekä tämän tutkimuksen aineiston että kirjallisuuden pohjalta näyttää kuitenkin selvältä, että Kokkolan ja Kruunupyyn välisiä riitaisuuksia oli ylipäänsä hyvin vähän. Back 1969, 212–216, 340–341.

²⁴² Kokkolan ja Kälviän sk 1771, § 51; sk 1772, § 86; sk 1773, § 99; ks. myös sk 1775, § 83.

²⁴³ Kokkolan pitäjän talonpojat riitelivät Kokkolan porvariensa kanssa maarajoista, metsien käytöstä sekä kalastusoikeuksista. Sekä kaupunki että sen lähikylät olivat pääosin ruotsinkielisiä. Varsinaisia rajariitoja esiintyi kaupungin rajamailla etenkin 1600-luvulla, mutta rajojen vakiintumisen myötä ne näyttävät vähentyneen. Senkin jälkeen porvariensa ja talonpoikien riidat olivat kuitenkin käräjillä tuiki tavallisia. Mickwitz ja Möller 1951, 99; Back 1969, 41–43, 342–343. Ks. myös esim. Kokkolan ja Kälviän tk 1772, § 91; tk 1773, § 56; tk 1775, § 27; sk 1775, § 40; tk 1732, 74–76.

²⁴⁴ Vitsarilaiset olivat vuonna 1693 päästäneet karjansa laiduntamaan Rödsön kylän laidunmaille Vetelinjoen toiselle puolelle. Riita oli pitkällinen, sillä vuonna 1699 vitsarilaiset Matts ja Kristoffer

väliset riitajutut 1770-luvulla.²⁴⁵ Kieliryhmien välisiä vastakkainasetteluja aiheutti myös ylämaan talonpoikien tapa niskuroida rannikkotien ylläpito- ja hollikyyttivelvollisuuksia vastaan.²⁴⁶ Kokkolalaisten kalastajien toimia vastaan valitettiin puolestaan Kälviän pohjoispuoleisten suomalaispitäjien, kuten Lohtajan taholta.²⁴⁷

Vaikka Kokkolan ja Kälviän kieliryhmien välillä esiintyneet maankäyttöriidat olivat harvinaisen pitkiä ja sitkeitä, ne eivät siis sisällöllisesti poikenneet mitenkään kieliryhmien sisäisistä riitaisuuksista. Jotta kielirajariidat voitaisiin asettaa alkuperäiseen kontekstiinsa, luetellaan liitteissä 4 ja 5 kaikki vuosien 1690–1700 ja 1770–1775 käräjätapaukset, joissa esiintyi osapuolina Korpilahden asukkaita. Korpilahden kylässä ruotsin- ja suomenkielisiä talonpoikia oli suunnilleen yhtä paljon (luku 3.1), minkä seurauksena luettelosta saa varsin hyvän yleiskuvan kielirajavyöhykkeen olosuhteista. Jos luettelosta poimitaan nimenomaisesti ne tapaukset, joihin kieliryhmäasenteilla saattoi olla vaikutusta, voidaan jo läpikäytyjen maankäyttöriitojen ohella mainita vaikkapa Korpilahden Olof Rimmin (r) ja lohtajalaisen Elias Seikkulan (~s) välinen hevosauppa. Käräjillä Seikkula väitti Rimmin luvanneen, että kaupan voisi perua, jos vaihdettu hevonen osoittautuisi huonommaksi kuin kengityksessä kävi ilmi. Kun Seikkula sitten parin päivän kuluessa huomasi Rimmiltä saadun hevosen ontuvan, oli Rimmi jo kadonnut Vöyrin markkinoille eikä suostunut kauppaa perumaan.²⁴⁸ Hieman samantyyppinen riita käytiin Tukholmasta muuttaneen ja Vitsarin kylässä asuneen värjäri Svedinin (~r) sekä Kälviän Peltokorven Abraham Mattsinpojan (~s) välillä. Svedin vaati Abrahamilta hevosaupasta maksua, jonka jälkimmäinen väitti jo suorittaneensa.²⁴⁹ Kieliryhmäasenteilla saattoi olla vaikutusta myös tapauksessa, jossa

---

Mattsson Honga saivat kumpikin 3 hopeataalerin sakot laiduntamisrikkeestään (*wåldbeetande*). Kokkolan ja Kälviän tk 1694, 32; sk 1699, 1079–1080. Vuonna 1770 vitsarilaiset haastoivat puolestaan käräjille palonkyläläiset Mårten ja Matts Strangin näiden kalapatoa (*fiske pata*) koskevassa kiistassa. Kokkolan ja Kälviän sk 1770 § 92; sk 1772, § 95. Yllä mainitut Hongan veljekset olivat riidoissa myös keskenään. ”Epäyhtenäisyytensä” takia he eivät halunneet enää asua yhdessä, vaan pyysivät käräjillä lupaa jakaa Storhongan tila. Se ei onnistunut toivotulla tavalla, vaan etenkin keskimäinen veli Christoffer katkeroitui siinä määrin, että veljesten perintöriitoja käsiteltiin käräjillä vielä useaan kertaan. Kokkolan ja Kälviän sk 1697, 368–369; sk 1699, 1101–1102; tk 1700, 51–54.

²⁴⁵ Kälviän, Välikylän ja Ullavan kylien talonpojat riitelivät käräjillä yhteisten takametsiensä käytöstä. Kokkolan ja Kälviän sk 1773, § 204.

²⁴⁶ Kokkolan ja Kälviän sk 1695, 308–309; sk 1773, § 259.

²⁴⁷ Wallén 1932, 277.

²⁴⁸ Kokkolan ja Kälviän tk 1770 § 64; ks. myös liite 5.

²⁴⁹ Abraham kutsui todistajikseen Korpilahden talolliset Matts ja Jakob Huhtalan (s), itsellisen Petter Jakobinpojan sekä aiemmin mainitun sotilas Johan Borinin (r). Juttu sai erikoisen käänteen, kun Svedin

kruunupyyläinen itsellismies Matts Andersinpoika (~r) syytti kälviäläisen Erik Hietapölkin (~s) riistäneen häneltä Lohtajalla rahapussin.²⁵⁰

Yleisesti ottaen Korpilahtea koskeva tuomiokirja-aineisto kuitenkin osoittaa, että kyläläisille oli vähän merkitystä sillä, puhuttiinko tietyssä talossa kotikielenä suomea vai ruotsia. Tämä ei ole kovin yllättävää, kun otamme huomioon sen luvussa 3.1 käsitellyn seikan, että monet Korpilahden kylän asukkaat olivat tosiasiaassa kaksikielisiä. Niinpä heidän osalta sotilaskatselmukseen merkitty kansallisuus tai rippikirjoihin merkitty äidinkieli osoitti lähinnä sen, kumpaa kieltä he puhuivat paremmin. Kokonaisuutena tämän tutkimuksen aineisto todistaa, että Kokkolan seudulla talonpoikaisten kieliryhmien välit olivat varsin hyvät. Kieliryhmien välillä esiintyi ensinnäkin erittäin vähän väkivaltaa.²⁵¹ Myöskään Kokkolan ja Kälviän pitäjien rajalla esiintyneistä maankäyttöriidoista ei löytynyt lainkaan yksityiskohtia, jotka todistaisivat etnisten tekijöiden vaikutuksesta. Sen sijaan rajariitoihin vaikutti Kokkolan ja Kälviän välisen rajan vakiintumattomuus sekä yhteisen, hyvin hallitun kielen puuttuminen. Joissain tapauksissa ruotsinkielen taidon puuttuminen altisti talonpojat myös väärinkäytöksille. Käräjillä talonpoikia näytetään kuitenkin kohdellun tasa-arvoisina, kieliryhmästä riippumatta. Tätä edesauttoi se, että kieliryhmät olivat käräjillä jokseenkin tasapuolisesti edustettuina sekä lautamiehistöön että käräjärahvaan parissa. Tasapuolinen käräjäkohtelu ei välttämättä ulottunut muihin käräjillä esiintyneisiin säätyihin, kuten seuraava luku osaltaan kertoo.

---

esitteli käräjillä miesten välisestä sopimuksesta laadittua paperia. Kävi nimittäin ilmi, että kyseistä paperia oli aiemmin käytetty kruunun tarpeisiin (*Charta Sigillata*) ja otettu sitten lainvastaisesti uusiokäyttöön. Svedin sai ankan 18 hopeataalerin sakon sekä kirkkorangaistuksen. Kokkolan ja Kälviän sk 1770, § 91; ks. myös Back 1980, 337.

²⁵⁰ Hietapölkki kiisti anastuksen, ja koska tapaus oli sattunut Lohtajalla, asia päätettiin siirtää sikäläisten käräjien käsiteltäväksi. Kokkolan ja Kälviän sk 1774, § 229.

²⁵¹ Suomalaisten ja ruotsalaisten väliset suhteet ovat myös 1700-luvun jälkeen pysyneet varsin hyvinä. Niinpä Suomen ja Ruotsin välistä rajaa Tornionjokilaaksossa on kuvailtu ajoittain ”maailman rauhallisimmaksi”. Rajaseudun suomalaisnuorisot osallistuvat tosin pariin otteeseen, vuosina 1995 ja 2011, käynyt rajan länsipuolella riehuma ja polttamassa Ruotsin lippuja. Molemmissa tapauksissa tekoon yllytti Suomen voitto Ruotsista jääkiekon MM-loppuottelussa. Ruotsala 2012, 182–183.

4.2 Asenteita ja ennakkoluuloja

Edellisessä luvussa kieliryhmien välisiä asenteita kartoitettiin talonpoikien keskinäisten riitojen kautta. Tässä luvussa keskiöön nousevat aikakauden muut säädöt ja ennen kaikkea maaseudun ”säädöttömät” eli tilaton väestö. Kuten luvussa 3.3. todettiin, 1600–1700-luvulla väestö jaettiin varsin jyrkästi eri säätyihin, joiden väliseen tasa-arvoisuuteen ei pyritty. Maan säätyläistö oli äidinkieleltään ruotsinkielistä, mikä väistämättä vaikutti heidän asenteisiinsa suomenkielistä maaseutuväestöä kohtaan: suomenkieli itsessään edusti alasäätyjä ja oli leimallisesti hieman takapajuisen rahvaan kieli.²⁵² Suomalaisuuteen liitettiin 1600–1700-luvuilla myös sellaisia määreitä kuin rohkeus, koettelemusten sietokyky ja huono itsetunto.²⁵³ Säätyläistön asenteista on ymmärrettävästi myös säilynyt enemmän historiallista lähdeaineistoa kuin (suomenkielisen kirjoitustaidottoman) rahvaan asenteista säätyläistöä kohtaan. Suomalaisia koskevat ennakkoluulot ja tietämättömyys paljastuvat esimerkiksi 1500-luvun ruotsalaisen historioitsijan ja tuomiorovastin Olaus Magnuksen teoksista. Hänen kuuluisa karttansa (*Carta Marina*) kuvaa Pohjanlahden rannikkoalueet ensimmäistä kertaa jokseenkin todenmukaisesti. Mitä pidemmälle suomalaiseen sisämaahan mennään, sitä epämääräisemmiksi ja mystisemmiksi karttamerkinnät kuitenkin muuttuvat. Sisämaan pelottavanoloiselle savolaisalueelle kuvattiin esimerkiksi varsijousin aseistettuja sotajoukkoja sekä paimen, joka käy nuijan kanssa suuria käärmeitä vastaan. Myös Olaus Magnuksen teksteissä suomalaiset kuvataan taikataitoisiksi noidiksi, mihin oli varmaankin syynä suomalaisten vanha tietäjä- ja loitsuperinne.²⁵⁴ Samantyyppisiä ennakkoluuloja esiintyi myöhempinäkin aikoina – ja myös tämän tutkimuksen lähdeaineistossa. Kun esimerkiksi kokkolalaiset 1770-luvulla määrättiin rakentamaan uutta Savontietä, he valittivat pitäjänkokouksessa oman

---

²⁵² Esim. Lamberg 2013, 424–425, 431; Kuvaja, Rantanen ja Villstrand 2012, 46.

²⁵³ Esim. Manninen 2000, 79–80.

²⁵⁴ Suomalaisen ja saamelaisen noitamainetta ja takapajuisuutta kuvattiin paitsi ruotsalaisissa, myös muissa eurooppalaisissa kirjoituksissa. Positiivisiksi voidaan lukea käsitykset Suomesta muinaisena kuningaskuntana, johon esimerkiksi Olaus Magnuksen vuoden 1539 kartassa viittaa latinankielinen merkintä *olim regnum*. Olaus Magnus 1539, *Carta Marina*; Olaus Magnus 1567 / 2002, 70–79; Lamberg 2013, 427–429; Sarmela 2007, 38–40.

tieosuutensa sijaitsevan ”villissä ja asumattomassa erämaassa”.²⁵⁵ Pöytäkirjasta jää vaikutelma, että kukaan heistä ei ollut käynyt paikan päällä.

Käsitykset suomalaisten noitataidoista elivät yhä 1700-luvulla ja pitkään sen jälkeenkin. Tämän tutkimuksen lähdeaineistoon 1690-luvulta osui yksi noituussyyte. Kyseessä oli Kälviän Kumpulan talosta lähtöisin ollut kerjäläiseukko Anna Erikintytär Kumbulainen, jolla lisänimestään *Träfot* päätellen oli puujalka. Vuonna 1690 hänet tuomittiin irtolaisuudesta ja kerjäämisestä raskaisiin sakkoihin ja kirkkorangaistukseen.²⁵⁶ Vuonna 1693 samainen Anna esiintyi jälleen käräjillä. Kälviäläinen Matts Erikinpoika oli haukkunut Annaa maankiertäjäksi ja noita-akaksi (*landzlöperska och trullkåna*) sekä lyönyt häntä niin, että nenästä ja suusta tuli verta. Käräjillä syytettynä ei kuitenkaan ollut Matts, vaan Anna, joka mainitun pahoinpitelyn jälkeen oli uhannut tekevänsä Mattsin kipeäksi ja noituvan tämän silmät käyttämällä ”Uusikaarlepyyn peeveliä” tai ”Lapin noitia”. Käräjillä myös mainittiin, että Anna oli aiemminkin tuomittu taikauskosta ja loitsujen luvusta (*widskipelse eller signerij*), minkä ohella lautamiehistö todisti hänet ylipäättään kiukkuseksi, ilkeäksi ja paheelliseksi henkilöksi. Koska mikään Annan ennustuksista ei ollut varsinaisesti käynyt toteen, hänet vapautettiin noituussyytöksistä.²⁵⁷ Se, että mainittu Kumpulainen oli suomenkielinen, ei muun todistusaineiston valossa näytä olleen sattumaa. Pohjanlahden itäpuolisten alueiden osalta noituuskäräjiä käytiin ennen kaikkea ruotsinkielisellä Pohjanmaalla, jossa langetettiin jo 1670-luvulla ainakin 20 kuolemantuomiota. Ruotsinkielisellä alueella noituudesta syytettiin lähes yksinomaan naisia. Lisäksi suomenkielinen väestö oli syytettyjen joukossa yliedustettuina. Tätä osoittaa syytettyjen suomalaistyyppisten sukunimien ohella se, että Kokkolan osalta mainitut tapaukset keskittyvät Kälviän vastaiselle rajalle, kuten Korpilahden, Peltokorven ja Vitsarin kyliin. Korpilahden

²⁵⁵ Kokkolan pitäjänkok. 4.1.1778, § 3.

²⁵⁶ Backin mainitsema ”Anna Humbla” on mitä ilmeisimmin Anna Kumbula(inen), joka ei siis ollut kotoisin Kokkolan Vitsarin kylästä (kuten Back epäilee) vaan Kälviän Kumpulasta. Kokkolan ja Kälviän tk 1690, 18–19; Back 1980, 534.

²⁵⁷ Viikko tapauksen jälkeen Anna oli kerjuulta tullessaan ennustanut kuolevansa vuoden sisään: ”Jos ei Jumala minua tapa, sitten paha”. Tämäkään enne ei toteutunut. Matts Erikinpoika uskoi välttyneensä Annan noituudelta ainoastaan lyöntiensä ansiosta, joiden seurauksena noituminen kohdistuikin hänen siskoonsa Susannaan, joka oli kesällä tullut vakavasti kipeäksi (*swåra anstööt påkommit*). Käräjät eivät pitäneet Annan osuutta kovin uskottavana, koska Anna ei ollut riidoissa mainitun Susannan kanssa. Niinpä sekä käräjäoikeus että hovioikeus vapauttivat Annan noituussyyteistä. Puheistaan Anna kuitenkin tuomittiin sakkoihin ja kirkkorangaistukseen. Matts Erikinpoikaa ei rangaistu lyönneistään mitenkään. Kokkolan ja Kälviän kk 1693, 369–374; tk 1695, 290–292.

Kotkamaassa kerrotaan myöhäisinäkin aikoina asuneen noita-akkoja, joilla oli ”voimaa” eläimiin. Kokkolan porvareista yhtä on tiettävästi syytetty liittoutumisesta paholaisen kanssa. Kyseinen porvari, Simon Mickelinpoika Rindamuru, oli syntyisin suomenkielisestä Kalajoen pitäjästä.²⁵⁸ Vaikka esimerkiksi Uusikaarlepyy ja Vaasa sijaitsivat etäällä kielirajasta ja varsinaisista suomalaisalueista (liite 1), joutui sielläkin noituussyytösten kohteeksi useita suomalaistaustaisia naisia.²⁵⁹

Suoranaisesti kieliryhmien välisiin asenteisiin liittyvät myös ne seurakunnalliset päätökset, joissa ratkaistiin jumalanpalvelusten kielellinen toteutus. Näissä ratkaisuissa kieliryhmien edut joutuivat usein vastatusten, eikä Kokkola ollut asiassa poikkeus. Kokkolan seurakunnan alkuaikoina molemmille kieliryhmille pidettiin erilliset jumalanpalvelukset pitäjän kirkossa. Tämän pääkirkon viereen rakennettiin 1600-luvun puolivälissä puinen suomalainen kappeli, jonne päästiin pääkirkkoa ympäröivän kirkkotarhan eteläportista. Tällainen ratkaisu ei varmasti tyydyttänyt kaikkia, sillä vaatimaton puurakennus pitäjän komean kirkon kupeessa ikään kuin alleviivasi suomalaisten talonpoikien vähämerkityksisyyttä. Suomalainen kappeli ränsistyi pian. Siitä huolimatta vuoden 1706 piispantarkastuksessa tehtiin päätös, että pitäjänkirkossa saarnattaisiin vastedes vain ruotsiksi. Pitäjän suomalaisille pidettiin vastedes jumalanpalvelus kaupungin kirkossa, johon osallistui myös kaupungin suomenkielinen palvelusväki.²⁶⁰ Tämäkään päätös ei varmasti tyydyttänyt kaikkia talonpoikia. Niinpä Korpilahdesta ainakin Matts Kotkamaa kävi 1690-luvulla Kälviän kirkossa ja vuonna 1710 molempien Kotkamaiden sekä Heikkilän talojen väki. Käräjillä Matts Kotkamaa selitti asiaa pitkällä matkalla, mutta asiaan saattoi vaikuttaa myös Kokkolan kirkkoherran Jaakko Westzyntiuksen perin kielteinen suhtautuminen Kotkamaan väkeen.²⁶¹ Vaikka Kälviällä asui vain pieni ruotsalaisvähemmistö, sielläkin papisto ajoittain pyrki sijoittamaan ruotsinkielisen jumalanpalveluksen etusijalle: *Herr Kyrkoherden... först låtit förrätta Svänsk gudhtjänst, och efter åt Finsk gudhtjänst*. Tämä tietysti aiheutti

---

²⁵⁸ Back 1980, 532–536; Pulkkis 1969, 309; Siikala 1985, 353.

²⁵⁹ Uusikaarlepyyn ja Vaasan 1600-luvun noituustapauksia koskevassa Jari Eilolan tutkimuksessa ilmeni usein syytettyjen suomalaiseen taustaan osoittavia piirteitä, kuten suomalaistyyppisiä sukunimiä, viittauksia suomalaispitäjiin ja jopa suomenkieltä. Mainitussa tutkimuksessa syytettyjen kieliryhmää tai sen mahdollisia vaikutuksia ei kuitenkaan valitettavasti kartoitettu. Eilola 2003, 63, 66–72, 80–83, 115–116, 259, 297–298, 345–352.

²⁶⁰ Krook 1969, 203–204; Nikula 1969, 141–142.

²⁶¹ Kokkolan ja Kälviän sk 1696, 304; Wallén 1932, 69.

kälviäläisissä talonpojissa tyytymättömyyttä, ja kun kestikievarinpitäjä Peitso kyseli kirkkoherralta syytä tällaiseen järjestykseen, johti asiasta seurannut sananvaihto käräjille saakka.²⁶² Uusikaarlepyyssä suomenkielinen rahvas puolestaan valitti eräästä vuoden 1772 pappisehdokkaasta, joka osasi suomea ainoastaan *läst ur karta*. Tuomiokapituli sen sijaan näytti suhtautuvan vakavammin suomalaistalonpoikien tarpeisiin. Vuonna 1720 he nimittäin suosittelivat Kokkolan kirkkoherraksi Anders Kiemmeria, perustellen näkemystään Kokkolan ”suuren ja merkittävän” suomalaisyhteisön hyvinvoinnilla: *Som Finska menigheten der sammastädes är stor och ansenlig, ty drifwes Consistorium af des Ämbetspligt at bevaka det arma folkets andeliga välfärd*.²⁶³

Säätyläistö ei ollutkaan 1700-luvulla mitenkään yhtenäinen asenteissaan suomalaisia ja suomenkieltä kohtaan. Kuten luvussa 3.1 mainittiin, esiintyi 1600–1700-luvuilla piispojen ja maallisen esivallan taholta ajoittain toiveita suomenkielisen rahvaan ”ruotsalaistamisesta”.²⁶⁴ Pisimmälle tässä suhteessa meni tietävästi ruotsalaissyntyinen Turun professori Israel Nesselius, joka 1700-luvun alussa olisi halunnut hävittää maasta paitsi suomenkielen, myös esimerkiksi saunat. Hänen äärimmäiset näkemyksensä eivät kylläkään olleet suosittuja.²⁶⁵ Pääosin säätyläistön kielteisissä asenteissa olikin kyse vaivihkaisista ennakkoluuloista. Niiden osalta voidaan mainita uudelleen kirkkoherra Jakob Chydeniuksen lausuma, jonka mukaan Kokkolan pitäjän asukkaista neljäs- tai

---

²⁶² Kirkkoherra Martin Peithzius haastoi valtakirjan välityksellä Ruotsalon kylän kestikievarin pitäjän Pehr Peitson käräjille kirkkoherraa kohtaan puhutuista halventavista sanoista. Kyseinen keskustelu käytiin sen jälkeen kun Peitso oli kyseenalaistanut kirkkoherran aiheet ruotsinkielisen jumalanpalveluksen aseman muuttamisesta. Sen jälkeisissä keskusteluissa kirkkoherra oli kyseenalaistanut Peitson lasten kristinuskon taidot, mihin tämä oli kirkkoherran mukaan vastannut: *Nog har jag lärt mina barn läsa, men din Son är nu kändt styrkare*. Peitson itsensä mukaan hänen vastauksensa loppu oli kuitenkin muotoa *men Eder Son far efter Landswägen*, todistaja, lautamies Erik Kipon mukaan muotoa *men Eder Son stryker i kring landet* ja toisen todistajan, lukkari Elias Klapurin mukaan *men din son stryker kring landet*. Käräjäoikeus katsoi Peitson vastauksen (ja etenkin sinuttelun) sopimattomaksi, mutta ei näissä olosuhteissa nähnyt riittävää syytä rangaista häntä. Kokkolan ja Kälviän sk 1775, § 60.

²⁶³ Tuomiokapitulin mukaan papiston tuli osata myös suomea, jos pitäjässä asui merkittävä suomenkielinen vähemmistö. Karlsson Sjögren ja Lindström 2006, 191–195; Wallén 1932, 238–239; ks. myös Kokkolan ja Kälviän sk 1770, § 44.

²⁶⁴ Lamberg 2013, 432; Wallén 1932, 215–222; Kuvaja, Rantanen ja Villstrand 2012, 45–48.

²⁶⁵ Nesseliuksen ehdotuksia vastustettiin valtiopäivillä 1710 yleisesti mm. sillä perusteella, että Suomi tiedettiin ikivanhaksi kuningaskunnaksi – olihan esimerkiksi ruotsalainen Olof Rudbeck jo 1670-luvulla osoittanut, että Kreikka ja Rooma saivat ensimmäiset sivistyksen siemenensä nimenomaan Pohjois-Suomesta. Rudbeckin tutkimuksia täydensi hänen oppilaansa, Kokkolan Alavetelissä syntynyt Johan Murick (r) (1651–1679). Murick päätteli Pohjanmaalta saamistaan tiedoista esimerkiksi sen, että antiikin tarusankari Orfeus oli matkaillut Oulunjoella. Virrankoski 1997, 71; Manninen 2000, 22.

kolmasosa olisi muuttanut Porvoon hiippakunnasta. Kirkkoherran vahvasti liioiteltu arvio voitaneen tulkita rivien välistä niin, että suomalaisten määrä pitäjässä oli hänen mielestään ylipäätään toivottua suurempi. Tätä asennetta edusti 1700-luvulla myös Kruunupyyn kirkkoherra Erik Cajanus, joka totesi pitäjänsä palvelusväkenä olleen ”vain suomalaisia”, jotka etsivät itselleen ”vävynpaikkaa” (*måglägenhet*).²⁶⁶ Koska maaseutupitäjissä ennen kaikkea papit ja toisekseen muu säätyläistö olivat johtavia mielipiteen muokkaajia, heidän näkemyksensä lienee osin heijastanut myös pitäjän talonpoikaiston asenteita. Niinpä talonpoikienkin keskuudessa saattoi ajoittain esiintyä pelkoa suomalaisista vävynpaikan etsijöistä. Tämän tutkimuksen lähdeaineistosta ei sellaisesta kuitenkaan löytynyt mitään merkkejä. Sen sijaan löytyi esimerkiksi tapaus, jossa kokkolalaismies pyrki pääsemään osalliseksi eräästä kälviäläistalosta.²⁶⁷ Kuten jo luvussa 3.1 todettiin, kertomukset suomalaisten pyrkimyksistä haalia itselleen maatiloja ruotsalaisalueilta näyttävät vähintäänkin Kokkolan osalta olleen liioiteltuja.

Seuraavaksi keskipohjalaisia kieliryhmäasenteita kartoitetaan tarkastelemalla Kokkolan ja Kälviän käräjillä rikoksista syytetyiksi joutuneita. Tämän luvun käräjätapaukset eroavat edellisen luvun talonpoikaisriidoista siinä, että kyse on tyypillisesti ”yksipuolisista” rikosjutuista, joissa syyttäjänä toimi nimismies. Rikoksista syytettyjen joukko edusti yleensä yhteiskunnan heikointa ja alistetuinta osaa, jonka kohtelun voi sikäli olettaa paljastavan myös kieliryhmäasenteita. 1690-luvun aineistossa tavallisin rikos oli salavuoteus, eli naimattomien välinen sukupuoliyhdyntä, joka paljastui useimmiten naisen synnyttämän aviottoman lapsen takia. Tuomiona annettiin tavallisimmin sakkoa, jonka ohella määrättiin kirkko- eli häpeärangaistus (ks. liite 6). Ajan vakavimmat syytökset koskivat puolestaan noituutta, jumalanpilkkaa ja eläimiin sekaantumista.

---

²⁶⁶ Kuten luvuissa 3.1 ja 3.3 kävi ilmi, suomalaisten osuus pitäjäläisistä oli ylipäätään pienempi kuin kirkkoherra Chydeniuksen arvioima muuttaneiden määrä. Pitäjään muuttaneet suomalaiset lienevät lisäksi tulleet pääosin Kokkolan pohjoispuolisista rannikkopitäjistä – ei siis sisämaan suunnalta, saati Porvoon hiippakunnasta. Vuoden 1706 piispantarkastuksessa silloinen papisto näyttää puolestaan arvioineen suomalaisten määrän alakanttiin (luku 3.1.). Tuolloiseen arvioon kenties vaikutti osaltaan se, että tuolloinen kirkkoherra Jakob Falander halusi puolustaa ratkaisujaan suomenkielisen jumalanpalveluksen järjestämisessä. Mainitut esimerkit osoittavat, että papiston arvioihin seurakuntalaistensa kielellisistä määräsuhteista ei kannata liiaksi luottaa. Wallén 1932, 176, 180.

²⁶⁷ Brita Hansintyttären kuoltua hänen kokkolalainen setänsä pyrki yhtiömieheksi Britan miehen Kälviällä isännöimään taloon, jotta se ei joutuisi ”vieraisiin käsiin” (*i främmandes händer*). Tuomiokirjojen ajoittaista ylimalkaisuutta kuvaa se, että kyseisen maatilan nimi jäi mainitsematta. Oikeus joka tapauksessa määräsi talon jaettavaksi Britan miehen Lars Larsinpojan ja sedän Peer Hansinpojan välillä. Kokkolan ja Kälviän sk 1694, 252–253.

Niihin syylliseksi todetuille määrättiin kuolemantuomio, joka toteutettiin hirttämällä, teilaamalla tai polttamalla. Koska tuomiokirjoissa ei käytännössä koskaan mainita syytettyjen kieliryhmää eikä se monissa tapauksissa selviä myöskään rinnakkaislähteistä, se jää monessa yksittäisessä tapauksessa epävarmaksi. Tuomiokirjoissa mainittujen asuinpaikkojen avulla voidaan kuitenkin yleisellä tasolla hahmottaa, millainen kieliryhmäjakauma syytettyjen joukossa oli suhteessa pitäjän kokonaisväestöön. Tällöin voidaan pitää karkeana mittapuuna sitä, luvussa 3.1. käsiteltyä seikkaa, että kieliryhmien määräsuhteet olivat Kokkolan ja Kälviän käräjäkunnassa jokseenkin tasan.

1690-luvulla salavuoteussyytöksiä esiintyi jokseenkin tasaisesti läpi vuosikymmenen, lukuun ottamatta raskaita nälkävuosia 1697–1698, jolloin salavuoteussyytteitä ei ymmärrettävästi esitetty. Kaikki salavuoteussyytteet luetellaan liitteessä 6. Tutkitun aikakauden ensimmäinen salavuoteustapaus koski perhonkyläläistä ”ämmää” (*kānan*) Saara Haukkaa (~s), joka väitti maamittari Thomas Lohmin (~r) maanneen (*hefdat*) hänet ja siittäneen hänelle lapsen. Saara sai vastata syytteeseen yksin, sillä Lohm jäi pois käräjiltä ”kiireiseen Tukholman matkaansa” vedoten. Tuomiokirjoissa salavuoteussyytösten häpeällisyyttä korostettiin naisten osalta lähes rutiininomaisella halventavalla nimityksellä *kānan*, jonka voisi suomentaa paitsi ”ämmäksi”, myös ”lutkaksi”.²⁶⁸ Myös papisto suhtautui syytettyihin hyvin ankarasti. Tämä käy ilmi esimerkiksi tapauksessa, jossa syytettyinä olivat renki Johan Johaninpoika Kärhä Kaustisista ja Liisa Henrikintytär Korvu Alavetelistä (~s). He olivat saaneet aviottoman lapsen, mutta aikoivat avioon, missä tapauksessa he tavan mukaan olisivat säästyneet rangaistuksilta. Nuoren parin avioitumisen esteeksi asettui kuitenkin Kokkolan kirkkoherra Isaac Falander. Syyksi vastahankaansa kirkkoherra esitti kymmenen vuotta

---

²⁶⁸ Joissakin historiallisissa yhteyksissä termiä *kānan* on käytetty myös neutraalimmassa naista tarkoittavassa merkityksessä. Kokkolan ja Kälviän käräjien 1690-luvun pöytäkirjoissa sitä kuitenkin käytettiin poikkeuksetta halventavassa merkityksessä ja yleensä nimenomaan siveysrikosten yhteydessä. Mainitun Saaran tapauksessa huonomaineisuuteen viittasi paitsi termi *kānan*, myös salavuoteussyyte sekä se, että hänen annettiin (tai hän itse antoi) ymmärtää maanneen Lohmin kanssa päästäkseen eroon velastaan. Myöhemmistä tuomiokirjoista käy ilmi, että Lohm liikkui pitäjässä mittailemassa tiloja, jotka olivat pyytäneet helpotuksia liian raskaisiin maaveroihinsa. Yksittäistapauksissa termiä *kānan* saatettiin käyttää myös halventamaan naista, joka ei ollut käräjillä syytettynä. Esimerkiksi myöhemmin mainitussa, alaveteliläisnaisen vatsavaivoja käsitelleessä jutussa termiä ei käytetty syytetystä, mutta kylläkin hänen kanssaan samassa penkissä istuneesta Brita Thomasintytärestä, jonka huonomaineisuutta täten haluttiin korostaa. 1600-luvulla myös Ruotsin metsäseutujen suomalaisista irtolaisnaisista käytettiin halventavassa merkityksessä nimitystä *löskona* (suomennettu ”irtolaislutkaksi”). Kokkolan ja Kälviän tk 1690, 10, 12; tk 1696, 31; tk 1695, 294–300; Bladh ja Wedin 2006, 90.

aiemmin pitäjällä liikkuneen huhun, joiden mukaan Liisan isä Henrik olisi ollut suhteessa Liisan veljen Erikin nuoreen vaimoon Margareta Pehrintyttäreeseen. Kirkkoherran mukaan Margareta oli tullut raskaaksi ja karannut erään savolaistalonpojan kanssa itään. Näiden huhujen todenperäisyydestä ei selvästikään ollut mitään takeita. Siitä huolimatta ei nuorelle parille myönnetty naimalupaa, ja heidät tuomittiin kirkkorangaistukseen.²⁶⁹ Huhujen levittämisessä rahvaalta vaadittiin ilmeisesti parempaa moraalialue kuin papistolta. Samoilla käräjillä, joissa kirkkoherra kertaili edellä mainittuja huhuja, tuomittiin nimittäin kolme kälviäläistalonpoikaa jalkapuuhun sen tähden, että he olivat levitelleet sopimatonta huhua erään sikäläisen parin luvattomasta suhteesta.²⁷⁰

Kuten liitteestä 6 käy ilmi, koski 1690-luvun salavuoteussyytösten valtaosa kärjäkunnan suomenkielisellä osalla asuvaa väestöä. Sama päti astetta vakavampaan siveysrikokseen eli huorintekoon (*hoordoms last*), jolla tarkoitettiin sukupuolisuhdetta, jossa jompikumpi osapuolista oli aviossa. Vaikka huoruussyytteiden määrä oli kokonaisuudessaan pieni, koski niistäkin suurin osa kärjäkunnan suomenkielistä osaa. Huoruudesta sai syytteen esimerkiksi kälviäläinen Kaisa Seppä (~s), jolle kenenkään kihlakunnassa asuvan kiellettiin sakkojen uhalla antamasta majapaikkaa.²⁷¹ Samaisen Kaisa Sepän ja saarijärveläisen sotilaan Matts Mattsinpoika Marttilan tytär Anna (~s) joutui hankin huoruussyytteeseen. Anna oli aviomiehensä Lars Kinnusen ollessa sotapalveluksessa Riikassa ollut suhteessa kälviäläiseen naimattomaan mieheen Olof Andersinpoika Rahkoseen (~s). Suhde oli alkanut Henrikinmessun aikaan heinänteon jälkeen, kun Anna oli mennyt Olofin luokse ja jäänyt yöksi saunaan. Suhteesta seurasi raskaus, monivaiheinen karkumatka Savoan, Annalle syyte lapsenmurhasta ja kuolemantuomio, josta hänet kuitenkin vapautettiin hovioikeuden päätöksellä.²⁷² Huoruustuomion sai myös kälviäläinen Margeta Andersintytär Rahtunen (~s) suhteestaan avioituneeseen, Viitasaarelta Kuopioon muuttaneeseen Erik Larsinpoika Puruseen (~s).²⁷³ Samoin

---

²⁶⁹ Kokkolan ja Kälviän kk 1692, 205–207.

²⁷⁰ Huhut koskivat kälviäläisiä Anders Larsinpoikaa ja Malin Tuhnalaa, ja niiden levittäjät olivat niin ikään kälviäläiset Pehr Pirkkola, Mickel Herranen ja Lars Kauppila. Kokkolan ja Kälviän kk 1692, 217.

²⁷¹ Kokkolan ja Kälviän kk 1690, 227.

²⁷² Kokkolan ja Kälviän kk 1690, 234–238; tk 1692, 28–30.

²⁷³ Margareta ei kyennyt maksamaan 40 hopeataalarin sakkojaan, joten hän sai ”maksaa ruumillaan” (*plickta med kroppen*). Kokkolan ja Kälviän kk 1692, 207.

tuomittiin veteliläisleski Anna Gabrielintytär Kaino (~s), joka oli langennut petollisia avioliittolupauksia antaneeseen Mårten Henrikinpoika Äijälään Rautalammita (~s).²⁷⁴

Tutkimusaikakauden vakavimman siveysrikossyytteen, eli syytteen eläimiin sekaantumisesta (*tijdelagh*), sai 1690-luvulla kaikkiaan neljä nuorta miestä. Heihin lukeutuivat kaustarilainen avioitunut nuorimies Mårten Mårteninpoika (~r) sekä renki Anders Jöraninpoika Ollila (~s). Molemmat tuomittiin kuolemaan – jälkimmäisen tuomio perustui miehen omaan tunnustukseen, josta hänelle annettiin mahdollisuus perääntyä.²⁷⁵ Saman synnin tunnusti moneen kertaan tehneensä myös Kruunupyystä Kokkolan pappilaan rengiksi tullut Johan Mattsinpoika (~r), joka tosin perui tunnustuksensa.²⁷⁶ Eläimiin oli sekaantunut myös viitasaarelainen Matts Pählinpoika (~s), joka asiaa käsiteltäessä oli kylläkin jo kuollut.²⁷⁷

Varkaussyytösten kohdalla ajallinen vaihtelu sai päinvastaisen muodon kuin siveysrikoksissa. Varkauksien määrä 1690-luvun alkupuolella oli hyvin vähäinen, mutta moninkertaistui nälkävuosien aikana.²⁷⁸ Kaikki Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1690–1700 asetetut varkaussyytteet luetellaan liitteessä 7. Toisin kuin salavuoteustapauksissa, ei niissä voi havaita minkäänlaista kieliryhmittäistä vääristymää.

---

²⁷⁴ Anna oli saanut suhteesta lapsen. Äijälän aviosäätyä syyskäräjillä 1699 ei tiedetty, joten asiaa lykättiin. Vuoden päästä käräjille saapui kaksi pieksämäkeläistä, Isaac Larsinpoika ja Eskil Johaninpoika, jotka todistivat Äijälän olevan naimisissa ja että hänellä oli kaksi lasta. Niin Annalle lankesi maksettavaksi raskas 40 hopeataalarin sakko, jonka Gabriel Kaino lupautui maksamaan. Äijälä itse oli pestautunut sotilaaksi ja karannut. Kokkolan ja Kälviän sk 1699, 1095–1100; sk 1700, 1036–1037.

²⁷⁵ Mårten Mårteninpoika oli töissä Närvilässä Matts Kunnarsin lesken luona, jossa eräs vanha sotilas Matts Markusinpoika heräsi yöllä oven naraukseen ja yhytti Mårtenin navetassa seisomassa jakkaralla täydessä touhussa lehmän kanssa (*uthi full giärning med koon*). Epäonnistuneen lahjomisyrittelyn ja käsikähmän jälkeen Mårten vangittiin, mutta hän karkasi myöhemmin Hämeen lääniin Viitasaarelle, jossa otettiin uudelleen kiinni. Hänet tuomittiin hirtettäväksi ja poltettavaksi. Avioitunut renki Anders Jöraninpoika Ollila – joka oli ilmeisesti kotoisin Kälviältä – tuomittiin vuonna 1697 varkaudesta kujanjuoksuun. Sen jälkeen hän tunnusti, että oli edesmenneen rovasti Isak Falanderin renkinä ollessaan sekaantunut tämän navetassa valkoiseen lehmään, palattuaan erään kerran talvella 1693 hieman juovuksissa kaupungilta. Kukan muu ei ollut tällaista aavistellut, minkä takia syytetyn ilmeisesti epäiltiin tehneen tunnustuksensa kujanjuoksurangaistuksen pelossa. Syytetty itse kuitenkin vakuutti tunnustaneensa sen tähden, ettei tekonsa seurauksena ollut saanut mielenrauhaa ”päivisin eikä öisin”. Hänet tuomittiin kuolemaan ja poltettavaksi. Kokkolan ja Kälviän kk 1693, 366–369; sk 1697, 374–377.

²⁷⁶ Kyseinen renki oli samaan aikaan vangittuna lukuisista varkauksista. Asia siirrettiin hovioikeuteen. Kokkolan ja Kälviän välikäräjät 1697, 435–438.

²⁷⁷ Mattsin kerrottiin sekaantuneen eläimiin sekä Kälviällä että Kemissä, ja hän oli kuollut ollessaan vangittuna Oulun linnassa. Kokkolan ja Kälviän sk 1697, 383–385.

²⁷⁸ Myös varkauksien kohdalla tuomio perustui vuoden 1653 kuninkaalliseen rangaistusjärjestykseen. Siinä määrättiin varastetun tavaran palauttamisen ohella sakko, joka vastasi kolminkertaisesti varastetun tavaran arvoa. Sen oheen liitettiin kirkkorangaistus. Kokkolan ja Kälviän tk 1699, 31.

Muista rikoksista, kuten kirkon, esivallan tai perheen vanhempien uhmaamisesta esiintyi 1690-luvulla syytöksiä satunnaisesti. Niidenkin osalta kieliryhmän vaikutus jää epäselväksi, joskin tuomiokirjoista saa jälleen vaikutelman, että pitäjän tuolloinen papisto suhtautui suomenkielisiin erityisen jyrkästi. Irtolaismies Matts Andersinpoika Bwärnd sai raskaat sakot ja kirkkorangaistuksen puhuttuaan julkeasti kruununvoudille.²⁷⁹ Kälviän peltokorpelainen Michel Larsinpoika Herranen (~s) tuomittiin siitä, että hän oli tullut kirkkoon juopuneena, häirinnyt kovaäänisesti jumalanpalvelusta ja purnannut kirkkoherraa vastaan.²⁸⁰ Talvikäräjillä 1695 puitiin tapahtumia edellisen vuoden adventtikirkossa, jossa huomattiin ehtoollisen aikana "epätavallisen ilkeä löyhy". Syytökset osuivat Alavetelin naisten penkissä istuneeseen Malin Matsintyttäreeseen (s). Hän kielsi osuutensa, mutta laajan, vatsavaivoihin viittanneen todistusaineiston nojalla hänet tuomittiin seurakuntaansa kohtaan osoittamastaan "epäkunnioittavasti harjoitetusta pahennuksesta" 50 hopeataalarin sakkoihin ja kirkkorangaistukseen.²⁸¹ Vuonna 1696 70-vuotias korpilahtelainen Matts Andersinpoika Kotkamaa (s) sai vakavan syytteen jumalanpilkasta. Todistajien eli närviläläisen Mickel Andersinpojan (~r) ja linnusperäläisen Daniel Haansinpoika Wefwaren mukaan Kotkamaa oli manaillut vastikään sattunutta katoa ja sanonut "pirun vieneen kaiken" ja "koko porukan olevan matkalla helvettiin". Käräjillä Kotkamaa yritti jäävätä todistajat sen tähden, että he olivat hänelle kateellisia, vihaisia ja pahantahtoisia, koska eivät saaneet Kotkamaalta pyytämäänsä piimää. Kun jääväys ei onnistunut, Kotkamaa vetosi (dementiaa muistuttavaan) "päänheikkouteensa" ja anoi polvillaan oikeudelta apua. Sekään ei auttanut – ei etenkään, kun pitäjän tuore kirkkoherra Westzynthus asettui jyrkästi Kotkamaata vastaan. Kotkamaa tuomittiin kuolemaan.²⁸² Myöhemmin samainen

²⁷⁹ Kokkolan ja Kälviän tk 1692, 13–14.

²⁸⁰ Kirkkorangaistuksen ohella Herranen sai sakkoja 50 hopeataalaria ja 14 päivää vankeutta "vedellä ja leivällä". Kuten luvusta 3.2 ja liitteestä 3 käy ilmi, juopumusrikoksissa ei ainakaan 1770-luvulla näytä olleen kieliryhmien välisiä eroja. Kokkolan ja Kälviän tk 1694, 15, 19.

²⁸¹ Sakkojen maksajiksi lupautuivat alaveteliläinen Matts Andersinpoika (Kaino) (s) ja isokyläläinen Olof Olofinpoika Lågland (r). Heistä ensin mainittu lieenee syytetyn isä, ja toinen mahdollisesti Malinin aviomiehen sukua. Myöhemmistä tuomiokirjoista käy ilmi, että Lågland oli joutunut – ilmeisesti osin mainitun sakonkin takia – suuriin velkoihin raatimies Erasmus Biörkmanille, jolle myös menetti Låglandin sukutilan. Kokkolan ja Kälviän tk 1695, 294–300; tk 1698, 26–27; tk 1699, 64.

²⁸² Mainitut todistajat kielsivät olevansa Kotkamaan vihamiehiä ja sanoivat päinvastoin olevansa tämän ystäviä. Kotkamaa tuomittiin kuolemaan "Jumalan lain", eli Raamatun ja vuoden 1687 kirkkolain määräysten pohjalta. Raamatun osalta viitattiin esimerkiksi vanhan testamentin Kolmannen Mooseksen kirjan 24. lukuun, jossa todetaan: "Se, joka pilkkaa Herran nimeä, surmattakoon. Kansa kivittäköön hänet kuoliaaksi, olipa hän maahan muuttanut siirtolainen tai syntyperäinen israelilainen." Kotkamaan

kirkkoherra Westzynthius syytti rukouspäivien jumalanpalvelusten poissaoloista neljää talonpoikaa (~s), jotka asuivat etäällä kirkosta, sisämaan suomalaisvoittoisissa kylissä.²⁸³

Muutamissa suhteellisen laajoissakin tuomiokirjatapauksissa asianomaisten kieliryhmä jää epävarmaksi. Palon kylässä asuvaa Michel Larsinpoika Haukilaxia (~r) syytettiin käräjillä toistuvasta kiroilusta sekä isäänsä käsiksi käymisestä. Hänen säädyttömyksiään kerrotaan etenkin edesmenneen Isaac Falanderin aikaan käsitellyn useasti myös kirkkoraadissa, mihin hänen sanotaan suhtautuneen aina vastentahtoisesti, samoin kuin kirkossa käyntiin. Hänen myös todettiin olevan ”köyhä mies” sekä ”kiukkuinen ja katkeranluontoinen sälli”. Hänet tuomittiin vanhan testamentin käskyjen mukaiseen kuolemanrangaistukseen.²⁸⁴ Talvikäräjillä 1699 käsiteltiin kokkolalaisen Carin Hansintyttären jumalatonta elämäntapaa sekä niskurointia ja uhmakkuutta äitiään sekä kirkkoraatia vastaan. Tytär ei kiistänyt tottelemattomuuttaan ja äitinsä, sotilaanleski Carin Johanintyttären (~r) lyömistä, mutta väitti sen johtuvan sairaudesta ja päänheikkoudesta. Todistajien mukaan se kuitenkin johtui hänen vihaisesta ja hallitsemattomasta luonteestaan, joka puolestaan oli seurausta hänen äitinsä ”myöntyväisyydestä”. Hänetkin tuomittiin kuolemanrangaistukseen.²⁸⁵

---

päänheikkoudesta todisti myös vävy Anders Olofinpoika, joka kertoi isännän toisinaan käyttäytyvän ”kuin hänellä ei olisi kaikki kotona, kuten tavataan sanoa”. Kokkolan ja Kälviän sk 1694, 300–306.

²⁸³ Kirkkoherra kertoi puhuneensa asian tärkeydestä ”kerta kerran, vuosi vuoden jälkeen”. Syytetyt olivat perholainen Erich Möttönen, halsualaiset ”Anders Jängä, Sigfred ja Olof”, Erik Kuusijärvi ja Erich Perho. He eivät olleet saapuneet myöskään käräjille, mistä saivat yhden hopeataalerin sakon. Kokkolan ja Kälviän sk 1700, 1031–1032.

²⁸⁴ Todistajiin kuuluivat mm. syytetyn isovelji Matts ja tämän vaimo Lisa Nilsintytär. Jälkimmäisen mukaan Michel oli esimerkiksi vuonna 1691, juovuksissa ollessaan, repinyt isänsä parrasta pidellen ylös sängystä, koska tämä ei ollut antanut hänelle tupakkaa, minkä jälkeen hänen veljensä Matts ja Gabriel olivat ehtineet väliin ja lyöneet häntä. Ja kun isänsä syksyllä 1692 oli käskenyt Micheliä viemään pappilaan kalakymmenykset, oli hän vastannut, että ”piru menköön” (*fahnen han må gåå*). Isän käskettyä kovemmin Michel oli lyönyt häntä puukapulalla (*kaflaståc*). Michelin kerrottiin lisäksi lyöneen isäänsä useita kertoja ja kironneen tätä, kun isä esimerkiksi erään kerran oli ottanut Michelin osuuden saaliskaloista, sanoen *hei hei din hundh, jagh behöfwer...* Nälkävuosien aikaan ei Michel ollut äitipuolensa pyynnöistä huolimatta siunannut ruokaansaakaan, vaan saattoi viskellä ruokaa ympäriinsä ja sanoa esimerkiksi: ”Tulkoon nyt piru syömään” (*kom nu fahn till måhltidz / kom nu satan nu åstadh att äta*). Isälleen hän oli antanut useitakin pilkkanimiä, kuten ”Vanha Kerubi”, ”Laiska-Lasse” ja ”Musta-Lasse” (*laa / swart Lasse*). Kuolemantuomio annettiin Vanhan Testamentin lakien pohjalta. Tuomitun asuinpaikka Palon kylä lienee ollut enimmäkseen ruotsinkielinen, mutta sijaitsi kuitenkin lähellä kielirajavyöhykettä. Lainaukset (etenkin *hei hei din hundh...*) viittasivat ruotsinkieleen, mutta nimimuoto *Lasse* toisaalta suomenkieleen. Välikäräjät 1697, 439–444.

²⁸⁵ Äiti ei ensin halunnut todistaa tyttärtään vastaan, vaan selitti tämän käytöstä sairaudella. Lopulta hän taipui kertomaan, kuinka tytär oli kerran pyytänyt äidiltään ruokaa, ja kun sitä ei ollut, tytär oli lyönyt häntä hartioille kirveenvarren kokoisella kaulimella, mistä kuitenkaan ei tullut mustelmaa. Muutoin tytär ei ollut häntä lyönyt, joskin oli aina ollut tottelematon ja röyhkeä, jos äiti esimerkiksi oli käskenyt häntä lypsämään lehmät tai ottamaan itselleen jonkin työpaikan. Kirkkoherra Westzynthius puolestaan kertoi, ettei tytär hänen patisteluistaan huolimatta juuri käynyt ehtoollisella eikä katekismuskuulusteluissa.

Toisentyypiseen ratkaisuun päädyttiin samoilla käräjillä Malin Erikintyttären ja Carin Mårtenintyttären tapauksessa. Mainitut naiset olivat järkensä menettäneinä useita kertoja herättäneet pahennusta kirkossa ja muualla. Heidät päätettiin toimittaa talonpojilta kerättävien varojen turvin hospitaaliin.²⁸⁶

Verrattuna 1690-lukuun, oli tutkimuksen toisen ajanjakson eli 1770-luvun tuomiokirjojen määrä moninkertaisesti suurempi johtuen sekä Kokkolan seudun väestön että sen varallisuustason lisääntymisestä. Myös sisällöllisesti 1770-luvun tuomiokirjojen aineisto oli erilaista kuin 1690-luvulla. Varsinaisten rikossyytteiden osuus tuomiokirjoissa oli pienentynyt, ja rangaistukset yleisesti ottaen keventyneet.²⁸⁷ Esimerkiksi salavuoteus- ja huoruustapauksia oli aiempaan nähden vähän, mutta niistä oli yhä havaittavissa suomalainen yliedustus.²⁸⁸ 1770-luvulla esiintyi toisaalta enemmän

---

Carinin kerrottiin lisäksi esiintyneen uhmakkaasti kirkkoraadin edessä, jossa oli puhunut, ettei pelkää kirkkoherraa eikä tarvitse opinkappaleidensa kuulustelua – sanoen olevansa ”yhtä älykäs kuin sinä” – tarkoittaen kirkkoherraa ja kuudennusmies Hans Gunnarinpoika Äiwua (r). Äitinsä myöntöväisyyden (*flaatheet*) vaikutuksesta Carinin uhmakkuuteen osasi kertoa erityisesti lautamies Johan Brännkiär. Kyse oli luultavasti ruotsinkielisestä perheestä, mistä ei etenkään tilattoman väestön osalta voi kuitenkaan olla varma. Kokkolan ja Kälviän tk 1699, 61–64.

²⁸⁶ Puhe oli mitä ilmeisimmin Kruunupyyn hospitaalista, joka oli perustettu 1630-luvulla, ja jonka ylläpitokustannuksiin Kokkola ja Kälviä osallistuivat. Esim. Pulma 1985, 104–109. Kokkolan ja Kälviän tk 1699, 49–50.

²⁸⁷ Kuten yllä kävi ilmi, 1690-luvulla olivat käytössä ankarat ja osin vanhatestamentilliset rangaistuskäytännöt, joihin kuuluivat rutiininomaiset häpeärangaistukset, raskaat sakot ja kuolemantuomiot. 1770-luvulla häpeä- ja kuolemanrangaistukset olivat paljon harvinaisempia ja sakotus lievempää. Esimerkiksi salavuoteustuomioissa sakotettiin miestä 10 ja naista 5 hopeataaleria kuten 1690-luvullakin, mutta rahan arvo oli pienempi. Häpeärangaistus oli korvattu miehille 4 ja naisille 2 hopeataalerin maksulla, joka osoitettiin kirkolle. Samalla papiston rooli käräjillä oli pienentynyt. Vielä 1690-luvulla papisto usein todisti käräjillä syytettyjen luonteenlaadusta. 1770-luvulle tultaessa tästä tavasta oli luovuttu, ja papisto esiintyi käräjillä lähinnä niissä tapauksissa, joissa olivat itse osallisena. Esimerkiksi kirkkoherra Anders Chydenius peri Linnusperän Carl Erikinpoika Brandtilta lehmää, jonka tämä oli jättänyt suorittamatta äitinsä hautaamismaksuna. Brandt väitti, että äiti jätti jälkeensä vain kolme lehmää, kun taas Chydeniuksen mukaan niitä oli seitsemän. Asia saatiin lopulta sovittua siten, että Brandt maksoi kirkkoherralle hautajaismaksuna 24 kuparitaaleria. Kokkolan ja Kälviän tk 1775, § 46.

²⁸⁸ Salavuoteus- ja huoruustapauksia oli välillä 1770–1775 vain seitsemän kappaletta, eli etenkin käräjäjuttujen kokonaismäärään suhteutettuna selvästi vähemmän kuin 1690-luvulla. Niistä selvästi ruotsinkieliselle asuinalueelle osui vain yksi tapaus, loppujen osuessa Kälviälle (2), Kaustisiin (2) ja Alaveteliin (1) asukkaisiin (lisäksi yhdessä tapauksessa nainen oli Alavetelistä ja mies Äivun kylästä). Raskaimmat 40 hopeataalerin sakot annettiin kahdessa tapauksessa, joista toisessa tyttö oli kihloissa ja toisessa oli miehen sisarentytär. Kaustisen Geddalan talon vaimo tuomittiin peräti 80 hopeataalerin sakkoon huoruudesta, joka oli tehty poikamiessotilas Reuterin kanssa (jota sakotettiin 40 hopeataalerilla). Kahdessa muussakin tapauksessa miesosapuoleksi syytetty oli sotilas. He olivat Matts Friskopp sekä Michel Andersson Nyman, joista jälkimmäinen oli käräjien aikaan Helsingissä kirvesmiehenä. Kirkkoraadin kokouksissa salavuoteus- tai huoruussyytteitä ei tutkitulla ajalla (1773–1783) esiintynyt lainkaan. Kirkkoraadin kokouksessa kuudennusmies Erik Indola (~r) tosin syytti Linnusperän kylän Jakob Henrikinpoika Pulkista (~r) ja hänen vaimoaan Maria Erikintytärtä siitä, että nämä olivat saaneet lapsen ”etuajassa” eli runsaan seitsemän kuukauden kuluttua vihkimisestä. Siitä pariskunnalle määrättiin yhteensä 4 hopeataalerin sakko. Pulkkis oli vastahakoinen suorittamaan osuuttaan sakosta, joten sen

paloviinaan liittyviä rikoksia, joita käsiteltiin luvussa 3.2. Niissä tai muissakaan 1770-luvun rikostyypeissä – mainittuja salavuoteustapauksia lukuun ottamatta – ei ollut havaittavissa merkkejä kieliryhmän vaikutuksesta. Niinpä 1700-luvun kieliryhmien välisiä asenteita kartoitettiin tuomiokirjojen ohella myös pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjoista. Niitä käytiin läpi väliltä 1773–1783, joka on jakso ensimmäisistä säilyneistä pöytäkirjoista. Kokkolan pitäjänkokouksiin eivät osallistuneet Kälviän talonpojat, mikä kärkeä verrattuna saattoi luoda paljastavammat olosuhteet kieliryhmien välisille ennakkoluuloille – ja tässä tapauksissa erityisesti ennakkoluuloille Kokkolan pitäjän suomalaismenestystä kohtaan.²⁸⁹ Koska suomalaisten osuus oli suhteellisesti suurempi Kokkolan tilattomassa väestöosassa, keskityttiin aiheiston osalta erityisesti köyhäinhoitoon. 1770-luvun Kokkolassa köyhien ja sairaiden elatuksesta vastasivat ensisijaisesti sukulaistalonpojat, mutta jos sellaisia ei ollut tai he eivät elatukseen kyenneet, vaivaishoito järjestettiin pitäjänkierron sekä köyhäinruotujen ja -rahojen muodossa. Köyhäintalon rakentamisesta kokkolalaiset sen sijaan sitkeästi kieltäytyivät, minkä seurauksena rovasti Chydenius vaati pitäjänkokouksessa, että pitäjäläisten tuli vastedes huolehtia köyhistään ”kaksinkertaisella lempeydellä, jotta kukaan heistä ei antaisi aiheutta valituksiin”.²⁹⁰ Pitäjänkierto tarkoitti käytännössä sitä, että tietylle ihmiselle annettiin ”vapaus” kierrellä pitäjän taloissa pyytämässä itselleen yösijaa ja elantoa. Tämä oli jo pitkien matkojenkin takia raskasta. Ruotuköyhä sen sijaan sai elatuksensa yhden tai kahden kylän taloista, jotka olivat paitsi pienemmällä alueella, myös tutumpia ja turvallisempia. Heikkokuntoisimmille yhdenkin kylän kiertäminen saattoi osoittautua liian raskaaksi. Näin kävi esimerkiksi Korpilahden ruodun Brita Räbbille, minkä tähden päätettiin, että vastedes kylän etäisimmät ruotutalot suorittivat osuutensa rahassa.²⁹¹

---

perintä jätettiin voudin toimitettavaksi. Kokkolan ja Kälviän sk 1770, § 24–25; tk 1772, § 29, 38; tk 1773, § 25; sk 1773, § 30; tk 1775, § 26, 48; sk 1775, § 20, 21; Kokkolan pitäjänkok. 11.3.1782, § 2.

²⁸⁹ Etenkin suomalaisten asenteiden kannalta olisi ollut kiintoisaa tutustua Kälviän pitäjänkokousten pöytäkirjoihin, mutta sellaisia ei ole 1700-luvulta säilynyt.

²⁹⁰ Köyhäinruodut otettiin Kokkolassa käyttöön ilmeisesti vasta Anders Chydeniuksen kaudella 1770-luvulla, eli myöhään verrattuna useimpiin muihin pitäjiin Pohjanmaalla ja Suomessa. Tätäkin nihkeämpää oli suhtautuminen köyhäintalon rakentamiseen, sillä asiaa käsiteltiin pitäjässä tuloksetta 1600-luvulta aina 1800-luvulle saakka. Köyhäinrahoja jakoivat sovittuina aikoina kirkossa pitäjän kuudennusmiehet. Kokkolan pitäjänkok. 11.2.1776, § 2–3; 4.1.1778, § 2; Back 1980, 485–496; Pulma 1985, 168–173.

²⁹¹ Brita (Henrikintytär) Räbb kuoli vuosi mainitun pitäjänkokouksen jälkeen. Kuten valtiopäivämies Erik Storhonga pitäjänkokouksessa (epäitsekkäästi) huomautti, ruotuköyhän kussakin talossa viettämän ajan tuli heijastaa kyseisen talon kokoa eli manttaalia. Kokkolan pitäjänkok. 1.1.1775, § 2.

Vaikka pitäjän- ja kirkkoraadin pöytäkirjat ovat erityyppinen aineisto kuin tuomiokirjat, antaa se kieliryhmäasenteista varsin samanlaisen, ja yhtä hankalasti tulkittavan kuvan. Esimerkiksi vuoden 1773 kokouksessa käsiteltiin Viitasaarella syntyneen edesmenneen sotilaan Gustaf Orren (~s) ”sairaana ja mielenvikaisen” tyttären Margaretan kohtaloa. Tytär päätettiin kustantaa välskäri Carl Bråddin hoidettavaksi ”ilman verotusta” eli vapaaehtoisen keräyksen (*sammanskott*) turvin. Osa pitäjäläisistä näyttää epäilleen hankkeen mielekkyyttä, sillä tyttären mainittiin olleen sairaalassa jo kaksi kertaa ja juoneen Kokkolassa paloviinaa.²⁹² Tämän jälkeen kirkkoherra valitteli edesmenneen Samuel Lyttsin-Backmanin lasten (r) vaikeaa tilannetta. Samuelin kuoleman jälkeen ei leskelle ollut myönnetty paikkaa köyhäinruodussa, minkä seurauksena häntä ja lapsia ”uhkasi kurjuus”. Kolmelle nuorimmalle lapselle annettiin nyt lupa kiertää kolmasosapitäjän kokoisella alueella, mutta ei leskelle, koska hän oli nuori (42-vuotias) ja terve sekä sai lisäksi syytinkiä.²⁹³ Vuonna 1775 pitäjänmiehet lupasivat paikan köyhäinruodusta 69-vuotiaalle vanhalle piialle Liisa Mattsintyttäreille (~r) hänen vanhuutensa, voimattomuutensa ja köyhyytensä tähden. Samassa yhteydessä pitäjänmiehet kuitenkin kieltäytyivät myöntämästä ruotupaikkaa Pieksämäellä syntyneelle 68-vuotiaalle entiselle sotilaalle Henrik Berlinille (~s). Hänelle oli ehdotettu paikkaa aiemminkin, jolloin pitäjänmiehet kuitenkin selittivät tämän vanhuksen yhä kykenevän työhön. Toisella kertaa miehen työkykyyn ei enää vedottu, mutta sittenkään paikkaa köyhäinruodussa ei hellinnyt, vaan ainoastaan vapaus pitäjänkiertoon. Sittemmin köyhäinruotupaikka myönnettiin ilman vastalauseita Maalahdessa syntyneelle entiselle sotilaalle Matts Aspile (~r), koska tämä ei enää kyennyt huolehtimaan itsestään.²⁹⁴ Vuonna 1776 ruotupaikkaa pyydettiin kirilahtelaiselle Lisa

²⁹² Orren lesken kertoman mukaan ”monet pitäjänmiehistä” olivat luvanneet auttaa tyttären kustantamisessa sairaalaan, mutta keräyksen tuloksia ei pöytäkirjoissa mainita. Kokkolan pitäjänkok. 14.12.1773, § 3.

²⁹³ Syy Lyttsin perhettä uhkaavaan kurjuuteen näyttää olleen lapsien suuri määrä – leskellä oli elossa ainakin seitsemän 2–15-vuotiasta lasta. Sama tilanne oli myös saariston Öijanin Necksundissa, jonka kolme nuorinta lasta (~r) sijoitettiin ruotuköyhiksi Knivsundin ja Langön ruotuun, ja sotilas Westerholmin leskellä Britalla, joka sai yhdessä kolmen nuorimman lapsensa kera luvan kiertää pitäjää. Kun lapset ruodussa ollessaan kasvoivat isommiksi, heidän tuli siirtyä töihin. Lyttsin lapsia palautettiin puolestaan ruodusta huoltajan luokse, jotta he oppisivat paremmin kristinuskoa. Lyttsin lapset kävivät ruotsinkielisen rippikoulun. Kokkolan pitäjänkok. 14.12.1773, § 4; 1.1.1775, § 2; 31.12.1781; 12.1.1783, § 2. Kaarlelan srk:n rippikirjat 1770–1775, 134; 1776–1781, 232.

²⁹⁴ Berlin ei saanut ruotupaikkaa siitä huolimatta, että toinenkin paikka olisi ollut avoinna – sen sijaan avoin ruotu päätettiin jakaa muiden ruotuköyhien kesken. Lisa Mattsintyttären kohdalla ruotupaikan saamista edesauttoi kenties se seikka, että hän oli suntion käly. Berlin sai ruotupaikan lopulta vuonna 1781, ollessaan noin 74-vuotias. Tuolloin ei syytä ruotuun sijoittamiseen merkitty. Ikävuodet rippikirjoista.

Jonasintyttäreille (~s), joka oli jo useita kuukausia maannut sairaana sotilas Johan Borinin (r) torpassa. Lisan kohdalla nimenomaisesti mainitaan, ettei hän ole ”pitäjän lapsia”, vaan on tullut ”Kalajoelta tai Lohtajalta”. Mutta koska hän oli elättänyt itsensä jo pitkään Kokkolassa, hänet otettiin toiseen vapaana olleeseen ruotuun.²⁹⁵ Vaikka yksittäisissä tapauksissa näyttääkin esiintyneen nyreyttä suomenkielisiä köyhiä kohtaan, viittaa viimeksi mainittu Lisa Jonasintyttären tapaus siihen, että kyse oli lähinnä talonpoikien vastahakoisuudesta ottaa vastuulleen ulkopitäjistä muuttaneiden elatusrasitteita. Pitkään pitäjässä asuneisiin suhtauduttiin käytännössä jo oman pitäjän asukkaina – ja he oletettavasti olivat myös oppineet ruotsia. Mainittuihin tapauksiin vaikutti osaltaan myös kirkkoherra Chydenius sekä hänen aiemmin mainittu vaatimuksensa ”kaksinkertaisesta lempeydestä”.²⁹⁶

Yleisluontoisena yhteenvedona tämän luvun aineistosta voidaan todeta, että käräjillä tai pitäjänkokouksissa ei esiintynyt ainakaan kovin jyrkkiä tai avoimia kieliryhmäasenteita. Kieliryhmä ei liioin näytä vaikuttaneen käräjillä annettuihin rangaistuksiin, jotka olivat yleensä rutiininomaisia. Siitä huolimatta ei etenkään 1690-luvun kärjälaitosta voi pitää kovin tasapuolisena. Tästä antoi viitteitä vaikkapa Anders Ahlskogin (r) tapaus (liite 7). Hänen sallittiin varkaussyytöksiensä osalta tuoda itse oma tapauksensa esiin itselleen edullisessa valossa, minkä seurauksena hän jäi vaille tuomiota. Vaikka ruotsinkielen taidosta oli epäilemättä käräjillä hyötyä,²⁹⁷ eivät erot syytettyjen kohtelussa näytä liittyneen ensisijaisesti heidän kieliryhmäänsä. Tuomion kannalta kieliryhmää paljon tärkeämpää oli syytetyn asema ja ”maine” yhteisössä. Jos syytettyä luonnehdittiin tuomiokirjoissa kunnialliseksi ja arvostetuksi, saattoi olla varma siitä, että häntä

Kokkolan pitäjänkok. 23.1.1774, § 2. 1.1.1775, § 2; 18.2.1781, § 2; 12.1.1783, § 2; Kaarlelan srk:n rippikirjat 1770–1775, 213; Back 1980, 558.

²⁹⁵ Myös mainitun edesmenneen sotilas Borinin leski oli sairaana. Hänet oli sijoitettu Kruunupyssä asuvan vävyn luokse kokkolalaisen ruodun maksamaa korvausta vastaan, josta hänet sittemmin määrättiin palaamaan ruotupaikan menettämisen uhalla. Vuonna 1776 Brita Råbbin kuoleman takia vapautunut paikka annettiin uudisasukas Mickel Runtujärven (r) sokeutuneelle leskelle, Kirilahden kylässä syntyneelle Malin Mattsintyttäreille (r). Ilman ruotupaikkaa, mutta saaden kylläkin ruoka-apua, jäi esimerkiksi vanha sotilaan leski Kirstin Mattsintytär, sillä hän sai asua tyttärensä luona kirkonmäellä. Kokkolan pitäjänkok. 17.11.1776, § 2; 11.1.1780; 18.2.1781, § 2; 12.1.1783, § 2.

²⁹⁶ Kokkolan pitäjänkok. 11.2.1776, § 2.

²⁹⁷ Ruotsinkielen avulla syytetty saattoi paitsi seurata asioidensa käsittelyä, myös paremmin välittää omat näkemyksensä käräjillä vaikuttaville säätyläisille. Papiston ja muun säätyläistön merkitys oli suuri etenkin 1600-luvulla. Tuomiokirjoista saa kuitenkin vaikutelman, että talonpoikaisen lautamiehistöön merkitys käräjillä kasvoi 1700-luvulla, säätyläistön kustannuksella. Vielä 1690-luvun käräjillä papisto esimerkiksi antoi yleisluonteisia luonnehdintoja syytetyistä, mistä tavasta oli 1770-luvulle tultaessa luovuttu.

kohdeltiin käräjillä helläkäsisesti. Tämä käy erityisen selväksi, jos katsotaan miten ylempien säätyjen edustajia käräjillä kohdeltiin. Säätyläistö välttyi käytännössä kokonaan rangaistuksilta, jos niitä ei katsottu heidän arvolleen sopivaksi. Tämä ilmeni vaikkapa maanmittari Lohmin tapauksessa, jolle järjestyi kätevästi ”tärkeä Tukholman matka”, jolla hän välttyi lopullisesti kiusallisen salavuoteusjuttunsa kärjäkäsitteilyltä. Myös Kälviällä asunutta vänrikki Carlbomia jäi rangaistuksetta, vaikka hän vältteli paloviinarikokseen liittyneen tapauksen käsittelyä käräjillä. Entistä nimismiestä Olof Sundellia sakotettiin puolestaan juopuneesta ja sopimattomasta käytöksestä käräjillä vain kuusi hopeataalaria,²⁹⁸ millainen sakko ei rahvaan kohdalla olisi tullut kysymykseen.

Tietyt piirteet tuomiokirja-aineistosta toisaalta paljastavat, että kieliryhmä ei ollut aikalaisille täysin merkityksetön ilmiö. Aineistosta kävi esimerkiksi ilmi, että valtaosa siveysrikoksiin sekä noituussyytöksiin joutuneista edusti kärjäkunnan suomenkielistä osaa.²⁹⁹ Kyse ei ollut suomalaisten suuremmasta alttiudesta rikoksiin sinänsä, sillä paloviina- ja varkausrikoksissa vastaavaa kieliryhmittäistä vääristymää ei havaittu. Tältä osin aineisto kylläkin oli niin pieni, että asiaa olisi syytä tutkia laajemmin. Siveysrikosten yhteyttä kieliryhmään selittänee ainakin osin se seikka, että pohjalaisen kielirajan suomalaisella puolella asutus oli harvempaa ja kyläläisten keskinäinen kontrolli sitä myöten väljempää. Kyläkontrollin – ja sen puutteen – merkityksestä todistavat tuomiokirjat itsessäänkin. Siveysrikoksista syytettyjen joukossa mainittiin huomattavan usein kärjäkunnan ulkopuolelta tulleita miehiä sekä irtainta palvelusväkeä, joiden elämä oli luonteeltaan liikkuvaa. Samaa todistaa monien 1600-luvun syytetyn pyrkimys ”karata Savoan”, jolla syytetyt arvatenkin pyrkivät suojautumaan sekä rangaistuksilta että syytöksiin liittyvältä häpeältä. Aineistossa esiin tulleet eläimiin sekaantumistapaukset eivät juuri anna aihetta pohtia tämän synnin kielikulttuurisia ulottuvuuksia. Mainitut tapaukset yhdessä aiemman tutkimuksen kanssa viittaavat kuitenkin siihen, että eläimiin sekaannuttiin jokseenkin yhtä usein suomen- ja

---

²⁹⁸ Liitteet 3 ja 6. Kokkolan ja Kälviän sk 1696, 307–311.

²⁹⁹ Yksittäisissä tapauksissa syytettyjen kieliryhmä jäi monessa tapauksessa epäselväksi. Tuomiokirjoissa mainittujen asuinpaikkojen pohjalta voidaan kuitenkin todeta, että valtaosa siveysrikoksista syytetyistä asui suomenkielisissä kylissä (liitteen 2 kielirajan pohjalta arvioituna). Täten voidaan koko aineiston tasolla todeta, että suomalaisten osuus siveysrikoksista oli selvästi suurempi kuin heidän luvussa 3.1. arvioitu osuutensa (noin puolet) koko kärjäkunnan väestöstä.

ruotsinkielisen väestön parissa.³⁰⁰ Tähänkin voi etsiä selitystä kyläkontrollin luonteesta. Eläimiin sekaantuminen oli yksinäinen ja erityisen häpeällinen rikos, jonka aiheuttamaa syyllisyyden taakkaa tuskin saattoi kenenkään kanssa jakaa. Sen takia ei myöskään kyläkontrolli vaikuttanut siihen samalla tavoin kuin salavuoteuden kaltaisiin ”sosiaalisempiin” rikoksiin.

Edellisessä luvussa kävi ilmi, että talonpoikaisten kieliryhmien välit olivat Kokkolan seudulla suhteellisen hyvät ja mutkattomat. Tässä luvussa läpikäyty aineisto toisaalta osoittaa, että samaa ei voi sanoa ruotsalaissäätyläistön suhteesta suomalaisväestöön. Käräjillä käytetyt halventavat nimitykset, kuten *kånan* ja *gubben*, eivät kylläkään liittyneet suoranaisesti kieliryhmään, mutta esiintyivät silti enimmäkseen suomalaisten syytettyjen yhteydessä.³⁰¹ Kokkolan tuolloinen papisto näytti ajoittain käyttävän kaiken arvovaltansa syytettyjen mustamaalaamiseen. Kuten aiemmin mainittiin, esimerkiksi kirkkoherra Falander esti nuoren kälviäläisparin avion kertomalla heidän sukulaisistaan melko pahantahtoisia huhuja. Hänen seuraajansa, kirkkoherra Westzynthus puolestaan pyrki mustamaalaamaan jumalanpilkasta syytettyä Kotkamaata. Mainittu kirkkoherra oli asunut pitäjässä vasta parisen vuotta, ei osannut suomea eikä siten voinut juuri tuntea seurakunnan syrjäisessä kolkassa asuvaa Kotkamaata, jolla oli tapana käydä Kälviän kirkossa. Silti kirkkoherra tiesi kertoa ”koko Kotkamaan suvun” olevan ”katkeran ja vihaisen tyyppistä väkeä”. Kotkamaata vastaan todistaneita miehiä (~r) kuvailtiin puolestaan ”kunniallisiksi ja luotettaviksi... hyödyllisiksi ja rauhallisiksi”.³⁰²

Kokkolan papiston ja suomalaistalonpoikien välisiä asenteita saattoivat 1600-luvulla kiristää yhteisen kielen puute sekä erimielisyydet suomenkielisten jumalanpalvelusten järjestämistavasta. Myös pappien yksilöllisellä taustalla oli merkitystä. Pitäjän 1690-luvun papistolla oli sukujuuria Ruotsissa,³⁰³ jossa ennakkoluuloiset asenteet suomalaisia

---

³⁰⁰ Keskisarja 2006, 36–41.

³⁰¹ Termiä *gubben* (ukko) käytettiin esimerkiksi edellä mainitusta Korpilahden Matts Kotkamaasta sekä Kälviän Johan Olofinpoika Paskaojasta. Heistä jälkimmäinen valitti syyskäräjillä 1696 poikansa Larsin karanteen kotitalostaan ja pestautuneen merille. Tämän seurauksena Paskaoja joutui äärimmäisen hankalaan tilanteeseen, sillä nälkävuosien alkaessa hänellä ei ollut talossaan miesapua ja poikansa oli vienyt karatessaan mukanaan talon hevosen ja muuta tavaraa. Kokkolan ja Kälviän sk 1694, 300–306; sk 1696, 291–292.

³⁰² Kokkolan ja Kälviän sk 1694, 300–306.

³⁰³ Ks. esim. Krook 1969, 199–200.

kohtaan olivat tavallisia. Vaikka ottaisi huomioon 1600-luvun asennemaailman yleisen ankaruuden, jääkin aineistosta kokonaisuutena vaikutelma, että etenkin ruotsalaissyntyisillä säätyläisillä oli taipumus suhtautua suomalaisväestöön kielteisesti. 1770-luvun kirkkoherra Anders Chydenius sen sijaan syntynyt Kainuussa ja osasi hyvin suomenkieltä, minkä vääjäämättä vaikutti hänen asenteisiinsa.³⁰⁴ Asenteiden lieventyminen 1700-luvulla ei liittynyt pelkästään papiston henkilökohtaisiin taustoihin, vaan laajemmin koko valistusajan asenneilmastoon, johon liittyi kirkon ankaran ”puhdasoppisuuden kauden” päättyminen. Käräjillä tämä näkyy tiettyinä neutraaliuden vaikutelman lisääntymisenä, mistä esimerkkinä on se, että syytettyjä halventavia termejä ei enää 1770-luvun tuomiokirjoista löydy. Syytä 1600-luvun jyrkkiin asenteisiin voi etsiä myös suomalaisista itsestään. Seudun suomalaisväestö nimittäin antoi sisältöä heihin kohdistuneille ennakkoluuloille niskuroimalla ajoittain varsin avoimesti papistoa ja esivaltaa vastaan. Puhuttaessa säätyläisten asenteista on myös muistettava, että hekin kohtasivat rahvaan taholta ennakkoluuloja. 1770-luvun tuomiokirjoissa niitä ilmensi ilmeisesti tapaus, jossa Korpilahden renki Johan Mattsinpoika kävi rikkomassa maanmittari Johan Cajanuksen ikkunan.³⁰⁵ Tämän tutkimuksen lähdeaineiston valossa suomalaisväestön asenteet jäivät paljolti arvoitukseksi³⁰⁶ johtuen siitä, että lähdeaineisto tehtiin säätyläisten toimesta, heidän kielellään ja heidän hallitsemassaan tilassa: käräjät istuttiin yleensä kihlakunnantuomarin johdolla hänen omassa kartanossaan ja pitäjänkokoukset kirkkoherran johdolla kirkossa.

---

³⁰⁴ Myönteisissä asenteissaan 1700-luvun ääriesimerkki oli Mynämäellä syntynyt kielitieteilijä ja piispa Daniel Juslenius, joka pyrki kaikin puolin ylistämään Suomea ja suomalaisuutta. Manninen 2008, 238–242.

³⁰⁵ Renki Johan Mattsinpoika kielsi käräjillä rikkoneensa ikkunan Cajanuksen omistamassa Alavetelin Tastin talossa. Alaveteliläisisäntä Johan Kaino kuitenkin todisti kysyneensä asiasta renki Johanilta, mihin tämä oli ensin vastannut, että ”*hwad sedan om jag dem sönderslagit, hwad angår det dig*”. Kun Kaino oli tiedustellut asiaa uudemman kerran, oli renki tiuskaissut: ”*Så gjorde jag, hwad will du deraf?*” Täten renki Johan tuomittiin 20 hopeataalerin sakkoihin sekä ikkunan osalta 12 kuparitaalerin korvaukseen. Yhtään mahdollista motiivia teolle ei käräjillä mainittu. Samantyyppisestä uhmakkuudesta kieli samojen käräjien toinen juttu, jossa renki Anders Mattsinpoika peri palkkarästejään Vetelin kappalaiselta Henrik Hedbergiltä. Hedberg kertoi pidättäneensä osan palkasta koska renki ei osoittautunut ahkeraksi, vaan oli esimerkiksi jatkanut aamu-uniaan aina kello kahdeksaan tai yhdeksään eli päiväsaikaan saakka. Lisäksi kappalainen väitti, että renki oli pimittänyt osan rahoista, jotka oli saanut kaupunkiin myymistään pappilan juustoista. Kokkolan ja Kälviän sk 1774, § 54 ja 63.

³⁰⁶ Todettakoon kuitenkin, että 1970-luvulla Kokkolan suomenkielisen väestön etniset ennakkoluulot olivat hieman vähäisempiä kuin ruotsinkielisen väestön. Kallis 1972, 58–60.

4.3 Kieliraja-aseman etuja

Edelliset luvut ovat käsitelleet ensisijaisesti kieliraja-aihepiirin ikäviä puolia, eli kieliryhmien välisiä riitaisuuksia ja ennakkoluuloja. Tämä johtuu ennen kaikkea 1600–1700-lukujen historiallisesta lähdeaineistosta, joka ei valota millään muotoa tasapuolisesti silloisen elämän eri osa-alueita. Esimerkiksi tuomiokirjojen riita- ja rikostapaukset eivät kuvaa mitenkään kattavasti aikalaisten elämää, vaan pikemminkin poikkeamia tavallisesta talonpoikaisarjesta. Muu historiallinen lähdeaineisto kirjoitettiin paljolti esivallan verotustarpeita varten, minkä tähden talonpoikien oman edun mukaista oli esittää niissä oma tilanne kärjistetyn kurjassa valossa. 1600–1700-luvun elämän ikävistä käänteistä löytyy täten enemmän lähdeaineistoa kuin myönteisiksi koetuista tapahtumista. Tämä pätee myös kielirajavyöhykkeen vaikutukseen, jolla lienee ollut aikakauden ihmisiin myös myönteisiä vaikutuksia, joihin keskitytään tässä luvussa lähdeaineiston tarjoamissa rajoissa.

Kielirajavyöhyke mahdollisti ensinnäkin monentyyppisen kulttuurisen vaihdon, jota kansatieteilijät ovat levinneisyyskarttojensa avulla pyrkineet selvittämään. Suomalaisasutuksen piirissä syntyneistä keksinnöistä tärkeimpiä oli siementen kuivattaminen savun avulla riihessä. Tällä tavoin kuivattu vilja säilyi – ja säilytti itävyytensä – selvästi pidempään kuin käsittelemättömät siemenet. Siksi ne olivat ajan suomalaisille ”riihikuivaa rahaa”, joka oli haluttua kauppatavaraa aina ulkomailla asti. Ei siis ole yllätys, että riihi levisi myös ruotsinkieliselle alueelle. Päinvastaiseen suuntaan kulkenut innovaatio oli puolestaan luuva, eli riihen yhteyteen rakennettu erillinen puimahuone.³⁰⁷ Savolaisten uudisasuttajien vaikutuksesta skandinaavisperäisen kaariauran syrjäytti Keski-Pohjanmaalla vähitellen itäinen sahra eli hankoaura, joka levisi aina emä-Ruotsiin saakka. Samoin Savosta käyttöön omaksuttiin itäsuomalainen sirppimalli sekä korkeakeulainen taipuisa työreki. Rannikolta sisämaahan levisi 1600-luvulla esimerkiksi ruotsalainen niveläes.³⁰⁸ Eurooppalaiset elinkeinolliset uutuudet, kuten tasasaumaisten laivojen rakennustaito, levisivät suomenkieliselle alueelle pienellä

---

³⁰⁷ Riihen suomalaisesta alkuperästä kertoo myös se, että ruotsin sana ”ria” on laina suomenkielestä. Ahlbäck 1945, 94–95, 146; Talve 1980, 45, 47; Virrankoski 1997, 25; Vuorela 1979, 56.

³⁰⁸ Talve 1980, 58, 60, 62, 325; Virrankoski 1997, 39, 41; Ahlbäck ja Ahlbäck 1979, 387–391; Vuorela 1979, 32–33, 140–141; Lönnqvist 1981, 130–131.

viiveellä. Vielä 1690-luvulla tuomiokirjoissa mainituista laivanrakennusporukoista valtaosa oli kokkolalaisia, mutta seuraavalla vuosisadalla laivanrakennus elinkeinona yleistyi myös Kälviällä – kenties juuri kaksikielisten korpilahtelaisten välittämänä.³⁰⁹ Laivayhteyksien myötä Keski-Pohjanmaalle levisi 1700-luvulla Ruotsista enenevässä määrin myös monentyyppisiä käsityötuotteita, huonekaluja sekä rukkeja, joista löytyy mainintoja 1770-luvulta alkaen. Minkäänlaista ”kielimuuria” ei esimerkiksi rukin leviämisessä voi havaita, sillä se otettiin samoihin aikoihin käyttöön Kokkolan ja Kälviän pitäjissä, joista levisi pian myös Itä-Suomeen. Kelloseppiä oli heitäkin sekä Kokkolassa että Kälviällä.³¹⁰ Listaa voisi jatkaa pitkälti, mutta jo edellä mainitut esimerkit riittävät osoittamaan, että kielirajavyöhyke ei millään tapaa estänyt innovaatioiden leviämistä. Kielirajavyöhykkeellä asuvat talonpojat olivat tässä suhteessa otollisessa tilanteessa, kyetessään asemansa ja kaksikielisyytensä takia valitsemaan käyttöönsä kahden kielialueen kätevimät tuotteet. Kulttuurisen kanssakäynnin jäljet näkyvät myös kielirajavyöhykkeen molemmissa kielissä. Kielirajavyöhykkeen lähellä puhutussa suomenkielen murteissa onkin runsaasti ruotsalaisvaikutteita.³¹¹

Kieliraja-asemasta ja sen aikaansaamasta kaksikielisyydestä oli etua myös kaupankäynnissä. Keskipohjalaisväestön tiedetään viimeistäänkin 1500-luvulta lähtien käyneen ahkerasti kauppaa sekä sisämaan savolaisalueiden että Pohjanlahden länsipuolisen Ruotsin kanssa, jonka ohella tehtiin ajoittain pidempiäkin kauppamatkoja. Esimerkiksi Vitsarin kylän Kristoffer Storhonga purjehti nälkävuonna 1697 aina Tallinnaan saakka viljaa ostamaan, ja 1800-luvulla kokkolalaisten sanotaan tehneen kauppamatkoja Venäjälle.³¹² Kokkolalaisten kauppamatkat eivät olleet seurausta ”pohjalaisesta yrittäjälunonteesta”, vaan elinympäristön olosuhteista. Maaperältään

³⁰⁹ Kälviän laivanrakennuksesta 1700-lukua edeltävältä ajalta löytyy hyvin vähän todisteita. 1700-luvun osalta Toivonen (s. 268) toteaa, että ”vuoden 1763 jälkeen arkistolähteet vaikenavat Kälviän laivanrakennuksen osalta kolmeksi vuosikymmeneksi.” Tämä ei kuitenkaan päde tuomiokirjoihin. Esimerkiksi vuosien 1770–1775 tuomiokirjoissa mainitaan laivanrakentajat Johan Maununmäki Kälviän kylästä sekä Joseph Luoto Ruotsalon kylästä. Kokkolan ja Kälviän tk 1771, § 70; tk 1772, § 59; sk 1772, § 56, 81. Kaila 1931, 213–220; Toivanen 1993, 263–270; Virrankoski 1997, 107–108.

³¹⁰ Virrankoski 1997, 110–111; Åström ja Frilund 2002, 172.

³¹¹ Kuten aiemmin todettiin, poika (pojke) ja riihi (ria) lukeutuvat niihin harvoihin alkuperältään suomenkielisiin sanoihin, jotka levisivät koko Ruotsin alueelle. Pohjanmaan ruotsinkielisissä paikallismurteissa suomenkielisiä vaikutteita oli tietysti runsaammin. Samoin ruotsin vaikutus suomenkieleen näkyy lukemattomissa murremuodoissa ja kirjakielen sanoissa. Nimenomaisesti Kokkolan seudulle tyypillisistä ruotsalaisvaikutteisista murremuodoista voidaan ottaa esimerkiksi vaikkapa piika-sanan monikkomuoto *piikat*. Suihkonen 1993, 140–144.

³¹² Back 1980, 313–314; Österbotten 1867 n:o 22, 172.

karulla Keski-Pohjanmaalla oli jatkuvaa pulaa viljasta ja suolasta, jota oli hankittava seudulle hylkeenpyynnin, kalastuksen ja karjanhoidon tuotteisiin vaihtamalla. Niin pian kuin tarvittavat kauppayhteydet olivat syntyneet, niitä pyrittiin käyttämään hyödyksi kaikilla mahdollisilla tavoilla. ”Syötävillä tavaroilla” käyty vaihtokauppa oli jo keskiajalla talonpoikien laillinen oikeus, ja pysyi sellaisena myös Kokkolan kaupungin perustamisen jälkeen. Lisäksi talonpoikien tiedetään jo 1500-luvulla ostaneen ja myyneen eteenpäin eläinten nahkoja ja turkiksia, vaikka se oli laitonta. Myöhemmin vuositasoina kokkolalaistalonpoikien – kuten myös porvareiden – tiedetään ostelleen viljaa ja eläimiä ulkopitäjäläisiltä talonpojilta, jotka olivat vasta matkalla kaupunkiin myymään tuotteitaan. Tässä suhteessa erityisen hyvässä asemassa olivat suuren rantatien ja Vitickin kestikievarin tuntumassa asuneet kaksikieliset korpilahtelaistalonpojat. Esimerkkeinä voidaan mainita ne hevoskaupat, joita Korpilahdessa tekivät ainakin Abraham Räbb (s), Olof Rimmi (r) ja Johan Nissant (r) (liite 4). Korpilahtelaiset kävivät myymässä hevosia varsin etäälläkin omasta pitäjästään. Esimerkiksi Olof Rimmi, joka vastikään oli vaihtanut itselleen lohtajalaistalonpojan hevosen, lähti myymään sen aina eteläpohjalaiseen Vöyrin pitäjään saakka. Viljaa matkattiin ostamaan erityisesti katovuosina, kuten 1740-luvun alussa, jolloin esivalta kielsi viljan viennin Savosta Kokkolaan varmistukseksi armeijan ruokaviljan saannin. 1700-luvulla rannikon ruotsalaiset ostivat sisämaasta myös eläinten nahkoja ja hamppua, myydäkseen niitä voitolla eteenpäin.³¹³ Tällaisia sisämaassa kierteleviä kauppiaita kerrotaan suomalaisten taholta kutsutun hieman pilkallisesti ”hurrikkaiksi”. Nimitykseen lienee vaikuttanut esimerkiksi kaupanteossa käytetty ilmaus ”hur?” tai ”huru [mycket]?”. Sittemmin nimitys ”hurri” vakiintui yleiseksi suomenruotsalaisten haukkumanimeksi.³¹⁴

Kaupankäynnin ohella pohjalaisten tiedetään kierrelleen kirvesmiehen töissä sekä ruotsin- että suomenkielisillä paikkakunnilla. 1700-luvun lopulla, laivanrakennustoiminnan ollessa vilkasta ja päivärahojen suuria, taitavia kirvesmiehiä houkuteltiin ainakin Ouluun, Tornioon, Länsipohjaan, Helsinkiin ja Loviisaan. Kun Viaporin saaristolaivastoa alettiin 1760-luvulla rakentaa, palkkasivat Augustin Ehrensward ja Fredrik Henrik Chapman rakennustöihin myös kokkolalaisia kirvesmiehiä –

³¹³ Kaila 1931, 43, 234–236, 241–242, 330–331; Back 1980, 296–299, 302, 314; Mickwitz ja Möller 1951, 90–91, 101; Wallén 1932, 274–275; Åström ja Frilund 2002, 123–124.

³¹⁴ Åström, Lönnqvist ja Lindqvist 2001, 155, 159.

kyseisen ryhmän johtajana toimi vitsarilainen Erik Storhonga.³¹⁵ Kirvesmiehiä lähetettiin Viaporiin uudelleen Kustaan sodan aikana 1780-luvun lopussa. Helsingin seudulla palveli myös Kokkolan ruotusotilaita. Sinne määrättiin esimerkiksi Korpilahden ruotusotamies Johan Westerholm sekä kaustarinkyläläinen Nils Flink, jonka perhe katosi hänen poissa ollessaan Tukholmaan.³¹⁶ Keskipohjalaiset kirvesmiehet osallistuivat keskeisesti myös Helsingin kiivaaseen rakentamiseen 1800-luvun lopulla. Sörnäisten työväenkaupunginosassa asui tuolloin toista tuhatta pohjalaista kirvesmiestä, jotka aikalaisten mukaan tunnisti ”sinisistä sarkavaatteista, reippaasta asenteesta ja vyössä roikkuvasta isosta tuppipuukosta”.³¹⁷ Rannikkoseudun ruotsinkielistä työväkeä oli käynyt vanhastaan töissä esimerkiksi Ruotsin Karlskronassa. 1800-luvulla työpaikkoja löytyi Pohjanlahden länsirannikon sahoista, joissa ruotsinkieliset pohjalaiset toimivat sesonkityöläisinä. Siellä nämä ”itäruotsalaiset” tosin saivat huonoimmat työt ja palkat.³¹⁸ Kaikkein pisimmille reissuille ajautuivat kuitenkin kauppalaivoihin pestautuneet merimiehet, joihin Korpilahden osalta lukeutui esimerkiksi Erik Andersinpoika Kotkamaa. Tämän tutkimuksen lähdeaineistossa mainituista merimiesmatkoista pisin kantautui Grönlantiin saakka.³¹⁹

Korpilahden seudun talonpoikien osittaisella kaksikielisyydellä³²⁰ lienee ollut osansa myös siihen, että heille koitui seudun väkimäärään nähden runsaasti luottamustoimia.

³¹⁵ Back 1980, 266; Toivanen 1993, 265–266; ks. myös Nikander 1945, 204. Chapmanin tunnettuihin ”oivalluksiin” laivanrakennuksessa lukeutui hongan käyttö – kukaties hän oppi tämän juuri pohjalaisilta, jotka olivat aina rakentaneet laivansa hongasta.

³¹⁶ Westerholm myös kuoli Helsingissä, jossa tautikuolleisuus oli sotilaiden keskuudessa suurta. Flink oli sijoitettu Lohtajan komppanian mukana Helsinkiin, jossa kirjoitetun kirjallisen valtakirjan kautta pyrki saamaan vaimoaan ja poikaansa kuulutetuksi. Flink oli ollut erossa vaimostaan vuosien ajan eikä tiennyt, oliko tämä edes elossa. Kokkolan ja Kälviän sk 1770 § 31; tk 1774, § 22; Back 1980, 600–601.

³¹⁷ Waris 1973, 66–68.

³¹⁸ Hellspång 1994, 172–173.

³¹⁹ Kotkamaa oli pestautunut laivamieheksi (*båttzman tjänst*) Henrik Hoffrenille, mutta oli ilmeisesti karannut, mistä tuomittiin vuonna 1700 sakkoihin. 1770-luvulla vaimo Brita Mattsintytär kuulutti Kallisin kylässä asunutta miestäns Staphan Kastlinia. Kävi ilmi, että merimies Kastlin oli matkannut Tukholman kautta Amsterdamiin, jossa oli karannut laivastaan ja ajautunut Grönlantiin, josta oli kirjoittanut enolleen Tukholmaan. Näissä olosuhteissa Brita saattoi anoa tuomiokapitulilta eroa miehestään, mikä aikakaudella muutoin oli hyvin harvinaista. Britan elämä yksinäisenä vaimona ei näytä olleen helppoa, sillä hänet oli huhuissa liitetty yhteen erään metsästä kuolleena löytyneeseen vauvaan. Brita nimittäin haastoi käräjille erään alaveteliläisen sotilaan vaimon, jota syytti tällaisen huhun levittämisestä. Kokkolan ja Kälviän tk 1700, 39–40; tk 1774, § 21; sk 1775, § 67, 99.

³²⁰ Kaksikielisillä henkilöillä kielet eivät olleet tasa-arvoisessa asemassa, vaan toinen kieli eli niin sanottu kotikieli osattiin yleensä paremmin. Lisäksi eri kieliä saatettiin käyttää erilaisissa yhteyksissä, kuten vaikkapa metsätoissa ja käräjillä. Kaksikielisyyden haittapuoliin saattoi kuulua se, että kumpikaan kieli ei kehittynyt yhtä hyväksi kuin täysin yksikielisillä henkilöillä. Ks. esim. Jaakkola 1969, 128–129.

Kaksikielisyys oli eduksi käräjien lautakunnissa – etenkin käräjien ollessa Kokkolan ja Kälviän yhteiset. Niinpä lautamiehistössä mainitaan 1700-luvulla useita Korpilahden seudun talonpoikia: ainakin Matts Korpilainen, Matts Hassinen, Jakob Kauko ja vitsarilainen Johan Lillhonga sekä hänen samanniminen poikansa.³²¹ Suoranaisesti kielitaitoon liittyi vitsarilaisen Anders Vessin luottamustoimi. Vessi oli mitä ilmeisimmin viettänyt isovihan ajan kotitilallaan ja osasi sen seurauksena venäjää. Niinpä hän kykeni kielitaitonsa turvin ajamaan Kokkolan seudun etuja myös pikkuvihan yhteydessä, toimien kaupungissa tulkkina ”sekä yö- että päiväsaikaan”.³²² Korpilahden-Vitsarin kylistä tunnetaan 1700-luvulta myös kaksi valtiopäivämiestä, joka näin pienelle alueelle oli tietysti poikkeuksellista. Ensimmäinen heistä oli vuosien 1755–1756 valtiopäivämies ja laivanrakentaja Erik Storhonga (r), ja toinen vuoden 1789 valtiopäiville lähetetty Matts Hassinen (r). Tässä toimessa kaksikielisyydestä oli etua koko talonpoikaissäädylle, sillä valtiopäivillä ei ollut virallista tulkkausta. Niinpä Storhonga valittiin valtiopäivillä yleiseen valitusvaliokuntaan, jossa valmisteltiin koko säädyn yhteisiä valituksia sekä vastausehdotuksia, jotka jätettiin säätyjen hyväksyttäväksi täysistunnossa. Hassinen puolestaan lukeutui niiden allekirjoittaneiden talonpoikien joukkoon, jotka valtiopäivillä 1789 vakuuttivat kirjeitse tukeaan kuningas Kustaa III:lle. Sattumoisin Korpilahden seudun edustajat osuivat juuri niille valtiopäiville, joissa käsiteltiin talonpoikien näkökulmasta aikakauden tärkeimpiä uudistuksia. Valtiopäivillä 1755–1756 valmisteltiin isojoakoasetusta, ja valtiopäivillä 1789 hyväksyttiin yhdistys- ja vakuuskirja, joka paransi merkittävästi talonpoikien omistusoikeutta heidän maataloihinsa.³²³ Suomenkielisen kirjallisuuden määrä oli vielä 1700-luvulla niin mitätön, ettei kaksikielisyydestä juuri ollut etua kirjallisten taitojen harjoittamisessa. 1800-luvulla tämäkin tilanne alkoi hitaasti muuttua. Tuolloin Tukholmasta lähetettyä mystillissävyistä kirjallisuutta käänsi suomeksi kokkolalainen merimiehen leski Maria Rotander – hän oli syntynyt Korpilahdella vuonna 1791.³²⁴

---

³²¹ Back 1980, 525–527; Kokkolan ja Kälviän tk 1770, 201.

³²² Nimi Vessi (/Vesse) pohjautunee suomalaiseen sanaan vässi, joka tarkoittaa löppötelijää. Back 1969, 430; Back 1980, 572.

³²³ Storhonga tuli tutustuneeksi valtiopäiviin ajankohtana, jota leimasivat kiivaat riidat ja politikointi. Talonpoikaissäädystä edes äänestys ei tuonut sopua, ja väkivaltaisuuDET saatiin ehkäistyä ainoastaan jonkun aloittaman virrenveisuun ansiosta. Myös Storhongaa kuulusteltiin asian tiimoilta. Jutikkala 1958, 277–280, 291–296; Nykvist 1979, 238–239.

³²⁴ Krook 1969, 252.

Myös Kokkolan ja Kälviän käräjillä kaksikielisyydestä oli eittämättä apua, sillä kaksikieliset talonpojat saattoivat ongelmitta seurata molempia kieliryhmiä edustavien todistajien kertomuksia ja toisaalta välittää omat näkemyksensä lautamiehille, jotka hekin edustivat kahta eri kieliryhmää. Niinpä käräjillä ”kunnostautui” esimerkiksi Zachris Frijs-Jokikylä-Hilli – kylläkin muiden kyläläisten näkökulmasta hyvin kyseenalaisella tavalla. Zachris nimittäin esiintyi käräjäosapuolena lukuisissa kiistoissa kotiseutunsa talonpoikien kanssa. Zachris lienee ollut pätevästi kaksikielinen, sillä hän asui nuoruusvuotensa suomenkielisessä Storkotkaman talossa, mutta avioitui vuonna 1746 ruotsalaissyntyisen furiiri Lars Frijsin tyttären Anna Marian kanssa. Appiukkonsa kuoleman (1768) jälkeen Zachris sai haltuunsa kolmasosan Frijsin suuresta maatilasta, jota myös Jokikyläksi ja Hilliksi kutsuttiin.³²⁵ Pian sen jälkeen Zachris aloitti ahkeran käräjäinnin. Hän oli ensinnäkin kohdellut anoppiaan, furiiri Lars Frijsin leskeä Maria Jurwelia niin tylästi, että asia johti käräjille, minkä jälkeen Zachris kävi pitkällisiä riitoja myös lankojensa kanssa.³²⁶ Zachris riiteli käräjillä myös palkollistensa ja työmiestensä palkoista, sekä muiden kyläläisten kanssa eläinten laiduntamisesta ja uudispeltojen raivaamisesta. Hänen väitettiin edelleen hakanneen puita rödsöläis- ja palolaistalonpoikien mailta ja käyneen niittämässä kaisloja Mårten Silakan ranta-alueilta – todistajan mukaan ”vain kiusatakseen Silakkaa”.³²⁷ Zachris äityi jopa uhmaamaan itseään kirkkoherra Anders Chydeniusta vuoden 1775 kirkkoraadin kokouksessa, jossa hänen väitettiin opettaneen lapsiaan ”päivittäisellä kiroilulla, iljettävällä ilkikurisuudella ja jumalattomuudella”. Useista todistajista huolimatta Zachris kielsi itsepintaisesti syyllistyneensä mihinkään eikä suostunut ottamaan vastaan kirkkoherran nuhtelua. Niinpä asia siirrettiin käräjille.³²⁸ Zachris Frijs epäilemättä näyttäytyi aikalaisille

---

³²⁵ Kaarlelan srk:n rippikirjat 1725–1737, 81; 1738–1743, 97; 1744–1749, 82.

³²⁶ Käräjillä anoppi pyysi erottamaan Zachrisille aiemmin perintönä jääneen tilanosan omastaan ja perui myös aiemmin laatimansa testamentin Zachrisin osalta. Käräjillä Zachris suhtautui anoppinsa pyrkimyksiin tyynesti, mutta riiteli käräjillä sittemmin usein lankojensa Johan ja Isaac Hillin kanssa. Isaac esimerkiksi valitti tilan jaossa itselleen jääneistä Zachriksen rakennuksista, joita tämä ei suostunut siirtämään pois. Toinen veli Johan, joka oli kaupungissa sepän kisällinä, puolestaan käräjäi Zachriksen kanssa kirstusta, jossa säilytettiin 420 taalerin arvosta kupariplootuja. Johanin mukaan Zachris oli pitänyt isänsä Lars Frijsin jäämistöön kuuluneen kirstun itsellään eikä maininnut sitä perinnönjaon yhteydessä. Zachris kuitenkin väitti plootuja omikseen, mitä vastaan ei Johanilla ollut todisteita. Zachris myös väitti Isaacin lyöneen häntä, joskin jälkimmäinen kiisti syytökset ja vapautettiin todisteiden puuttuessa. Kokkolan ja Kälviän sk 1772, § 98; sk 1773, § 88; tk 1774, § 231; sk 1774, § 95, 134; sk 1775, § 94, 95.

³²⁷ Ks. liite 4 ja Back 1980, 154, 172, 203, 210, 256, 420, 462.

³²⁸ Käräjillä Zachrista kohdanneisiin syytteisiin ei selvästikään suhtauduttu yhtä vakavasti kuin Chydeniuksen johtamassa kirkkoraadissa. Käräjillä todistajina esiintyivät vain rödsöläinen talontytär Maria Johanintytär sekä Korpilahden piika Margeta Johanintytär, joilla ei ollut syytetyn käytöksestä juuri muuta

melkoisena kiusanhenkenä ja on sikäli outo esimerkki lukuun, jossa käsitellään kielirajaseaman etuja. Mutta Zachris Frijskin voi osaltaan toimia esimerkkinä siitä, että kaksikielisyys saattoi tuoda talonpojille tiettyä itsetietoisuutta, jota he hyödynsivät omien ja kotiseutunsa etujen ajamisessa. Se, että tuomiokirjoista ei löydy tämän suurempia todisteita kaksikielisuuden eduista, johtuu historiallisen lähdeaineiston laadusta. Käräjillä käsiteltiin ensisijaisesti ongelmatapauksia, kun taas mutkattomissa ja ystävällisissä merkeissä sujunutta yhteistyötä ei lähdeaineistoon yleensä kirjattu.

Kun otetaan huomioon edellä mainittu historiallisen lähdeaineiston kielteinen vääristymä, voidaankin todeta, että yleisesti ottaen kieliryhmien välinen yhteistyö sujui Kokkolan seudulla hyvin. Tätäkin edesauttoi kielirajavyöhykkeellä asuva kaksikielinen väki, joka edesauttoi yhteistoimintaa niin pienissä kylätalkoissa kuin pitäjätason hankkeissa. Suurimpia Kokkolan ja Kälviän yhteistyöhankkeista oli kielirajavyöhykkeellä sijaitsevan, kooltaan valtavan Korpijärven kuivatus, joka edellytti järvestä mereen virtaavan Korpilahdenpuron sekä kahden kosken perkaamista. Korpijärvi, joka itsessään oli aiheuttanut runsaasti Kokkolan ja Kälviän pitäjien välisiä rajariitoja,³²⁹ kuivattiin lopulta samaisten pitäjien yhteisen ponnistuksen tuloksena. Arviolta peräti 2000 työpäivää vaatineeseen perkausurakkaan osallistui sekä kälviäläisiä että kokkolalaisia useista kylistä – mukaan lukien tietysti korpilahtelaiset. Katsastuskirjassa arvioitiin, että kuivatuksesta saataisiin vuosittain noin 100 häkinalaa niittymaata sekä Kokkolan että Kälviän pitäjälle.³³⁰ Esimerkkinä suhteellisen mutkattomasti sujuneesta kieliryhmien yhteistyöstä voidaan pitää myös Vetelinjoen ylittäneen suuren Kaukon puusillan rakennus- ja korjaustöitä, joita harjoitettiin useaan otteeseen 1600–1800-luvuilla.³³¹ Korpilahden osalta mutkattomasti toimineen yhteistyön merkinä voidaan edelleen pitää Vitickin kestikievaria, jonka kerrotaan toimineen yli sadan vuoden ajan ilman

---

kerrottavaa kuin se, miten Zachris oli kironnut rekensä rikkoutumista. Niinpä Zachris lopulta vapautettiin syytteistä. Kokkolan pitäjänkok. 1.1.1775, § 6 ja 23.4.1775, § 3; Kokkolan ja Kälviän sk 1775, § 41.

³²⁹ Ks. luku 4.1.

³³⁰ Hanketta valvoi kirjuri Johan Blomström, joka sai palkakseen korjata puolet Korpilahden Daniel Hassisen niittysuudesta. Back 1980, 143–144.

³³¹ Kaukon puusilta oli kaikkiaan 250 kyynärää (130 m) pitkä, ja kälviäläisetkin oli osaltaan velvoitettu sen ylläpitotöihin. Kevättulvien aikana talonpojat oli myös velvoitettu vartioimaan siltaa. Back 1980, 433–436.

valituksia. Juuri siitä syystä kyseinen kievari näyttää lähdetasolla olleen perin näkymätön ilmiö.³³²

5. Päätelmät

Oman elinyhteisön suosiminen ja vieraiden ryhmien syrjiminen edesauttaa yksilön omien geenien säilymistä, minkä takia evoluutio on voinut ylläpitää tällaisia taipumuksia. Nämä osin perinnölliset taipumukset vaikuttavat rasististen ennakkoluulojen taustalla. Tässä tutkimuksessa selvitettiin Kokkolan seudulla asuvan ruotsinkielisen ja suomenkielisen väestön välillä kulkevan kielirajavyöhykkeen ominaispiirteitä ja sen vaikutuksia seudun asukkaisiin. 1600–1700-lukuja koskevasta lähdeaineistosta löytyi yleisesti ottaen vähän merkkejä keskipohjalaisten kieliryhmien vastakkainasettelusta. Tämä johtuu luultavasti useista eri tekijöistä. Ensinnäkin historialliseen lähdeaineistoon jäi yleensä kirjaamatta ne pienimuotoiset ennakkoluulot, jotka olivat lähdeaineiston alkuperäisen tarkoituksen kannalta merkityksettömiä, ja joilla oli taipumus näyttää myös kirjoittaja epäedullisessa valossa. Toisekseen monet kielirajavyöhykkeen asukkaat olivat osin kaksikielisiä, mikä ehkäisi kieliryhmien välisiä riitaisuuksia ja väärinkäsityksiä. Kolmanneksi – ja luultavasti kaikkein tärkeimmin – asiaan vaikutti Kokkolan seudun kieliryhmien välisen kanssakäynnin runsaus. Taipumus vieroksua vierasta etnistä ryhmää voidaan nimittäin yksinkertaisesti sivuuttaa vieraaseen ryhmään tutustumalla ja sekoittumalla, jolloin se lakkaa olemasta vieras. Kokkolan ja Kälviän välisellä kielirajavyöhykkeellä tällainen prosessi oli käynnissä vuosisatojen ajan, käytännön pakosta. Vaikka asiasta ei ole riittäviä todisteita, näyttää todennäköiseltä, että Kokkolan seudulla kieliryhmät asuivat jo keskiajalla osin toisiinsa sekoittuneina. Koska kielivähemmistöillä on ajan mittaan taipumus sulautua valtaväestöön, jyrkentyi Keski-Pohjanmaan kieliraja vuosisatojen kuluessa. 1700-luvullakaan ei keskipohjalainen kieliraja ollut kuitenkaan sosiaalisesti jyrkkä. Kieliryhmät olivat yhä runsaassa kanssakäynnissä esimerkiksi käräjien, kaupankäynnin ja

---

³³² Monessa muussa kievarissa ongelmia aiheutti hollikyytivelvollisuus, eli muiden talojen velvollisuus antaa kievarin käyttöön omia hevosiaan. Back 1980, 453–455.

talkootöiden merkeissä. Koko valtakunnan tasolla myös yhteinen uskonto sekä 1600–1700-lukujen sodat yhteisine vihollisineen vääjäämättä sitoivat kieliryhmiä toisiinsa.

Tässä tutkimuksessa läpikäydyn paikallishistoriallisen lähdeaineiston valossa 1600–1700-luvun kieliryhmät olivat hämmästyttävän näkymättömiä. Tämä on itsessään kiinnostava tutkimustulos, joka osaltaan osoittaa, että seudun väestössä ei ilmennyt kovin voimakasta taipumusta jaottua eri kieliryhmiin. Kirkollinen ja maallinen hallinto osoitti kylläkin ajoittain kiinnostusta kielirajaan, mutta paikallistasolla ilmiöön ei kiinnitetty suurta huomiota. Luotettavimmin talonpoikaisen kielirajavyöhykkeen sijaintia saattoi selvittää vuoden 1698 sotilaskatselmuksesta sekä 1770-luvun rippikoululistoista. Vuoden 1698 katselmukseen sotilaaksi värvättyjen talonpoikien ”kansallisuus” merkittiin ilmeisesti sen tähden, että sotamiesruoduista haluttiin tehdä kielellisesti yhtenäisiä, mutta kun sota ja jatkuva täydennysmiesten virta pari vuotta myöhemmin alkoi, tästä pyrkimyksestä nähtävästi luovuttiin. Rippikoululistoihin kieliryhmä päättyi puolestaan kirkkoherra Anders Chydeniuksen täsmällisyyden sekä erillisten suomen- ja ruotsinkielisten rippikoulujen seurauksena. Tämän tutkimuksen pääaineistossa eli käräjien ja pitäjänkokousten pöytäkirjoissa ei asianosaisten kieliryhmää mainittu käytännössä koskaan, eikä aineistosta löytynyt myöskään suomenkielisiä lainauksia. Tällainen ”suomenkielen näkymättömyys” asiakirjoissa on merkilläpantavaa sikäli, että esimerkiksi seudun paikannimistössä suomenkielen vaikutus näkyi erittäin voimakkaana, seudun varhaishistoriasta johtuen. Suomenkielen näkymättömyyteen vaikutti tietysti osaltaan se, että ajan virallinen kieli oli ruotsi, eivätkä kirjurit monessa tapauksessa osanneet puhua – saati kirjoittaa – suomea.

Ensimmäinen tämän tutkimuksen pääkysymyksistä liittyi siihen, millainen suomen- ja ruotsinkielisen väestön välinen kieliraja oli luonteeltaan. Todettiin, että kielirajan sijasta kannattaa puhua pikemminkin kielirajavyöhykkeestä. Tämä termi tuo paremmin esiin sen, että kieliraja ei ole maantieteellinen raja vaan ihmisväestön ominaisuus, joka on alituisessa hitaassa liikkeessä. Ruotsinkielisen väestöalueen pohjoisraja alkoi hahmottua Kokkolaan pohjoisosaan luultavasti jo keskiajalla, ja asettui todistettavasti Korpilahden kyläseudulle viimeistään 1600-luvulla. 1700-luvun kuluessa Korpilahti ja koko Kokkolan pitäjä hitaasti ruotsalaistui, minkä seurauksena kielirajavyöhyke jyrkentyi ja samalla

siirtyi hieman pohjoisemmaksi, Kokkolan ja Kälviän pitäjien rajan tuntumaan. Koska tutkimusaineistosta löytyi ylipäättään vähän kieliryhmiin viittaavaa aineistoa, voidaan perustellusti kysyä, missä määrin tuon ajan suomen- ja ruotsinkieliset talonpojat muodostivat kulttuurisesti erilliset ryhmät. Tätä kartoitettiin tutkimuksessa osana peruskysymystä kielirajavyöhykkeen ominaispiirteistä. Elinkeinorakenne nähtiin kieliryhmäerojen kannalta epäolennaiseksi kulttuurin osa-alueeksi, koska se heijastaa ensisijaisesti talousmaantieteellisen elinympäristön olosuhteita. Elinkeinolliset innovaatiot olivat nimittäin talonpoikien kannalta siinä määrin elintärkeitä, että ne levisivät varsin nopeasti kielirajojen yli – ja saatettiin myös hylätä suhteellisen nopeasti vaikkapa hintavaihteluiden, metsien liikakäytön tai maannousun seurauksena. Myöskään talonpoikaisten kieliryhmien varallisuudessa ei näytä 1600–1700-luvuilla olleen merkittäviä eroja. Niinpä kieliryhmiä luultavasti erottivat ennen kaikkea sellaiset hitaasti leviävät kulttuuripiirteet, jotka olivat sidoksissa kieleen tai olivat elinkeinollisessa mielessä suhteellisen merkityksettömiä. Esimerkkejä tällaisista kieliryhmiä erottavista kulttuuripiirteistä ovat esimerkiksi suullisen perimätiedon eri muodot, juhlapyhien viettotavat sekä käyttöesineiden koristelu. Lähdeaineistossa ei näkynyt kuitenkaan merkkejä siitä, että Pohjanmaan talonpoikaiset kieliryhmät olisivat tietoisesti pyrkineet erottautumaan toisistaan. Varsinaista kielirajavyöhykettä tärkeämmät jakolinjat löytyvät toisaalta rannikon ja sisämaan elinkeinollisista rakenne-eroista, ja toisaalta Pohjanmaan ja Savon välistä kulttuurieroista. Vaikka asiaa ei tässä tutkimuksessa nimenomaisesti selvitetty, näyttää todennäköiseltä, että Keski-Pohjanmaan ruotsinkieliset alueet muistuttivat kulttuurisesti enemmän Keski-Pohjanmaan suomalaisalueita kuin vaikkapa Etelä-Suomen ruotsalaisalueita. Laajalle ja muodoltaan pirstoutuneelle alueelle levittäytynyt ruotsinkielinen väestö alettiin mieltää yhdeksi ”suomenruotsalaiseksi” vähemmistöksi vasta 1800-luvun lopulla, mihin vaikuttivat tuolloiset kansallisuusaatteet sekä säätylaitoksen mureneminen.

Kielirajavyöhykkeen ominaispiirteiden osalta tutkimuksessa käsiteltiin erikseen sitä, millainen kieliryhmien jakauma oli muissa kuin talonpoikaissäädysssä. Todettiin, että kieliraja käsitteenä liittyy nimenomaisesti talonpoikaisasutukseen, eikä ole kovin mielekäs muista ajan säädystä puhuttaessa. Aatelisto – jota Kokkolan seudulla ei juuri asunut – oli käytännössä kokonaisuudessaan ruotsinkielistä. Kokkolan seudun

porvaristo, papisto ja muu säätyläistö oli samoin valtaosin ruotsinkielistä, mikä suuntaus porvariston osalta voimistui entisestään 1700-luvulla. Samaan aikaan tilattoman väestön kohdalla kehitys oli enimmäkseen päinvastaista. Kokkolan seudun sota- ja palvelusväessä kieliryhmien määräsuhteet olivat vielä 1600-luvun lopussa samantyyppiset kuin talonpoikaistossa. 1700-luvulla suomenkielisten osuus sotilaista ja palvelusväestä kuitenkin kasvoi, kääntyäkseen laskuun jälleen vuosisadan lopussa. Tällaiset muutokset heijastivat paljolti taloudellisia suhdanteita, jotka vaikuttivat sekä työn tarjontaan että palkkatasoon. Suomalaisten suhteellisen suuri osuus tilattomasta väestöstä 1700-luvulla vaikutti yleisemminkin kieliryhmien välisiin asenteisiin, sillä tilattoman väestön asema oli tutkitulla ajanjaksolla hyvin turvaton. Esimerkiksi käräjillä tilaton väestö usein leimattiin ”huonomaineiseksi”. Tilattoman väestön näkökulmasta käräjillä annetut sakot lisäksi olivat niin raskaita, että ne oli yleensä käytännössä pakko ”maksaa” ruumiillisesti. Säätyläistöön puolestaan pätivät käräjillä eri säännöt kuin rahvaaseen. Pienimuotoisissa syytteissä säätyläiset pyrittiin säästämään kiusalliselta käräjäjulkisuudelta kokonaan.

Tutkimuksen toinen pääkysymys koski sitä, miten kieliraja vaikutti keskipohjalaiseen väestöön. Tulosten yhteenveto voidaan aloittaa varsinaisten väkivaltaisuuksien käsittelyllä. Se lukija, joka luulee löytävänsä Kokkolan ja Kälviän kärjäkunnan tuomiokirjoista tarinoita pohjalaisten puukkojunkkareitten välienselvittelyistä, saa pettyä. Kokkolan seudun elämä oli yleisesti ottaen hyvin rauhallista. Poikkeuksen tähän sääntöön muodosti isoviha, ja silloisistakin väkivaltaisuuksista vastasi lähinnä venäläinen sotaväki. Muina aikakausina väkivaltaa esiintyi vähän, eikä kieliryhmien välisestä väkivallasta löytynyt käytännössä lainkaan merkkejä. Kuten aiemmin mainittiin, talonpoikaisten kieliryhmien hyviä välejä voi selittää yhteisen elinympäristön, uskonnon, hallinto- ja oikeusjärjestelmän sekä vilkkaiden kaupp- ja talkooyhteistyön pohjalta. Koska käräjät olivat Kokkolan ja Kälviän yhteiset, esiintyi lautakunnassa ja käräjärahvaassa varsin tasapuolisesti molempien kieliryhmien väkeä sekä lisäksi lukuisia kaksikielisiä henkilöitä. Tämä vääjäämättä loivensi kieliryhmien välejä, muiden mainittujen tekijöiden ohella. Tilanne muuttui 1700-luvun lopussa, jolloin Kälviä erotettiin omaksi kärjäkunnakseen. Tämä vauhditti osaltaan keskipohjalaisen kielirajan jyrkentymistä. 1800-luvun alkupuolella Kokkola – ja viimein myös Korpilahden kylä –

muuttui lähes täysin ruotsinkieliseksi. Kieliryhmien määräsuhteet alkoivat kuitenkin muuttua jälleen vuosisadan lopulla, jolloin teollistuminen alkoi tuoda seudulle runsaasti suomenkielistä työväkeä.

Vaikka kieliryhmien väliset suhteet olivat jokseenkin väkivallattomat, kävi tutkimusaineistossa toisaalta ilmi pitkällisiä, kieliryhmien välisiä maankäyttöriitoja Kokkolan ja Kälviän pitäjien raja-alueilla. Oliko kyse samantyyppisistä riidoista, joita tuiki tavallisina esiintyi myös kieliryhmien sisällä, vai vaikuttiko riitojen taustalla myös etninen vastakkainasettelu? Tämän tutkimuksen aineisto kallistuu ensimmäisen vaihtoehdon suuntaan. Kälviän kanssa käytyjen rajariitojen runsauteen lienee vaikuttanut se, että kyseinen raja oli nuorempi ja vakiintumattomampi kuin esimerkiksi Kruunupyyn vastainen raja. Samantyyppisiä riitoja nimittäin esiintyi runsaasti myös Kokkolan pitäjän ja Kokkolan kaupungin välisellä (yksikielisellä) rajalla. Toisaalta tutkimusaineistosta löytyi viitteitä myös siitä, että yhteisen, hyvin hallitun kielen puuttuminen vaikeutti erimielisyyksien sopimista käräjien ulkopuolella. Tämäkin lienee osaltaan vaikuttanut rajariitojen pitkittymiseen Kokkolan ja Kälviän rajalla. Samoin löytyi merkkejä siitä, että kaupanteossa porvarit ja talonpojat käyttivät ajoittain hyväkseen vastapuolen kielitaidottomuutta. Kokonaisuudessaan mainitut tulokset osoittavat, että kieli oli keskipohjalaisille talonpojille ennen kaikkea käytännöllinen väline, johon ei liittynyt voimakasta etnistä tai kulttuurista latausta. Tässä yhteydessä kannattaa mainita uudelleen se seikka, ettei kärjäriitojen yhteydessä käytännössä koskaan mainittu asianosaisten kieliryhmää. Jos nimittäin kieliryhmä olisi ollut 1600–1700-lukujen talonpojille suuri intohimon asia, se olisi väistämättä noussut lähdeaineistossa useammin esiin. Mutta kieliryhmät näyttävät olleen kielirajavyöhykkeen väestölle niin arkipäiväinen ilmiö, ettei sitä ollut tarpeen kirjata asiakirjoihin sen enempää kuin vaikkapa heidän vaatekertaansa.

Kieliryhmäsuhteiden arkisuus ei toisaalta osoita niiden olleen aikalaisille millään muotoa merkityksetön ilmiö. Tässäkin suhteessa kieliryhmää voisi verrata talonpoikien vaatekertaan, joka sekin jäi yleensä merkitsemättä tuomiokirjoihin, mutta jonka perusteella ihmisiä silti luokiteltiin ja arvotettiin. Kieliryhmät herättivätkin aikalaisissa monenlaisia, enemmän tai vähemmän piileviä asenteita ja ennakkoluuloja. Niistä

todistavat esimerkiksi suomalaisten maine ”noitina” tai ”vävynpaikan etsijöinä”. Tällaisia epäsuoria todisteita kielirajan vaikutuksista pyrittiin tässä tutkimuksessa etsimään esimerkiksi käräjien rikossyytteiden joukosta. Tuloksista kävi ilmi, että suomenkielinen väestö oli 1690-luvun käräjillä yliedustettuna salavuoteus-, huoruus- ja noituusrikoksissa. Tämän ilmiön tärkein selittäjä lienee se, että Keski-Pohjanmaan suomalaiskylissä asukkaiden keskinäinen sosiaalinen valvonta oli väljempää kuin ruotsalaiskylissä. Kyläkontrollin tiukkuutta selittävät puolestaan asutuksen tiheys, vakiintuneisuus ja liikkuvuus. Käräjäkunnan suomalaissäestö asui yleisesti ottaen harvemmalla ja asutushistoriallisesti vakiintumattomammalla seudulla kuin ruotsinkielinen väestö, joka keskittyi Kokkolan kaupungin lähistölle. Kyläläisten siveellisyyden valvojina toimivat seurakuntien kuudennusmiehet, joiden tehtäviin kiinnitettiin erityishuomiota 1600-luvulla vallinneella kirkon ankaran puhdasoppisuuden kaudella. Toinen kyläkontrollin ilmentymä oli oltermannilaitos, joka oli tyypillinen nimenomaan ruotsinkieliselle Pohjanmaalle. Se otettiin myöhemmin käyttöön myös joissakin suomenkielisissä pohjalaispitäjissä, mutta ei koskaan levinnyt laajemmalti suomalaisalueille. Kyläkontrollin ulottumattomiin jäivät vain aikakauden yksityisimmät, häpeällisimmät ja raskaimmat rikokset, kuten varkaudet sekä eläimiin sekaantuminen.

Kyläkontrollin – ja sen puutteen – vaikutuksesta todistavat tuomiokirjat itsessäänkin. Syytettyjen joukossa mainittiin huomattavan usein käräjäkunnan ulkopuolelta tulleita miehiä ja irtainta palvelusväkeä, joiden elämä oli luonteeltaan liikkuvaa. Kyse ei ollut välttämättä siitä, että vakiintuneen talonpoikaisväestön keskuudessa salavuoteus olisi ollut sinänsä harvinaisempaa. Talollisväestön keskuudessa salavuoteustapaukset nimittäin pyrittiin mahdollisuuksien mukaan selvittämään käräjien ulkopuolella. Syylliset voitiin esimerkiksi painostaa avioon, jolloin vältyttiin kiusalliselta käräjäjulkisuudelta. Tästä ilmiöstä kertovat monet tapaukset, joissa salavuoteus päättyi käräjille lähinnä sen seurauksena, että toinen osapuoli oli syystä tai toisesta kieltäytynyt aviosta. Tiukka kyläkontrolli heijastui osaltaan myös siinä, että käräjäjulkisuuden aiheuttama kielteinen leima oli ruotsalaisalueella korostuneempi. Tästä todistaa monien syytettyjen pyrkimys ”karata Savoan”, jolla he arvatunkin pyrkivät suojautumaan paitsi rangaistuksilta, myös syytöksiin liittyvältä häpeältä. Savossa tämä oli helpompaa harvemman asutuksen ja väljemmän kyläkontrollin tähden. Ruotsinkielisillä rannikkoseuduilla myös

tilattomuuteen ja irtolaisuuteen liittynyt kielteinen leima näyttää olleen voimakkaampi kuin Itä-Suomessa. Tämä heijastui osaltaan ruotsalaisalueille tyypillisesti perimysjärjestelmässä, jossa kantatila jaettiin osiin sen sijaan, että kantatilan maille oli perustettu torppia jälkeläisten käyttöön. 1800-luvulla sama kulttuurinen piirre vaikutti kenties osaltaan siirtolaisuuteen, joka oli erityisen yleistä Pohjanmaan ruotsalaisalueilla. Monessa tapauksessa pohjalaistalojen jälkeläiset valitsivat mieluummin siirtolaisuuden kuin kotiseudun tilattoman aseman, johon pitkään jatkunut väestönkasvu heidät olisi pakottanut.

Tämän tutkimuksen lähdeaineiston pohjalta ei voi kiistattomasti selvittää sitä, kohdeltiinko kieliryhmiä käräjillä täysin tasa-arvoisesti; sen selvittäminen ei liioin ollut tämän tutkimuksen tavoite. Yleisesti ottaen Keski-Pohjanmaan talonpoikaiset kieliryhmät näyttävät joka tapauksessa olleen sosiaalisesti tasavertaisia. Sama ei pätenyt aikakauden muihin yhteiskunnallisiin ryhmiin. Etenkin ruotsalaissyntyisen säätyläistön silmissä suomalaisilla ja suomenkielellä näyttää olleen huono maine. Tietyn yksilön tai ihmisryhmän maine saattoi sinänsä olla todenmukainen, sillä ajan maalaisyhteisössä ihmiset tunsivat tarkoin toistensa tavat ja olivat sikäli päteviä niitä arvioimaan. Suomalaisten maineeseen lieneekin vaikuttanut heidän tapansa niskuroida kirkollisen ja maallisen esivallan käskyjä vastaan, mikä kenties osin ilmeni myös siveysrikos- ja noituussyytteinä. Mutta samalla ”maine” oli luonteeltaan niin epämääräinen ja tunneperäinen ilmiö, että se teki pahimmillaan oikeusistuimesta epätasa-arvoisen. Se joka oli kärjäeliitin silmissä ”hyvämaineinen”, saattoi välttyä rangaistukselta samasta rikoksesta joka ”huonomaineiselle” koitui kohtalokkaaksi. Sellaisilla halventavilla nimityksillä kuten *kånan* (ämmä) ja *gubben* (ukko) pyrittiin käräjillä usein ikään kuin ennalta perustelemaan tulevaa ankaraa tuomiota. Halventavat nimitykset eivät liittyneet kieliryhmään sinänsä, mutta olivat silti käytössä enimmäkseen suomalaisten kohdalla. Koska Kokkolan ja Kälviän käräjillä oli paikalla runsaasti myös hyvämaineisia suomenkielisiä talonpoikia, ei kieliryhmän kielteinen leima voinut olla käräjillä kovin tiukka. Asenteet myös lievenivät ajan mittaan, sillä 1770-luvun aineistosta ei juuri löytynyt merkkejä kielteisistä kieliryhmäasenteista. Tätä selittää Keski-Pohjanmaan asutusoalojen yleinen vakiintuminen. 1700-luvun valistusajan säätyläistökään ei suhtautunut suomalaisiin yksinomaan kielteisesti. Tästä esimerkkinä oli Kokkolan

kirkkoherra Anders Chydenius, joka oli syntynyt suomenkielisellä alueella Kainuussa. Niinpä Chydenius näyttää suhtautuneen suomalaisuuteen varsin myönteisesti, mikä kenties oli osaksi vastareaktiota hänen edeltäjiensä asenteisiin. Koska Chydeniuksen arvovalta Kokkolan seudulla oli suuri, hän vaikutti samalla myönteisesti koko 1700-luvun lopun säätyläistön asenneilmapiiriin.

Millainen Keski-Pohjanmaan suomalaisväestön asenne ruotsalaisuutta kohtaan oli 1600–1700-luvulla, ei tämän tutkimuksen lähdeaineistosta paljastunut. Syy on lähdeaineistossa itsessään. Se on kirjoitettu lähes yksinomaan säätyläisten toimesta, heidän kielellään ja paljolti myös heidän näkökulmastaan. Koska kirkollista ja maallista esivaltaa vastaan usein niskuroitiin, voidaan kuitenkin olettaa, että suomalaisilla esiintyi kielteisiä asenteita ruotsinkielisiä kohtaan siinä missä päinvastaiseenkin suuntaan. Tässä yhteydessä merkittävä tekijä oli se seikka, että sisämaan suomalaisten näkökulmasta ruotsinkieli oli ennen kaikkea säätyläistön, ei niinkään talonpoikien kieli. Sen seurauksena suomalaisten säätyläistöä kohtaan tuntemilla ennakkoluuloilla on ollut taipumus yleistyä koko ruotsalaiseen kieliryhmään. Suomalaisten ennakkoluuloista todistavat suomenruotsalaisista käytetty haukkumasana ”hurri” sekä heihin liitetty ”ulospäin elämisen maine”. Kuten säätyläisten kohdalla, olivat myös talonpoikien asenteet yksilöllisiä ja riippuvaisia henkilökohtaisista kokemuksista. Se, jonka kokemukset ruotsinkielisestä väestöstä rajoittuivat pariin julmaan upseeriin tai voutiin, luultavasti suhtautui kielteisesti ruotsinkieliseen kieliryhmään kokonaisuutena. Ne kielirajavyöhykkeen tuntumassa asuneet talonpojat, jotka tekivät ruotsinkielisten talonpoikien kanssa runsaasti yhteistyötä, suhtautuivat sen sijaan toisen kieliryhmän jäseniin yksilöinä.

Puhuttaessa kielirajan vaikutuksista on myös syytä huomioida ne myönteiset vaikutukset, joita kielirajavyöhykkeellä oli sen läheisyydessä eläville talonpojille. Tältä osin historiallinen lähdeaineisto on sikäli vääristynyttä, että se keskittyy lähinnä aikakauden ongelmiin ja vastakkainasetteluihin, kun taas myönteisissä merkeissä sujunutta yhteistyötä ei tavallisesti kirjattu asiakirjalähteisiin. Tässä tutkimuksessa löydettiin kuitenkin useita epäsuoria viitteitä siitä, että 1600–1700-luvun kielirajavyöhykkeellä asuvat talonpojat hyötyivät monin tavoin asemastaan. Kokkolassa,

kuten Länsi-Suomessa yleisemminkin, monet kylän työt oli tapana tehdä yhteisesti, talkoomuotoisina. Siten Korpilahden kaltaisissa kielirajavyöhykekylissä monet talonpojat oppivat käytännössä kaksikielisiksi. Siitä heille oli apua kaupanteossa, työmatkoilla, erilaisissa luottamustoimissa sekä monentyyppisessä kulttuurisessa vaihdannassa. Korpilahtelaiset harjoittivat esimerkiksi vilkasta hevoskauppaa, jonka verkostot ulottuivat kielirajavyöhykkeen molemmille puolille. He hyötyivät kaksikielisyydestään myös laivanrakennuksessa, jossa laivavärkit hankittiin usein suomenkieliseltä alueelta, mutta lopputuote myytiin ruotsinkielisen porvariston kautta Tukholmaan. Korpilahtelaiset kirvesmiehet kiersivät töissä laajalti molempiin kieliryhmiin kuuluvilla alueilla ja ottivat elinkeinollisia ja kulttuurisia vaikutteita kielirajavyöhykkeen molemmilta puolilta. Kaksikielisyyden edut olivat selviä myös erilaisissa luottamustoimissa, kuten lautamiehen, kuudennusmiehen sekä valtiopäiväedustajan toimissa. Niinpä Korpilahden seudun asukkaita esiintyi näissä luottamustoimissa runsaammin kuin kyläseudun pelkkä asukasmäärä olisi edellyttänyt.

Jatkotutkimuksen kannalta olisi kiinnostavaa ennen kaikkea vertailla tämän tutkimuksen aineistoa muihin aikakausiin ja maantieteellisiin alueisiin. 1800-luvun alkupuolella Kokkola ja Kälviä olivat jaettuna eri käräjäkuntiin, minkä ohella terva- ja laivanrakennuselinkeinojen hiipuminen vähensi kieliryhmien välistä kanssakäyntiä. Samaan ajanjaksoon osuu myös Kokkolan lähes täydellinen ruotsinkielistyminen, joka ulottui Korpilahden kylään saakka. Niinpä 1800-luvulla Kokkolan seudulla vallinnut kieliraja muuttui edeltävää ajanjaksoa jyrkemmäksi, ja tarjoaisi kiinnostavan vertailukohdan tälle tutkimukselle. Tutkimuksen laajentamisen kannalta myös Kokkolan kaupungin raastuvanoikeuden tuomiokirjat olisivat kiinnostava aineisto. Maantieteellisistä vertailukohdista kiinnostava olisi etenkin Etelä-Pohjanmaa, jossa kieliryhmät elivät maantieteellisesti eristyneemmin kuin Keski-Pohjanmaalla. Niinpä Etelä-Pohjanmaan pitäjissä kieliryhmät jäivät toisilleen vieraammaksi ja sitä myöten vastakkainasetteluja saattoi syntyä helpommin. Uudellamaalla talonpoikaisasutus eli puolestaan maantieteellisesti sekoittuneemmin, minkä vuoksi sikäläisten kieliryhmien tilanne oletettavasti muistutti Keski-Pohjanmaata. Tutkimusaineiston osalta eräs metodinen lisäkysymys liittyy siihen, olisivatko käräjillä kirjoitetut alkuperäiset konseptipöytäkirjat käräjäväen asenteiden suhteen paljastavampia kuin renovoidut, eli

hovi oikeutta varten puhtaaksikirjoitetut pöytäkirjat. Luultavaa kuitenkin on, että tällä ei ole tulosten kannalta olennaista vaikutusta, sillä esimerkiksi tämän tutkimuksen (alkuperäiset) pitäjänkokouspöytäkirjat olivat kieliryhmäasenteiden osalta samantyyppisiä kuin (renovoitujen) tuomiokirjojen aineisto.

Tämän tutkimuksen pohjalta näyttää selvältä, että 1600–1700-lukujen Kokkolassa suomen- ja ruotsinkieliset talonpojat eivät muodostaneet – eivätkä myöskään kokeneet muodostavansa – kahta jyrkästi eroavaa etnistä ryhmää. Keskipohjalaisen kielirajavyöhykkeen asukkaille alueen kaksi kieltä olivat ennen muuta käytännöllinen kysymys, vailla voimakasta tunnesisältöä. Nimenomaisesti 1700-luvulla oli suomen- ja ruotsinkielisen väestön vastakkainasettelu kenties vähäisempää kuin koskaan Pohjanmaan historiassa. Suomalaisten kieliryhmien välisten suhteiden väkivallattomuus on suorastaan silmiinpistävää, jos se sijoitetaan yleiseurooppalaiseen historialliseen kontekstiin, joka sisältää lukemattomia etnisten ryhmien välisiä sotia ja suoranaisia kansanmurhia. Yksittäisissä tapauksissa kieliryhmien väliset kielteiset asenteet olivat silti epäilemättä kirveleviä. Tämän tutkimuksen aikakaudesta on sikäli helppo nähdä yhtäläisyyksiä 2000-lukuun, jolloin suomalaisten kieliryhmien välillä yhä esiintyy sinnikkäitä ennakkoluuloja. Väkivaltaa esiintyy edelleenkin äärimmäisen vähän, ja avointa vihamielisyyttäkin lähinnä virtuaalisesti eli internetin keskustelupalstoilla. Jos kieliryhmien välisiä asenteita halutaan entisestään kohentaa, on siihen tehokkain keino ”kielirajan” madaltaminen. Tämä tarkoittaisi kieliryhmien sekoittumisen suosimista yhteiskunnan eri osa-alueilla, kuten työelämässä ja koulutuksessa.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Läänintilit: Pohjanmaan läänin tilejä (1635–1775)

Kihlakunnanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat:

Pohjois-Pohjanmaa (1681–1764)
Oulun eteläinen ja Korsholman pohjoinen (1764–1804)

Kaarlelan (Kokkolan pitäjän) seurakunnan arkisto:
Pää- ja rippikirjat (1725–1872)
Rippilasten luettelot (1820–1835)
Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat (1773–1801)

Kälviän seurakunnan arkisto:
Pää- ja rippikirjat (1723–1862)
Rippilasten luettelot (1809–1887)

Riksarkivet, Krigsarkivet, Tukholma (RA. KrA.):
Österbottens regemente. Generalmönsterrullor.

Internet -lähteet

Suomen sukututkimusseuran historiakirjat (<http://hiski.genealogia.fi/hiski/>)
Kokkolan maaseurakunnan sisään- ja poismuuttaneiden (1751–1770)
luettelot
Kokkolan maaseurakunnan kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luettelot
(1721–1800)
Kokkolan kaupunkiseurakunnan kastettujen, vihittyjen ja haudattujen
luettelot (1657–)
Kälviän seurakunnan vihittyjen luettelot (1722–1800)

Luettelo Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustajista säätyvaltiopäivillä
(<http://www.genealogia.fi/hakem/>)

Kirjallisuus

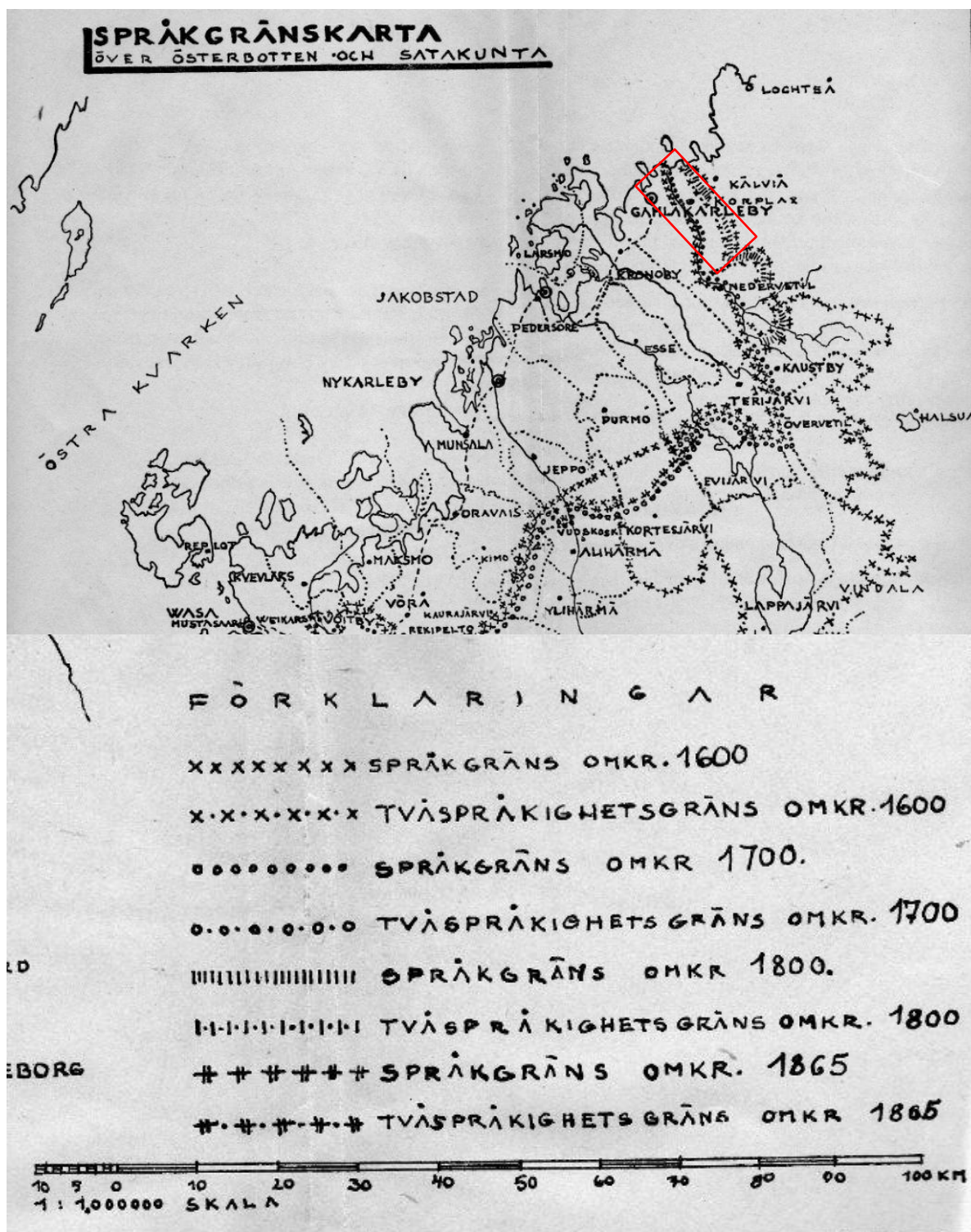
Ahlbäck Olav. Österbottnisk Medeltid. Teoksessa *Svenska Österbottens historia I*. Svenska Österbottens Landskapsförbund. Vasa 1977, 45–56.
Ahlbäck Olav ja Ahlbäck Ragna. Österbottnisk kulturgeografi. Teoksessa *Svenska Österbottens historia II*. Svenska Österbottens Landskapsförbund. Vasa 1979, 383–430.
Ahlbäck Ragna. *Kulturgeografiska kartor över Svenskfinland*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 1945.
Allardt Erik, Starck Christian. *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*. AWE / Gebers. Tukholma 1981.
Back Lars. Vanhin asutus muotoutuu. Teoksessa *Kaarlelan pitäjän historia I*. Kaarlelan kunta. Turku 1969, 325–474.
Back Lars. *Kaarlelan pitäjän historia II*. Kaarlelan kunta. Tammisaari 1980.
Bladh Gabriel ja Kuvaja Christer. Yhdestä valtakunnasta kahdeksi kansallisvaltioksi. Teoksessa *Kahden puolen Pohjanlahtea I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006, 12–50.

- Bladh Gabriel ja Wedin Maud. "Erämaasta torppia raivaamaan." Metsäsuomalaisen muuttoliike Ruotsiin ja heidän siellä harjoittamansa asutustoiminta 1500- ja 1600-luvuilla. Teoksessa *Kahden puolen Pohjanlahtea I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006, 51–107.
- Eilola Jari. *Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittäminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2003.
- Forsberg Karl-Erik. Befolkningsutvecklingen efter år 1749. Teoksessa *Svenska Österbottens historia I*. Svenska Österbottens Landskapsförbund. Vasa 1977, 213–303.
- Hellspong Mats. *Land och stad: svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid*. Gleerup. Malmö 1994.
- Huldén Lars. Vad berättar ortnamnen om den svenska bosättningsens uppkomst i Finland. Teoksessa *När kom svenskarna till Finland?* Toim. Ivars Ann-Marie, Huldén Lena. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsinki 2002, 63–80.
- Jern Kurt. Förvaltning, beskattning och befolkningsutveckling i svenska Österbotten före 1809. Teoksessa *Svenska Österbottens historia I*. Svenska Österbottens Landskapsförbund. Vasa 1977, 57–210.
- Jern Kurt. Näringsliv och levnadsvillkor i svenska Österbotten från medeltiden till 1800-talets stora nödår. Teoksessa *Svenska Österbottens historia III*. Svenska Österbottens Landskapsförbund. Vasa 1980, 5–191.
- Jaakkola Magdalena. *Kielten erikoistuminen ja sen seuraukset Ruotsin Tornionlaaksossa*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia, 137. Helsingin yliopisto. Helsinki 1969.
- Jutikkala Eino. *Suomen talonpojan historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1958.
- Kaila Elmo E. *Pohjanmaa ja meri 1600- ja 1700-luvuilla. Talousmaantieteellishistoriallinen tutkimus*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1931.
- Kallis Agneta. *Etnocentrismundersökningen II. Gamlakarleby. Kontakter över språkgränsen och deras samband med fördomar*. Svenska litteratursällskapet i Finland nämnd för samhällsforskning. Forskningsrapporter, 17. Åbo 1972.
- Karlsson K. *Undersökningar angående språkförhållandena utmed språkgränsen i sydvästra Finland*. Svenska bildningens vänner. Åbo 1898.
- Karlsson Sjögren Åsa ja Lindström Peter. Oikeita, todellisia porvareita? Luokka, sukupuoli ja kieli vapauden ajan kaupunkien poliittisessa kulttuurissa. Teoksessa *Kahden puolen Pohjanlahtea I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2006, 153–206.
- Karonen Petri. De finska borgarna och begreppet "Finland". Om borgarståndet och dess krav på ständertidens riksdagar. Teoksessa *Maktens mosaic. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Toim. Villstrand Nils Erik, Engman Max. Svenska litteratursällskapet i Finland. Stockholm 2008, 265–283.
- Keskisarja Teemu. *"Secoituxesta järjettömäin luondocappalden canssa." Perversiot, oikeuselämä ja kansankulttuuri 1700-luvun Suomessa*. Helsingin yliopisto. Helsinki 2006.
- Krook Tor. Seurakunta ja papisto. Teoksessa *Kaarlelan pitäjän historia I*. Turku 1969, 183–300.
- Kuvaja Christer. Kieliraja vai yhteysvyöhyke? Ruotsia ja suomea eteläisessä Suomessa 1700-luvun lopulla. Teoksessa *Vieraan rajalla*. Toim. Alenius Kari, Fält Olavi K. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys. Studia Historica Septentrionalia, 64. Tornio 2012, 165–176.

- Kuvaja Christer. Språkgräns – verklighet eller myt? Finskt och svenskt i Norrbotten och östra Nyland under senare hälften av 1700-talet. Teoksessa *Maktens mosaic. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Toim. Villstrand Nils Erik, Engman Max. Svenska litteratursällskapet i Finland. Stockholm 2008, 285–313.
- Kuvaja Christer, Rantanen Arja, Villstrand Nils Erik. Språk, självbild och kommunikation i Finland 1750–1850. Teoksessa *Svenskt i Finland - finskt i Sverige. 4, Ordens makt och maktens ord*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 2007, 33–114.
- Lamberg Marko. Suomalaisuus identiteettinä ja toiseutena varhaismodernissa ruotsin valtakunnassa. Teoksessa *Vieras, uto, vihollinen. Toiseus antiikista uuden ajan alkuun*. Toim. Hänninen Marja-Leena. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2013, 419–438.
- Layton Robert. Population, community and society in peasant societies. Teoksessa *Human Population Dynamics. Cross-Disciplinary Perspectives*. Biosocial Society Symposium Series. Cambridge University Press. Cambridge 2002, 65–82.
- Leinonen Kullervo. *Kulttuuripiirien rajavahdista Kälviän itsenäiseksi seurakunnaksi*. Eripainossarja, 227. Oulun yliopisto. Oulu 1990, 43–49.
- Lindkvist Thomas. Sverige och Finland under tidig medeltid. Teoksessa *När kom svenskarna till Finland?* Toim. Ann-Marie Ivars ja Lena Huldén. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 2002, 39–51.
- Luukko, Armas. *Etelä-Pohjanmaan historia II. Keskiäika ja 1500-luku*. Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta. Helsinki 1950.
- Luukko Armas. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II*. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta. Oulu 1954.
- Lönnqvist Bo. *Suomenruotsalaiset. Kansatieteellinen tutkielma kieliryhmästä*. Gummerus. Jyväskylä 1981.
- Manninen Juha. Den finska nationen I det svenska riket. Daniel Juslenius och Henrik Gabriel Porthans nationskonstruktioner. Teoksessa *Maktens mosaic. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Toim. Villstrand Nils Erik, Engman Max. Svenska litteratursällskapet i Finland. Stockholm 2008, 233–263.
- Manninen Juha. *Valistus ja kansallinen identiteetti. Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2000.
- Mickwitz Axel, Möller Sylvi. *Kokkolan kaupungin historia. I osa 1620–1713*. Kokkolan kaupunki. Turku 1951.
- Muroma Seppo. *Suurten kuolovuosien (1696–1687) väestönmenetys Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1991.
- Nikander Gabriel. *Kokkolan kaupungin historia. II osa 1714–1808*. Kokkolan kaupunki. Turku 1945.
- Nikula Sigrid. Kirkot ja kappelit. Teoksessa *Kaarlelan pitäjän historia I*. Kaarlelan kunta. Turku 1969, 63–181.
- Nordin Jonas. Finland och riket. Formell och strukturell ojämlikhet. Teoksessa *Maktens mosaic. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Toim. Villstrand Nils Erik, Engman Max. Svenska litteratursällskapet i Finland. Stockholm 2008, 211–231.
- Nykvist Nils-Erik. Svenska Österbotten och rikspolitiken. Teoksessa *Svenska Österbottens historia II*. Svenska Österbottens Landskapsförbund. Vasa 1979, 237–304.
- Olaus Magnus. *Suomalaiset pohjoisten kansojen historiassa*. Perustuu vuonna 1567 Baselissa julkaistuun latinankieliseen alkuperäisteokseen. Gummerus. Jyväskylä 2002.
- Pulkkis Emma. Kansanelämää ja -tapoja Kaarlelassa. Teoksessa *Kaarlelan pitäjän historia I*. Kaarlelan kunta. Turku 1969, 301–323.

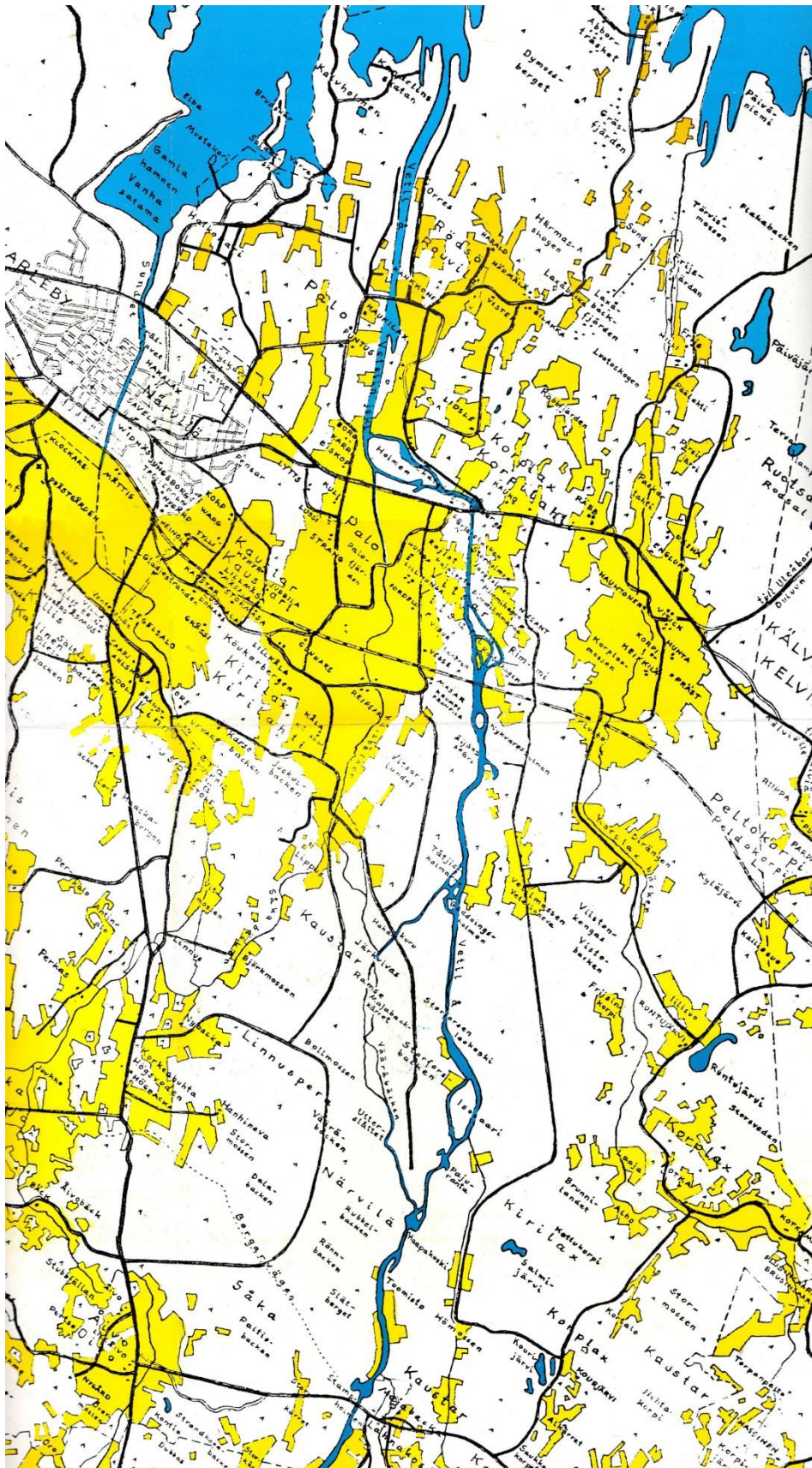
- Pulma Panu. *Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia Tutkimuksia, 129. Helsinki 1985.
- Rantatupa Heikki. Kälviän asutus ja väestö 1800-luvun puoleenväliin. Teoksessa *Kälviän ja Ullavan kirja*. Toim. Turunen Harri. Kälviän kunta ja seurakunta. Jyväskylä 1993, 47–104.
- Ruotsala Helena. "Det vare finare utan F." Kieliraja Haaparannan ruotsinkielisten asukkaiden kokemana. Teoksessa *Vieraan rajalla*. Toim. Alenius Kari, Fält Olavi K. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys. *Studia Historica Septentrionalia*, 64. Tornio 2012, 177–188.
- Salmela Elina. *Genetic structure in Finland and Sweden: aspects of population history and gene mapping*. Helsinki 2010.
- Sarmela Matti. *Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2007.
- Siikala Anna-Leena. Kansanusko. Teoksessa *Suomen historia. 3, Suomi suurvalta-aikana*. Toim. Paula Avikainen, Eero Laaksonen, Erkki Pärssinen. Weilin + Göös. Helsinki 1985, 303–369.
- Slotte Peter. *Sjönarnen i Karlebynejden. En undersökning av huvudledstyperna*. Acta Academiae Aboensis. Series A, Humaniora 55, 5. Diss. Åbo Akademi. Åbo 1978.
- Suihkonen Paavo. Kälviän ja Ullavan murre. Teoksessa *Kälviän ja Ullavan kirja*. Toim. Turunen Harri. Kälviän kunta ja seurakunta. Jyväskylä 1993, 139–158.
- Talve Ilmar. *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 1980.
- Tegengren Helmer. *Bebyggelse och näringsliv i Kronoby älvdal 1608–1865*. Skriftserie utgiven av Handelshögskolan vid Åbo akademi. Åbo 1941.
- Toivanen Pekka. Kälviäläiset laivanrakentajina. Teoksessa *Kälviän ja Ullavan kirja*. Toim. Turunen Harri. Kälviän kunta ja seurakunta. Jyväskylä 1993, 257–274.
- Turpeinen Oiva. Lastensuojelu ja väestökehitys. Teoksessa *Suomen lastensuojelun historia*. Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki 1987, 269–465.
- Vahtola Jouko. Folk och folkgrupper inom det nordliga rummet över tid. Teoksessa *Tre kulturer i möte*. Toim. Lars-Göran Tedebrand, Lars-Erik Edlund. Kulturens frontlinjer, 27. Umeå universitet. Umeå 2001, 13–21.
- Virrankoski Pentti. *Pohjanlahden ja Suomenselän kansaa*. Keskipohjanmaa-säätiö. Kokkola 1997.
- Vuorela Toivo. *Suomen kansankulttuurin kartasto 1. Aineellinen kulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1976.
- Wallén Holger. *Språkgränsen och minoriteterna i Finlands svenskbygder omkr. 1600–1875*. Skrifter utgivna av svenska folkpartiets centralstyrelse. Åbo 1932.
- Waris Heikki. *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin pitkän sillan pohjoispuolelle*. Weilin+Göös. Helsinki 1973.
- Wilmi Jorma. *Isäntäväet ja palvelusväen pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Taloudellinen tutkimus Turun ja Porin sekä Pohjanmaan läänien maaseudulta*. Jyväskylän Yliopisto. Jyväskylä 1991.
- Wilsman Atle. *Släktbok. 2:1. Svenska litteratursällskapet i Finland*. Helsingfors 1918.
- Åström Anna-Maria, Lönnqvist Bo, Lindqvist Yrsa. *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk marginalitet och självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 2001.
- Åström Bernhard, Frilund Christina. *Kaarlelan pitäjän historia III*. Kokkolan kaupunki. Kokkola 2002.

³³³ Osa Wallénin (1932) kielirajaa kuvaavasta kartasta. Ruotsinkielisen asutusalueen pohjoisreunassa Kokkolan kaupunki (Gamla Karleby) sekä Korpihahti (Korplax), suomenkielisen Kälviän vastaisella rajalla. Punainen kehys vastaa liitteen 2 karttaa.

Liite 2. Korpilahden kylä³³⁴

³³⁴ Osa Backin (1980) liitekartasta. Korpilahden kylä kattaa valtaosan Vetelinjoen (keskellä) ja Kälviän pitäjänrajan (katkoviiva) väliin jäävästä alueesta. Vasemmassa yläreunassa Kokkolan kaupunki.

Liite 3. Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1770–1775 käsitellyt paloviinarikossyytökset³³⁵

Talvikäräjillä 1770 (§ 16) syytettiin laittomasta paloviinan myynnistä kälviäläisiä Matts ja Anders Marttilaa (~s). Matts Marttila väitti myyneensä viinaa vänrikki ja kestikievarinpitäjä Jakob Reinhold Carlbomin (~r) puolesta, jonka osallisuuden käsittely käräjillä osoittautui perin hankalaksi. Vänrikki ei nimittäin ilmestynyt asian käsittelyyn käräjille (vaikka esiintyi muissa jutuissa, koskien esimerkiksi kälviäläissotilas Matts Bastionin palkkarahoja, § 41). Asian seuraavassa käsittelyssä (sk 1770 § 34, 43) Carlbom oli paikalla, mutta todistajiin liittyvien ongelmien takia asiaa jälleen siirrettiin, jolloin Carlbom taas jätti tulematta paikalle. Kun asia viimein saatiin käsittelyyn (sk 1770§ 101), todistajat kertoivat Carlbomin harjoittaneen viinakauppaa piikojensa avulla ja toimittaneen viinaa myytäväksi myös Marttiloille (mahdollisesti tarkoituksenaan saattaa heidät vaikeuksiin). Carlbom, joka kestikievarinpitäjän ominaisuudessa sai myydä viinaa, ei saanut toimistaan minkäänlaista rangaistusta. Hänet kuitenkin määrättiin maksamaan Marttiloiden kuluja 18 hopeataalerin verran. Carlbom ja Marttilat esiintyivät käräjillä sittemmin muissakin riita-asioissa (esim. sk 1772 § 36).

Talvikäräjillä 1770 (§ 17) syytettiin paloviinan laittomasta myynnistä myös kälviäläisiä Johan Sorolaa (~s) ja renki Johan Erikinpoikaa. Heistä Sorola kielsi ensin myyneensä viinaa, mutta todistajien jälkeen myönsi myyneensä ”joskus yhdelle ja toiselle jonkun ryypyn”. Molemmille tuomittiin kymmenen hopeataalerin sakko, jonka ohella Sorola menetti kotipoltto-oikeutensa. Paloviinan laittomasta myynnistä syytetty kälviäläinen Johan Siirilä (~s) sen sijaan vapautettiin syytteistä, sillä hän kielsi rikoksen eikä todisteitakaan ollut.

Talvikäräjillä 1772 (18§) Kokkolan Palon kylän Mårten Strang (~r) sai viiden hopeataalerin sakon siitä, että oli saapunut juovuksissa nimismies Spolanderin luokse. Samoilla käräjillä (19§) sakotettiin myös Kokkolan Knivsundin Sigfrid Magnusinpoikaa (~r), jonka juopuneisuudesta todisti muun muassa kirkkoherra Anders Chydenius. Samoin juopuneisuudesta sakotettiin (§ 22–23) Alavetelin Anders Johaninpoika Kainoa ja Kaustisen sotilasta Erik Silfversmediä. Edelleen juopuneisuudesta sakotettiin (§ 30)

---

³³⁵ Käräjillä esiintyi syytteitä paloviinan laittomasta valmistuksesta, myynnistä sekä juopuneisuudesta. Maataomistaville talonpojille viinan kotipoltto oli vuoteen 1772 asti sallittua, mutta myynti ei. Sen jälkeen viinan kotipoltto kiellettiin kokonaan ja viinapannut sinetöitiin. Niinpä kaikki laitonta viinanmyyntiä koskeneet syytteet esitettiin ennen vuoden 1772 lain voimaantuloa ja ainoa laitonta valmistusta koskenut tapaus vuoden 1772 jälkeen. Johdannossa mainituista oheislähteistä selvitetty kieliryhmää merkitään nimen jälkeen sulkuihin muodossa s/r, kun taas asuinpaikan ja-tai muiden vihjeiden perusteella päätelty kieliryhmä merkitään muodossa ~s/~r. Jos kieliryhmä jäi lähinnä arvailujen varaan, sitä ei merkitä lainkaan.

Koustarin Henrik Mårteninpoika Tylliä (~r), jonka rikos tapahtui sunnuntaina, minkä takia hän sai myös sakon sapattirikkomuksesta (20 hopeataaleria).

Talvikäräjillä 1772 (§ 39, 43) syytettiin Kokkolan Săkan kylän Carl, Simon ja Johan Rasmusta (~r) paloviinan laittomasta myynnistä. Todistajina toimineet Korpilahden Mickel Hauhtonen (s), Johan Lillhonga (r) ja Jakob Kauko (r) kertoivat itse ostaneensa Rasmuksesta viinaa, ja kievarinpitäjä Matts Johansson Koustar (~r) kertoi Rasmusten myyneen viinaa myös savolaistalonpojille, jotka olivat olleet Rasmuksessa vaihtamassa hevosia. Syytetyille tuomittiin 10 riikintaalerin sakot, jonka ohella he menettivät kotipoltto-oikeutensa.

Syyskäräjillä 1772 (§ 34) syytteeseen joutui Vetelin Răyringin Matts Erikinpoika Pulkkinen (~s), joka oli tavattu kotiseudullaan juopuneena. Pulkkinen myönsi rikoksensa ja sai ensikertalaisena tavanomaisen 5 hopeataalerin sakon.

Talvikäräjillä 1773 (§ 26) liiallisesta juopuneisuudesta sakotettiin Săkan kylän torpparia Isaac Porkoa (~r). Samoin sakotettiin (§ 26) Palon kylän Titus Biskopia (~r), joka oli tavattu juovuksissa kaupungista tulevalle maantiellä sunnuntaina. Biskop kielsi juopumuksensa, mutta tuomittiin sakkoihin todistajien kertomusten perusteella. Todistajista Korpilahden Zachris Hilli (r + ~s) kertoi syytetyn olleen kaupungin tullessaan ”hieman humaltunut” (något rörd). Toinen todistaja, Palon kylän Matts Puntus (~r) todisti puolestaan Biskopin olleen niin humalassa, ettei päässyt omin voimin kotiin.

Talvikäräjillä 1774 (§ 18) syytettiin Kălviän Ullavan kylän Matts Erikinpoika Sikalaa (~s) siitä, että hän oli esiintynyt juovuksissa kotikylässään sijaitsevassa Tuunalan puustellissa eräänä sunnuntaina. Sikala myönsi teon ja sai 15 hopeataalerin sakon.

Syyskäräjillä 1775 (§ 62, 90, 91) Kokkolan Nărvilän kylän sotilasta Henrik Widgreniä (~r) syytettiin laittomasta viinan valmistuksessa. Toinen nărviläläinen sotilas Friedrik Skott (~r) löysi Widgrenin torpasta sinetöimättömän viinapannun ja ilmiantoi hänet lautamies Matts Nărvilälle (~r). Widgrenille määrättiin äärimmäisen raskas 100 hopeataalerin sakko, mitä hän ei kyennyt maksamaan, joskin menetti kaiken liikenevän omaisuutensa – mukaan lukien mainitun viinapannun, joka takavarikoitiin kruunulle, vaikka myös Skott yritti haalia sitä itselleen osana ilmiantopalkkiota. Widgrenin sisko oli aviossa Smoolannissa syntyneen sotilas Nils Nymanin kanssa (ks. Back 1980, 600).

Liite 4. Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1690–1700 käsitellyt riitatapaukset, joissa osapuolina Korpilahden kylän asukkaita³³⁶

Talvikäräjillä 1692 (15) eräs Kvikantissa asunut porvari (~r) väitti Korpilahden Daniel Thomasinpoika Hassisen (r) kaataneen hänen metsästään puutavaraa pienen aluksen rakentamiseen. Hassinen määrättiin palauttamaan viemänsä puutavara.

Kesäkäräjillä 1692 (209) Korpilahden Henrik Räihä ja Rödsön kylän Mårten Härmälä olivat vastakkain viiden heinähäkin kokoisen Paskalahden niityn käytöstä.

Kesäkäräjillä 1692 (225) ja 1693 (348–349) korpilahtelaiset Olof Räbb ja Johan Johaninpoika Nissant (~r) haastoivat Pål Henrikinpoika Palorannan eli Palostrandin (~r), joka oli Vetelinjoen myllypadollaan estänyt veden virtausta korpilahtelaisten myllylle. Vastahakoinen Palostrand määrättiin siirtämään myllynsä toiseen paikkaan.

Kesäkäräjillä 1693 (344–345) Korpilahden Mats Kotkamaa (s) ja Vitsarin Anders Henrikinpoika (Wisur?) riitelivät eräästä niitystä (*fårbugkz ängen*), josta päätettiin toimittaa katselmus.

Kesäkäräjillä 1693 (374–376; tk 1694, 25) useat rödsöläistalonpojat, heidän mukanaan Thomas Eskilinpoika Manninen ja Anders Nilsinpoika Wester (~r), valittivat vahingoista, joita oli aiheutunut joko korpilahtelaisen Matts Eriksson Vitickin veljen (r) tai rödsöläisen Anders Michelinpoika Beltaren (~r) kaskesta levinneistä tulista.

Kesäkäräjillä 1693 (374–376; tk 1694, 25) korpilahtelaiset Matts Andersinpoika Kotkama (s) ja Bertil Matsinpoika Jokikylä (~s) nostivat esiin keskinäisen riitansa, koskien edellisen kaskeamisen ja jälkimmäisen paimenpojan aiheuttamia vastavuoroisia vahinkoja.

Syyskäräjillä 1694 (257) Vitsarin Cristoffer Honga (~r) valittaa vahingoista, jotka aikaansai Korpilahden Johan Jönsinpoika Rimmen (~s) laidunaitausten huono kunto.

Talvikäräjillä 1695 (300–301) syytettiin Daniel Hassista (r) tappelusta raatimies Johan Larsinpoika Hermannin (~r) kanssa. Hassinen oli Paavalinmessun aikaan iltapäivällä ajanut juovuspäissään yleisellä tiellä siihen malliin, että reen aisat (*femmarstången*) olivat lähellä osua raatimiehen karjaan ja vaimoon, joka alkoi huutaa apua. Sen jälkeen oli raatimies Herman oman kertomansa mukaan puhutellut ja tönäissyt Hassista rintaan. Kävi ilmi, että tosiasiassa raatimies oli hyökännyt Hassisen kimppuun siten, että tämä sai kasvoihinsa verinaarmun ja mustelman, minkä jälkeen Hassinen oli ottanut kiinni raatimiehen tukasta ja vetänyt tämän porvari Anders Peerinpojan rekeen, jossa oli tätä pidellyt (ja Hermanin mukaan myös lyönyt). Molemmat tuomittiin sakkoihin.

³³⁶ Kieliryhmämerkintöjen osalta katso liitteen 4 alaviite. Luetteloon ei otettu mukaan suvunsisäisiä perintöriitoja yms., jotka olivat nimenomaisesti kieliryhmäsuhteiden kannalta epäolennaisia.

Vuonna 1697 (357–360) käsiteltiin tasasaumaisen laivan rakentamisen viivästymisestä johtunutta riitaa, jossa olivat vastakkain porvari Anders Biörnström (~r) edesmenneen appiukkonsa, raatimies Anders Kalmin (~r) jälkeläisten puolesta sekä joukko talonpoikia, joiden joukossa korpilahtelaiset Henrik Erikinpoika Räihä ja Erik Mattsinpoika Finne (~s). Talonpojat esittivät viivästymisen syyksi kadon aikaansaaman köyhyyden sekä ne epäilykset, joita heillä oli vitsarilaisen rakennusmestarinsa Anders Masarin kykyjä (*capacitet*) kohtaan. Asiassa ei annettu rangaistuksia, vaan talonpojat määrättiin tekemään työ loppuun seuraavan kevään Eerikinpäivään mennessä omien kirvesmiestaitojensa ja velvollisuuksiensa mukaisesti, huolehtimatta mestaristaan, jonka edesmennyt Kalm oli itse tehtävään valinnut.

Syyskäräjillä 1698 (1090) käsiteltiin varkausjutun ilmianto, jossa osapuolina Korpilahden Lars Andersinpoika Kauko (r) ja Kirilahden kylän Anders Olofinpoika Kåla (~r). Asian käsittelyä siirrettiin Kålan poissaolon tähden.

Talvikäräjillä 1699 (48) mainitaan Korpilahden Erik Finnen (~s) ja kaupungin porvarin Olof Riskan (~r) erimielisyys, joka koski seitsemän sylen (runsaan 21 kuution) halkokasaa. Finne oli poissa käräjiltä, mistä häntä sakotettiin ja asiaa siirrettiin.

Talvikäräjillä 1699 (57–59) porvari Hofreen (~r) velkoi saataviaan nälkävuosina kuolleen korpilahtelaisen laivanrakentajan Johan Jönsinpoika Rimmen (~s) perillisiltä. Hofreen oli tilannut laivan kirvesmiesryhmältä, jossa rakennusmestarina oli toiminut ilmeisesti rödsöläinen lautamies Johan Jakobsson Lidsle (~r). Perinnän kohteena oli 90 kuparitaalarin palkka, jonka Hofreen oli joutunut maksamaan vitsarilaiselle Kristoffer Mattsinpoika Hongalle (~r) työn loppuunsaattamisesta. Saataviaan Lidsleltä ja Rimmen jälkeläisiltä velkoivat myös lähikylien talonpojat Saari (r), Kåla (~r) ja Indola (r), jotka olivat toimittaneet laivanrakennusta varten lautatavaraa, mastopuun yms.

Talvikäräjillä 1700 (39–40) porvari Henrik Hoffren valittaa, ettei Erik Andersson Kotkamaa saapunut pursimiespestiin, josta oli jo saanut etumaksun. Hoffren oli joutunut palkkaamaan tilalle toisen miehen 45 kuparitaalerin palkasta, minkä lisäksi hän oli jo ehtinyt maksaa Kotkamaalle palkkaa runsaat 7 kuparitaalaria.

Syyskäräjillä 1700 (1035–1036) Jakob Simonpoika Hassisen vävy Pehr Pehrinpoika (~s) Kälviältä väittää, ettei *Ritabackin* niitty kuulu Korpilahden Hassisen isännälle Daniel Thomasinpojalle (r). Riidassa oli osallisena myös verotilallinen Henrik Rijta (~s) Kälviältä. Asiassa todettiin, että Korpilahden Hassisen edellinen isäntä Anders oli pantannut niityn Korpijärven Lars Ohlinpojalle, joka puolestaan oli vaihtanut sen erääseen Korpijärven saareen vanhan Matts Rijdan kanssa. Niitty kuitenkin kuului edelleen Hassiseen, johon se myös tuomittiin jäämään.

Liite 5. Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1770–1775 käsitellyt riitatapaukset, joissa osapuolina Korpilahden kylän asukkaita³³⁷

Talvikäräjät 1770

- § 29. Elias Josefinpoika Klapuri Kälviän Peltokorvesta (~s) peri Korpilahden Matts Kotkamaalle (s) lainattuja rahoja. Matts Kotkamaa myönsi lainanneensa Klapurilta 36 kuparitaaleria, jotka hänet määrättiin maksamaan takaisin.
- § 46. Abraham Räbb (s) väitti Matts Carlinpoika Kåustarin (~r) vieneen häneltä ruoskan (*piska*). Kaustar kielsi vieneensä kyseisen ruoskan, ja kävikin ilmi, että se oli Jakob Måttisin (~r) hallussa. Måttis tuomittiin maksamaan Räbbille piiskasta korvausta 3 kuparitaaleria 16 äyriä sekä lisäksi Räbbille ja Kaustarille aiheutuneita kärjäkuluja 4 hopeataaleria ja Räbb väärrien syytöstensä tähden Kaustarille 3 hopeataaleria.
- § 52. Kaustarilainen Johan Tylli (~r) peri Korpilahden Abraham Räbbiltä (s) edellissyksyisistä hevoskaupoista jääneitä velkoja. Räbb myönsi Tyllin vaatimukset oikeiksi ja tuomittiin maksamaan tälle 12 kuparitaaleria korvausta sekä 3 hopeataaleria oikeudenkäyntikuluja.
- § 64. Lohtajalainen Elias Seikkula (~s) ja Korpilahden Olof Rimmi (r) olivat joutuneet riitoihin tekemänsä hevosvaihdon johdosta. Seikkula väitti Rimmin luvanneen, että hevoskaupan voisi perua, jos vaihdettu hevonen osoittautuisi huonommaksi kuin kengityksessä oli käynyt ilmi. Kun Seikkula sitten parin päivän kuluessa huomasi Rimmiltä saadun hevosen ontuvan, oli Rimmi jo kadonnut Vöyrin markkinoille eikä suostunut perumaan kauppaa. Seikkula vaati takaisin maksamaansa 24 taalerin välirahaa sekä 72 taaleria aiemmasta hevosestaan, jonka Rimmi oli jo ehtinyt myydä eteenpäin. Seikkula pyysi asiassaan todistajaksi korpilahtelaissotilaan Hinrik Hjalten, mutta häntä ei hyväksytty todistamaan aiemman tuomion takia. Rimmin pyynnöstä todistamaan kutsuttiin sen sijaan Korpilahden kyläsuutari Matts Matilainen (r). Kauppa jäi Rimmin tahdon mukaisesti voimaan.
- § 66. Porvari Esaias Ståhlberg (~r) haastoi käräjille Erik Kotkaman tälle myydyn talvimyssyn hinnasta. Anders Brusibacka (r) todisti (Kotkaman puolesta) porvarin rouvan myyneen Kotkamalle myssyn 9 kuparitaalarilla, mikä hinta jäi täten voimaan.
- § 68. Lukkari Anders Kahelin (~r) kiisteli Anders Brusibackan (r) kanssa tämän kaulaliinan katoamiskuulutuksen aiheuttamista kustannuksista. Lukkarin tekemiin kirjoitustöihin lukeutui paitsi kaulaliinan katoamiskuulutus, myös Brusibackan kuolleelle äidille laadittu kiitospuhe (*tacksägelse*) sekä haudalla suoritettu laulu, joista viimeksi mainitut Brusibacka

---

³³⁷ Kieliryhmämerkintöjen osalta katso liitteen 4 alaviite. Luetteloon ei otettu mukaan suvunsisäisiä perintöriitoja, maatilanjakoja yms., jotka olivat nimenomaisesti kieliryhmäsuhteiden kannalta epäolennaisia.

oli kylläkin valmis maksamaan. Brusibackan kadonnutta valkoista kaulaliinaa kirjuri kutsui myös (ilmeisen pilkallisesti) ”nenäliinaksi”.

- § 78. Porvari Anders Lindbäck (~r) peri Abraham Räbbiltä (s) saatavia, liittyen edellissyksyisiin hevoskauppoihin. Räbb tuomittiin maksamaan Wingelle kaikkiaan 24 hopeataaleria.
- § 80. Värjäri Petter Svedin (r) peri Mickel Runtujärveltä (r + ~s) runsaan 14 kuparitaalerin saatavia tämän isälle Mattsille värjätystä kankaasta. Mickel väitti seuraavilla käräjillä (sk 1770 § 58 ja 100, tk 1771 § 82, sk 1771 § 69), että värjäreille kuulunut maksu oli annettu välitettäväksi lautamies Jakob Kaukolle (r), joka ei Svedinin mukaan ollut kuitenkaan toimittanut perille koko summaa. Myös se, kenen vastuulle maksu kuului, oli kysymyksenä, sillä Runtujärvi-vainalla oli elossa leski Malin, joka oli kaupungissa porvarin palveluksessa, sekä Mickelin ohella useita muitakin jälkeläisiä, joita asui esimerkiksi Vetelissä. Svedin ehti kuolla sairauteen keväällä 1771 ennen kuin asia saatiin päätökseen.

Syyskäräjät 1770

- § 39 (ja 60.) Kälviän Peltokorven talonpojat (~s) syyttivät korpilahtelaisia Johan ja Pål Storkotkamaa (r+s), Matts Lillkotkamaa (r+s) sekä Matts Hassista (r) siitä, että nämä olivat heille rajanvedossa jäänyttä Korpijärven Ylilahtea niityksi kuivattaessaan sulkeneet venetien, jota kälviäläiset olivat käyttäneet kirkkomatkoillaan. Tämän seurauksena kokkolalaiset määrättiin 16 päivätyön ajan auttamaan kälviäläisiä korvaavaksi kulkutiekse valmistellun maantien kunnostamisessa.
- § 57. Johan Nissant (r) väitti naapurin emännän Carin Mattsintytär Nissantin (r) kutsuneen häntä varkaaksi kylässä suoritettujen isojakotoimitusten yhteydessä. Torppari Lars Pehrinoika kuitenkin todisti, että Carin oli ainoastaan sanonut Nissantin paaluttaneen peltonsa salaa (*i löndom*). Carin vapautettiin syytteistä ja Johan määrättiin maksamaan hänelle kärjäkuluja kaksi hopeataaleria.
- § 61. Mickel, Johan ja Matts Kotkamaa (r) vaativat rangaistusta Kälviän Peltokorven Simon Hassiselle (~s), joka oli ylittänyt omistamansa Aitosaaren niityn rajat mainitun Ylilahden vieressä. Hassinen kuitenkin väitti esi-isiensä ”ikivanhoista ajoista asti” omistaneen mainitun saaren, jonka maanmittari Florin oli tosin tulvaveden takia piirtänyt liian pieneksi, ja jonka maanmittari Holsten oli siten merkinnyt kiistanalaiseksi (*twistig*). Kotkamaat kiistivät tämän.
- § 63. Kälviän peltokorven Henrik Hassinen eli Laakso (*Laxo*) (~s) valitti, että Korpilahden torppari Henrik Henrikinpoika Plusinsaari (r) oli vienyt heinää maanmittauksessa hänelle osoitetulta Myllyniityltä.

- § 69. Matts Kauko (r) pyrki käräjillä pääsemään vaimonsa edesmenneen sisaren jälkeläisten omaisuuden haltijaksi. Lasten isä, Rödsön Johan Harald (r), tunnustettiin kuitenkin käräjillä lastensa holhoojaksi ja näiden perintöosuuden lailliseksi haltijaksi. Kaukon oudohkoon vaatimukseen vaikutti se, että hän oli valvonut perillisten etuja perunkirjoituksessa. (Toinen vaikutin oli kenties se, että Johan oli alkujaan saapunut Haraldin taloon vävyksi - hän oli syntynyt ilmeisesti Palon kylässä Strangin tilalla).
- § 80. Sotilas Henrik Hjälte peri Zachris Hilli-Frijsiltä (r + ~s) saataviaan päivätöistä. Hilli tuomittiin maksamaan Hjältelle neljännestynnyrillinen suolasilakkaa.
- § 81. Olof Nissant (r) syytti Zachris Hilliä (r + ~s) tämän laidunaitauksen huonosta kunnosta, jolloin Hilli väitti Nissantin omien aitojen puutteet syyksi eläinten karkailuun. Asiassa Hilliä vastaan todisti Anders Andersinpoika Heikkilä (s) ja Nissantia vastaan palonkyläläinen Samuel Backman (r). Asiassa ei annettu tuomiota, jolloin Nissantin maksettavaksi tuli Hillin kulut eli 6 hopeataaleria.
- § 89. Lukkari Anders Kahelin (~r) peri Jakob Johaninpoika Witickiltä (s) maksamattomia lukkarin kappoja. Witick selitti rästejään sillä, että vaikkakin hän mainitulla ajalla (1761–1767) oli asunut erillisessä ruokakunnassa, oli talo jaettu Matts Witickin (s) kanssa virallisesti vasta pari vuotta aiemmin, mihin asti he olivat suorittaneet maksun vuorovuosin. Seuraavilla käräjillä (tk 1771 § 63) Matts Witick kielsi tällaisen järjestelyn, mutta todistajat, itsellismies Petter Jakobinpoika ja Witickillä aiemmin piikonut Beata Perintytär, vahvistivat Jakobin kertomuksen. Täten rästit eli yhteensä 21 kappaletta viljaa ja lukkarin kärjäkulut eli 8 hopeataaleria määrättiin Witickien maksettavaksi.
- § 97. Porvari Nils Riska (~r) peri 3 kuparitaalerin saataviaan Abraham Räbbiltä (s). Räbb väitti jo maksaneensa vaaditun summan, mutta ei kyennyt sitä osoittamaan. Hänet määrättiin maksamaan summa ja sen ohella Riskan kuluja 3 hopeataaleria.
- § 98. Porvari Nils Riska (~r) peri 2 taalarin ja 20 äyrin saatavia Anders Brusibackan (r) ostamista kauppatavaroista. Brusibacka myönsi vaatimuksen oikeaksi, joskin kertoi luulleensa jo maksaneensa kyseisen laskun porvarille toimittamallaan tavaroilla. Velan ohella maksettavaa tuli 3 hopeataaleria kuluja.
- § 108. Olof Carlberg eli Nissant (r) peri palonkyläläiseltä torppari Anders Andersinpoika Kalfholmilta (~r) 78 kuparitaalerin velkaa. Kalfholm tuomittiin maksamaan kyseinen velka, jonka ohella hänen maksettavakseen tuli Nissantin kärjäkuluja 8 hopeataaleria sekä 2 taaleria sakkoa poissaolosta käräjiltä (tk 1771, § 71).
- § 109. Zacharias Hilli (r + ~s) haastoi käräjillä renki Thomas Pählinpojan (~s) Kälviältä, joka oli karannut Hillin palveluksesta vain viikon siellä oltuaan. Thomas jätti saapumatta käräjille, mistä hänet tuomittiin sakkoihin.

Talvikäräjät 1771

- § 53. Lukkari Anders Kahelin (r~) peri Korpilahden lautamies Jakob Kaukolta (r) maksamattomia lukkarin kappoja tämän omistaman Brusebackan verotilan osalta. Kauko puolustautui sanomalla, ettei hän koskaan ollut asunut Brusebackassa ja ylipäättään omisti siitä niin pienen osuuden, ettei siitä tarvinnut maksaa. Oikeus määräsi Kaukon maksamaan rästit, mikä teki 10 vuodelta yhteensä 30 kappaa.
- § 65. Lukkari Anders Kahelin (r~) peri saataviaan itsellismies Johan Olofinpojalta, joka oli aiemmin (1761–1766) asunut Lillvitickin tilalla. Johan sanoi, ettei hänellä ollut varaa maksaa lukkarin kappoja, minkä tähden hän oli vienyt lukkarille vuosittain heinää. Siihen lukkari oli sanonut myös tyytyvänsä, minkä todistajat Jakob Witick (s) ja itsellismies Petter Jakobinppoika vahvistivat. Syytteistä luovuttiin ja lukkari määrättiin maksamaan Johanin kuluja 4 hopeataaleria.
- § 71. Palonkyläläinen torppari Anders Kalfholm (r~) peri Korpilahden Olof Nissantilta (r) silkkistä kaulaliinaa ja kirvestä, jotka Kalfholmin vaimo oli Lohtajalla antanut pantiksi 9 kuparitaalarista. Nissant sanoi lunastaneensa kyseiset esineet Kalfholmin langolta sotilas Westerholmilta samaa summaa vastaan, joka täten todettiin jatkossakin tavaroiden lunastusarvoksi.
- § 87. Porvari Lars Sneckendahl (r~) peri Aabraham Räbbiltä (s) 84 kuparitaalerin velkoja, jotka olivat syntyneet hevoskaupassa. Käräjiltä poisjäänyt Räbb tuomittiin maksamaan mainittu summa sekä erinäisiä muita kuluja ja sakkoja.
- § 88. Talolliset Jakob ja Matts Witick (s) kertoivat isokyläläisen Jakob Kiviniemen (r~) haastaneen heidät käräjille ja vaativat korvauksia, koska kannetta ei esitetty vaikka Witickit olivat sitä odottaneet koko pitkän käräjä-ajan. Korvauksia ei kuitenkaan määrätty, sillä lautamiehet kertoivat, että kyseinen haaste oli otettu esiin jo käräjien ensimmäisenä päivänä (mitä ei tosin pöytäkirjoissa mainita).

Syyskäräjät 1771

- § 32. Perämies Jakob Strandman (r~) kaupungista haastoi Abraham Räbbin (s) 9 kuparitaalerin velasta, joka oli jäljellä suuremmasta velkasummasta. Räbb myönsi velan, jonka ohella hänen maksettavakseen tuli 5 hopeataaleria käräjäkuluja.
- § 48. Kauppias Hans Kämmer kaupungista (r~) syytti Korpilahden Mickel Runtujärveä (r) osana laivanrakennusryhmää, jonka muut jäsenet olivat Kirilahden kylän Henrik Repsar ja Hans Gunnar, Koustarin Jakob Korp ja Henrik Suomalax sekä Linnusperän Erik Wefwar (kaikki

~r). Kyse oli tasasaumaisesta, 2000 kuparitaalerin arvoisesta jahdistista, jonka rakentaminen ei ollut edennyt sovitusti. Rakennuttaja vaati korvauksia sekä aluksen myöhästymisestä (600 taaleria) että rakennustavarasta ja työvoimasta, jota oli joutunut itse hankkimaan. Jälkimmäisiin kustannuksiin rakentajat suostuivatkin osallistumaan runsaan 22 taalerin maksulla rakentajaa kohden lukuun ottamatta Suomalaxia, joka oli osuutensa jo maksanut. Myöhästymisen todettiin käräjillä johtuneen rakennuttajasta itsestään, joka oli vaihtanut rakennuspaikan Koustarinlahdesta Palon selälle ja määrännyt, että jahdin sijasta rakennetaankin brigantiini.

§ 54 ja 61. Kauppias Mathias Lithén (~r), joka omisti osan Brusibackan tilasta samoin kuin lautamies Jakob Kauko (r), haastoi jälkimmäisen siitä, että tämä oli korjannut heinää kauppiaalle kuuluvalla Langimåsan eli Tylliholmenin niityn saralta. Kyseinen niitty rajoittui Witickin pellon aitaan, jonne Johan ja Isaak Räihä (s) olivat aiemmin opastaneet heinänkorjaajat. Kauko puolestaan väitti, että kyseinen niitynosa ei ollut Lithénin vaan oli ”aina” kuulunut Kaukolle. 18 vuotta aiemmin Witickissä asunut Mickel Hauhtonen (s) ja Brusibackan väen kanssa lapsena heinässä ollut Abraham Räbb (s) todistivat, ettei Lithénin niitty ulottunut Witickin aitaan. Matts Huhtala (s), kyläsuutari Matts Mattsinpoika (r) sekä torpparin leski Maria Mårtenintytär puolestaan muistivat Lithénin väen tehneen siellä heinää entisen omistajan Carlbomin jälkeen. Oikeus tulkitsi niityn kappaleen Lithénin omaisuudeksi. Kauko määrättiin palauttamaan alueelta korjattu heinä sekä maksamaan sakkoa yhden hopeataalerin.

§ 60. Erik Michelinpoika Raumasalo Kaustisten kylästä, joka oli riidoissa Johan Nissantin (r) kanssa myös erästä perintöriitaa koskien (§ 59), peri Nissantilta 60 kuparitaalaria, jonka väitti tämän lainanneen vaimoltaan kuusi vuotta aiemman hevosvaihdon yhteydessä. Nissant kielsi lainanneensa mitään Raumasalon vaimolta. Raumasalo pyysi todistajaksi Abraham Räbbin (s), joka hänkään ei tiennyt mainitusta lainasta. Räbb kuitenkin kertoi Nissantilla olleen samoihin aikoihin lainassa joitakin ploomia, jotka tämä oli pian sen jälkeen maksanut pois. Nissant vapautettiin syytteistä.

§ 63. Olof Nissant (r) vaati Kälviän Peltokorven talonpojalta ja lukkarilta Elias Klapurilta (~s) velkakirjan nojalla 300 kuparitaalaria, kahta ruistynnyriä sekä hopeapikaria. Nissantin puolesta käräjille saapunut vaimo Brita Erikintytär myönsi velkakirjan oikeaksi, mutta väitti jo saaneen etumaksuna mm. kaksi ruistynnyriä. Nissant kielsi saaneensa muuta kuin lainan korkona maksetut neljä kappaletta ruista sekä heinähäkin. Oikeus määräsi Klapurin maksamaan koko vaaditun velan korkoineen sekä kärjäkulut.

§ 63. Porvari Carl Friedrich Krook (~r) peri Isaak Räihältä (s) runsasta 4 kuparitaalaria rahaa, yhtä heinähäkkiä ja paria syliä halkoja. Räihä lupautui ne maksamaan.

- § 73. Johan Nissant (r) peri korpilahtelaiselta torpparin leskeltä Maria Mårtenintyttäreltä 2 taaleria ja 20 äyriä, jotka Maria oli lainannut kruununmaksuja varten ollessaan Nissantilla piikana. Maria puolestaan uhkasi vastahaasteella, joka koski hänen edesmenneelle miehelleen kuulunutta 4 taalerin arvoista messinkirasiaa. Asiassa päädyttiin sopuun. Maria suostui maksamaan velkansa ja sai ilmeisesti rasiensa takaisin.
- § 87 ja 105. Matts Mattsinpoika Heikkilä (s) peri Anders Brusibackalta 32 kuparitaalerin saataviaan. Brusibacka oli lupautunut ostamaan Heikkilälle Vaasan kruununaitasta kaksi tynnyriä viljaa, mutta olikin tuonut vain vajaan tynnyrillisen ohraa. Sen tähden Heikkilä oli joutunut ostamaan Kokkolan kaupungista viljatynnyrin 72 kuparitaalerin hintaan, vaikka Vaasassa hinta olisi ollut 40 taaleria. Heikkilän todistajana toimi korpilahtelainen Maria Mattsintytär. Brusibacka tuomittiin maksamaan vaadittu summa sekä 8 hopeataaleria kuluja.

Talvikäräjät 1772

- § 57. Olof Nissantia eli Carlbergiä (r) syytettiin siitä, että hän oli vienyt noin häkillisen heinää rödsöläisen Mårten Härmesin (Härmälän) (r) ladosta. Todistajana kuullut Anders Andersinpoika Heikkilä (s) ja Jakob Jakobinpoika Huhtala (s) kertoivat nähneensä ladon josta oli viety heinää ja lumessa jäljet, mutta eivät osanneet sanoa, oliko Nissantilla osuutta asiaan. Nissant vapautettiin syytteestä.
- § 61. Kokkolan ja Kruunupyyn rajalla sijaitsevan Knivsundin kylän Hans Back (~r) peri Abraham Räbbiltä (s) 33 kuparitaaleria erääseen hevoskauppaan liittyen. Asia saatiin sovittua siten, että tullivirkamies Örnström (~r) lupautui maksamaan velan Räbbin tekemää aittaa (*boda*) vastaan. Se ei valmistunut, joten puolitoista vuotta myöhemmin (sk 1773 § 148) Back velkoi jälleen samaista summaa Räbbiltä kievarinpitäjä Matts Koustarin (~r) välityksellä. Räbb tuomittiin maksamaan Backille vaadittu summa sekä kärjäkuluja 6 hopeataaleria.
- § 68. Michel ja Johan Kotkama (r) haastoivat närvilänkyläläisen perämiehen ja laivurin Petter Karlingin (~r). Hän oli laivannut Kotkaman talon tuotteita (ilmeisesti tervaa) Tukholmaan myytäväksi, mutta oli Kotkamaiden mukaan jättänyt suorittamatta heille maksuja runsaan 150 kuparitaalerin edestä. Karling kieltäytyi ensin vastaamasta syytteisiin pitäjänkäräjillä, koska oli kaupungin porvari, mutta hänet velvoitettiin siihen, koska hän asui Närvilän kylässä. Sen jälkeen Karling yritti sysätä vastuuta maksusta lautamies Johan Lillhongalle (~r), joka oli kyseisessä laivassa osaomistajana. Oikeus velvoitti Karlingin maksamaan Kotkamaille vaaditun summan sekä kärjäkuluja 8 hopeataaleria. Myöhemmillä käräjillä

(tk 1773 § 65) Karling haastoi samasta asiasta Johan Lillhongan (r), joka sovittelun jälkeen suostuikin maksamaan Kotkaman veljesten saatavista suurimman osan.

§ 87. Raatimies Petter Stenhagen (~r) peri kauppakirjan nojalla Abraham Räbbiltä (s) 15 kuparitaalerin velkaa, jonka Räbb jyrkästi kiisti. Stenhagen kuitenkin todisti kauppakirjan oikeaksi valaheutoisesti (*med tu finger å bo*), minkä jälkeen Räbb määrättiin suorittamaan mainittu summa sekä 8 hopeataaleria kärjäkuluja. Edellä mainittujen tapausten ohella Räbbin haastoi käräjille myös Mickel Hauhtonen (s) Räbbin veljen Jakobin tyttären huoltajan roolissa, koskien Räbbin perintötilan kohtaloa. Räbb hävisi tämänkin jutun ja samalla kotitilansa isännyyden (sk 1771, § 86 ja 104, tk 1772 § 60). Niinpä hänet mainitaan seuraavilla käräjillä ”entisenä talollisena” (ks. alla) ja sittemmin Korpikylän itsellisten joukossa.

§ 93. Kälviän Peltokorven Anders Gräkilä (~s) vaati uudisasukas Mickel Runtujärveltä (r + ~s) 57 kuparitaalerin velkaa, jonka Runtujärvi myönsi oikeaksi. Hänet tuomittiin maksamaan vaadittu summa korkoineen sekä kärjäkuluja 6 hopeataaleria.

Syyskäräjät 1772

§ 52 ja 62. Kruunupyyn Matts Abbors (~r) vaati entiseltä talolliselta Abraham Räbbiltä (s) 72 kuparitaalerin korvausta hevosvaihdesta. Mainitun vaihdon yhteydessä Räbb oli luvannut kaupan peruuntuvan, jos Abborsin saama hevonen osoittautuisi sairaaksi. Kun Abbors sitten huomasi hevosensa olevan sairas ja yritti perua kaupan, oli Räbb jo myynyt oman hevosensa pois. Räbb myönsi vaatimuksen oikeaksi, joten hänet tuomittiin maksamaan vaadittu summa sekä Abborsin kärjäkulut.

§ 73. Porvarin leski Margareta Carlagia (~r) peri Korpilahden entiseltä talolliselta Abraham Räbbiltä (s) 41 kuparitaalerin velkaa. Räbb myönsi velan, joskin väitti että oli lyhentänyt sitä edelliskeväänä 24 kuparitaalerin arvoisella hevosella. Räbb tuomittiin maksamaan vaadittu summa kokonaisuudessaan sekä 3 hopeataalerin kulut.

§ 78. Mickel Kotkama (r) haastoi Kälviän Peltokorven kylän Anders Hassisen (~s), joka oli edelliskeväänä kolonnut 60 kuorman verran tervaspuita erästä Sikonevan metsiköstä, joka sijaitsi Kokkolan ja Kälviän pitäjien rajalla. Kotkama piti kyseistä tilusta vanhastaan omanaan, kun taas Hassinen kertoi, että se oli erotettu hänelle pitäjässä vastikään suoritettussa isojaossa. Rajalinja päätettiin tarkastaa lautamiesten toimittamassa katselmuksessa

§ 84. Rödsön Johan Kankkonen ja Johan Harald sekä Palon kylän Jakob Karr ja Matts Borg (kaikki ~r) väittivät Zacharias Hilli-Frijsin (r + ~s) hakanneen luvattomasti polttopuita mainituille

kylille kuuluvasta Päiväniemen metsästä. Sovittiin, että Hilli maksaa puista 18 taaleria korvausta sekä lautamiehille tarkastuksesta koituneet kustannukset.

§ 93. Korpilahden Johan Präst (r) syytti Zacharias Hilliä (r + ~s) siitä, että tämä oli kuluneena kesänä korjannut kolme kuormaa heinää Prästin myllyniityltä. Hilli kuitenkin väitti, ettei ollut ylittänyt oman niittynsä rajaa, jonka maanmittari Holstius oli verokarttoihin piirtänyt. Maanmittauksessa paikalla ollut lautamies Kauko (r) määrättiin tekemään asiasta katselmus. Sen tuloksena (tk 1773 § 39) Hilli tuomittiin maksamaan sakkoa 1 hopeataaleri ja korvaamaan Prästille mainitut heinäkuormat, joiden rahalliseksi arvoksi arvioitiin runsaat 4 kuparitaaleria.

Talvikäräjät 1773

§ 52. Piika Caisa Jakobintytär Rödsöstä (~r) peri Zacharias Hilliltä (r + ~s) runsaan 7 kuparitaalerin maksua kuudesta päivätyöstä, jotka Caisa oli hänelle edelliskesänä tehnyt. Hilli myönsi vaatimuksen oikeaksi, mutta väitti pidättäneensä palkan vastineeksi niistä jouhista ja oljista, jotka Caisan isä oli hänelle velkaa. Caisalle mainittu velka oli kuitenkin tuntematon. Hilli tuomittiin maksamaan Caisalle vaadittu palkkasumma sekä 5 hopeataaleria Caisan kärjäkuluja.

Syyskäräjät 1773

§ 71. Matts Hassinen (r) vaati Såkan kylän Carl Rasmukselta (~r) velan pantiksi antamiaan kupariplootuja. Niitä oli alkujaan ollut 61 kappaletta, joista kukin 6 taalerin arvoinen. Palauttamatta oli 66 taalerin arvosta plootuja, jotka Rasmus lupasi antaa Hassiselle heti seuraavana aamuna.

§ 72. Matts Hassinen (r) väitti pitäjien rajalla asuvan Kälviän Peltokorven Matts Herrasen (~s) kolonneen tervaspuita rajan väärällä puolella, minkä Herranen kielsi. Hassinen vetosi asiassa talojen välillä syyskäräjillä 1745 tehtyyn sopimukseen, ja Herranen puolestaan syksyllä 1770 suoritettuun maanmittaukseen. Seuraavilla käräjillä Herranen puolestaan väitti (tk 1774 § 80) Hassisen kolonneen puita hänen mailiaan Hassisenmäen eteläpuolella. Molemmista rajarikkomuksista päätettiin tehdä katselmus nimismies Spolanderin ja lautamiesten Johan Lillhongan (r) ja Jakob Kaukon (r) toimesta (tk 1774 § 79 ja sk 1774 § 74). Katselmuksessa kävi ilmi, että sekä Herranen että Hassinen olivat ylittäneet luvattomasti maatilojensa (ja pitäjien) rajan. Asiasta ei annettu rangaistuksia, vaan osapuolia ainoastaan kehoitettiin jatkossa pidättäytymään rajarikkomuksista.

§ 155. Alaveteliläinen torppari Olof Witick (s), joka itsekin oli kotoisin Korpilahdesta, velkoi Korpilahden Mickel Erikinpoika Hauhtoselta (s) vuoden rengin palkkaa eli 30 kuparitaaleria. Kyseinen palkka oli jäänyt maksamatta entiseltä talonisännältä Abraham Råbbiltä (s), mutta Witick velkoi sitä Hauhtoselta, koska tämä oli Råbbin talon uusi isäntä sekä Abrahamin veljen huoltaja. Oikeus katsoi, että Hauhtosella ei ollut velvollisuutta maksaa edellisen isännän palkkarästejä.

Talvikäräjät 1774

§ 50. Korpilahtelainen lautamies Jakob Kauko (r) sekä Mickel Kauko (r) koettivat saada niitykseen Vetelinjoen pohjoispuolista Sarpakarin saarta, joka aiemmin oli ollut rummunlyöjä Johan Hummerin käytössä. Tätä vastaan asettuivat vitsarilaiset lautamies Johan Lillhonga (r) sekä Erik ja Abraham Storhonga (r), jotka halusivat päästä (ja ilmeisesti pääsivätkin) osalliseksi kyseisestä saaresta.

§ 69. Sigdrid Olofinpoika Laurila Kalajoelta (~s), jonka hiljattain edesmennyt vaimo oli Anna Mattsintytär Korpilainen-Vitick Korpilahdelta, peri poikapuoliltaan Matts ja Erik Witickiltä (s) 40 kuparitaalerin maksua 40 kapasta ruis- ja mallasjauhoa. Matts Witick väitti, että kyseinen velka oli jo maksettu, minkä todisti myös isokyröläinen Johan Mattsinpoika Kauko, joka oli entisiä pitäjäläisiä, ja oli seitsemän vuotta aiemmin Kalajoen markkinoille matkatessaan toimittanut Laurilalle ja tämän vaimolle 48 kuparitaaleria sekä hieman tupakkaa. Laurila hävisi jutun ja määrättiin maksamaan peräti 20 hopeataaleria kärjäkuluja todistaja Kaukon pitkästä matkasta johtuen.

Syyskäräjät 1774

§ 94. Zachris Hilli-Frijs (r + ~s) pyysi lupaa raivata itselleen useita pelto- ja niittyalueita Korpilahden kylän yhteismaista, joista osaa hän oli jo ehtinyt kasketa ja raivata. Näitä aikeita vastaan asettuivat kyläläisistä Matts Vitick (s), Michel Hauhtonen (s), Matts Huhtala (s), Mickel Råbb (r+s), Anders Brusibacka (r) sekä Jakob Kauko (r) Råbbin talon omistajana. Heidän mukaansa mainitut alueet ensinnäkin kuuluivat heidän kylänmetsiinsä ja laidunmaihinsa, minkä ohella he valittivat, että mainittujen alueiden aitaaminen estäisi heidän laiduneläintensä kulun juomispaikoille ja että puiden kaataminen voisi pilata eräät Vitickin niityt. Tarkastusmiehet kuitenkin katsoivat, että kyseiset alueet olivat etäällä kylän muista taloista ja olivat isojaossa osoitettu Hillille, ja että eläinten kulku veden ääreen ei estynyt. Joidenkin kiistojen jälkeen (*efter något twistande*) päädyttiin siihen, että Zachris

sai luvan kyseisiin uudisraivauksiin kuitenkin siten, että Isaac Hillille myönnettiin puolet kustakin peltoalueesta.

§ 107. Kälviän Peltokorven Anders Hassinen (~s) valitti Korpilahden uudisasukas Henrik Plusinsaaren (r) tulleen eräänä toukokuun sunnuntain iltapäivänä Kotkaman taloon ja tönäisseen (*skuffade*) Hassista seinää vasten niin, että tämä sai mustelman. Plusinsaari (*Blusinsari*) myönsi teon, mutta kielsi, että tönäisystä olisi voinut aiheutua mustelmaa, mitä myöskään Hassinen ei pystynyt todistamaan. Plusinsaari tuomittiin 6 hopeamarkan (1 ½ hopeataalerin) sakkoon sekä sapattirikkomuksesta 10 hopeataalerin sakkoon, joiden päälle maksettavaksi tuli 6 hopeataaleria Hassisen kärjäkuluja.

§ 152. Mickel Korpilainen (r) haastoi Zahcris (r + ~s) ja Isaac Hillin (r), jotka olivat käsitelleet talojen ilmeisesti yhteisesti omistamalla myllysaunalla tulta niin varomattomasti, että sauna oli palanut. Korpilainen vaati 12 kuparitaalerin korvausta saunassa olleesta messinkikattilastaan. Isaac myönsi korvausvelvollisuutensa, mutta Zahcris väitti, ettei ollut saunalla palon syttyessä. Neuvottelun jälkeen päädyttiin siihen, että Isaac maksoi Korpilaiselle 9 taaleria ja sai pitää kärventyneen kattilan.

§ 156. Jakob Kauko (r) sekä muutamat vitsarilaistalonpojat (~r) syyttivät Palon kylän Jakob Karrea (~r) siitä, että tämä oli sulkenut Vetelinjoen väylää sen molemminpuolisilla kalapadoillaan. Karrella todettiin olevan oikeus kalastaa kyseisessä paikassa. Karre lupasi kuitenkin pitää veneväylän auki 8 kyynärän leveydeltä ja purkaa patonsa syksyisin.

Syyskäräjät 1775

§ 49. Kälviän Peltokorven Anders Henrikinpoika Hassinen (~s) ja Korpilahden Henrik Mattsinpoika Kotkama syyttivät Korpilahden uudisasukasta Henrik Plusinsaarta (r) siitä, että tämä oli vallannut käyttöönsä suuremman osan Myllynevasta kuin tämän uudisasumukselle oli katselmuksessa osoitettu. Asia sovittiin käräjillä siten, että Plusinsaari luovutti osan valtaamistaan alueista.

§ 50. Kälviän Peltokorven Anders Henrikinpoika Hassinen (~s) syytti Henrik Plusinsaarta (r) siitä, että tämä oli päästänyt Henrik Kotkaman lehmät Hassisen kylvämälle pellolle, minkä seurauksena oli tuhoutunut kahden tynnyrin verran ruista. Plusinsaari kiisti teon. Korpilahden Matts ja Isaak Kotkama (r) todistivat nähneensä tuhot, mutta eivät tienneet Plusinsaaren osuudesta muuta kuin sen, että tämä oli samaisena päivänä kertonut kuulleensa mainitulta alueelta lehmien kellojen kilkettä. Syytteet hylättiin ja Hassinen määrättiin korvaamaan 4 hopeataalerin verran Plusinsaaren kärjäkuluja.

- § 58. Kälviän Peltokorven Anders Herranen (~s) vaati Lars Frijsin leskeltä Maria Jurwelialta, tämän pojalta Isaac Hilliltä ja vävyltä Zahcris Hilliltä (r + ~s) 39 kuparitaaleria. Edesmennyt Frijs oli kirkkoväärtin ominaisuudessa perinyt kyseisen summan verran ylimääräistä veroa kirkon lähellä ollutta rakennusta (*Rönögrund*) varten. Ylimääräinen vero joka oli sitten jäänyt palauttamatta. Asian käsittelyä siirrettiin.
- § 69. Pitäjien välistä rajaa vasten asuvan Kälviän Peltokorven Jakob Hassisen (s) tilan katselmuksessa syntyi jälleen erimielisyyttä Korpijärven Ylilahden seudun niityistä, joita Peltokorven Hassisen ohella väittivät omakseen myös Korpilahden Mickel ja Isaak Storkotkama (r), Henrik Lillkotkama (r+s) sekä Matts Hassinen (r). Korpilahtelaiset mainitsivat riidelleensä samasta asiasta jo Jakobin edesmenneen veljen Simon Hassisen kanssa, ja riidan käsittelyä päätettiin jatkaa jälleen myöhemmillä käräjillä.

Liite 6. Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1690–1700 käsitelty salavuoteus- ja huoruussyytökset³³⁸

Talvikäräjillä 1690 (10) syytettiin salavuoteudesta perhonkyläläistä Saara Haukkaa (~s), joka väitti maamittari Thomas Lohmin (~r) maanneen hänet ja siittäneen hänelle lapsen. Saara tuomittiin sakkoihin ja kirkkorangaistukseen. Lohm puolestaan jäi pois käräjiltä ”kiireiseen Tukholman matkaansa” vedoten, ja jäi rangaistuksesta. Myöhemmistä tuomiokirjoista (tk 1696, 31) käy ilmi, että Lohm oli kiertänyt pitäjässä mittaamassa tiloja, jotka olivat pyytäneet helpotuksia raskaisiin maaveroihinsa. Samoilla käräjillä (12) tuomittiin salavuoteudesta myös Gertrud Eskilintytär (~r).

Kesäkäräjillä 1690 (227, 234–238; tk 1692, 28–30) huoruudesta sai syytöksen Kaisa Seppä (~s). Häne tuomittiin raskaaseen sakkorangaistukseen, jonka ohella hänet karkotettiin kihlakunnasta, jossa kenenkään kiellettiin sakkojen uhalla antamasta hänelle majapaikkaa. Samaisen Kaisa Sepän ja saarijärveläisen sotilaan Matts Mattsinpoika Marttilan tytär Anna (~s) joutui hankin huoruussyytteeseen. Anna oli aviomiehensä Lars Kinnusen ollessa sotapalveluksessa Riikassa ollut suhteessa kälviäläiseen naimattomaan mieheen Olof Andersinpoika Rahkoseen (~s). Suhde oli alkanut Henrikinmessun aikaan heinänteon jälkeen, kun Anna oli mennyt Olofin luokse ja jäänyt yöksi saunaan. Suhteesta seurasi raskaus, monivaiheinen karkumatka Savoan, Annalle syyte lapsenmurhasta ja kuolemantuomio, josta hänet kuitenkin vapautettiin hovioikeuden päätöksellä.

Kesäkäräjillä 1691 (212, 216–217) olivat salavuoteudesta syytettyinä veteliläiset Matts Johaninpoika Lasainen (~s) ja Anna Henrikintytär Savo (~s). Viimeksi mainitun asia nousi myöhemmin käsittelyyn uudelleen, koska paikalliset naiset väittivät Annan olleen yhdynnässä myös Mattsin veljeen Erikiin (~s) sekä sotilas Henrik Simonpoikaan.

Talvikäräjillä 1692 (20) oli syytettynä Kälviän Karin Johanintytär (~s) salavuoteudesta Pieksämäen Vehmaiskylän Mikko Henrikinpoika Riikosen (~s) kanssa. Riikonen ei ollut paikalla käräjillä, joten Kälviän kirkkoherra lupasi kirjoittaa asiasta virkaveljelleen Pieksämäelle, jotta tämä huolehtisi siellä asianmukaisesta rangaistuksesta, kuten myös tapahtui (kk 1692, 208).

---

³³⁸ Salavuoteudesta tuomittujen rangaistus oli yleensä tytölle 5 ja pojalle 10 hopeataalerin sakot. Huoruudesta sakko saattoi nousta 40 hopeataaleriin. Sakkojen ohella määrättiin kirkkorangaistus, joka suoritettiin istumalla kirkossa sijaitsevalla ”häpeäpallilla” jumalanpalveluksen ajan. Sen jälkeen syytetyn tuli seisoa keskellä kirkkoa ja ottaa vastaan julkinen synninpäästö. Nikula 1969, 136. Kieliryhmämerkintöjen osalta katso liite 4. Siveysrikoksista syytetyt edustivat usein tilatonta väestöosaa, joiden osalta kieliryhmä on epävarmempi kuin talonpoikien osalta. Vaikka yksittäisissä tapauksissa syytettujen arvioitu kieliryhmä saattaakin olla virheellinen, kokonaisuutena suomenkielisten osuus siveysrikoksista oli joka tapauksessa suurempi kuin ruotsinkielisten.

Kesäkäräjillä 1692 (205–207) syytettynä olivat aviottoman lapsen saaneet renki Johan Johaninpoika Kärhä Kaustisista ja Liisa Henrikintytär Korvu Alavetelistä. Pari aikoi avioon, minkä kuitenkin esti kirkkoherra Isaac Falander (ks. luku 4.2.). Pari säästyi ilmeisesti sakoilta, mutta sai kirkkorangaistuksen. Samoilla käräjillä huoruudesta sai tuomion kälviäläinen Margeta Andersintytär Rahtunen (~s) suhteestaan avioituneeseen, Viitasaarelta Kuopioon muuttaneeseen Erik Larsinpoika Puruseen (~s). Margareta ei kyennyt maksamaan raskaita, 40 hopeataalarin sakkojaan, joten hän sai ”maksaa ruumillaan”.

Syyskäräjillä 1694 (254) kälviäläistytö Kirstin Clasintytär (~s) ilmoitti tulleen nuoren renkipojan Anders Larsinpojan (~s) ”piirittämäksi”, mistä seurasi kuolleenä syntynyt lapsi.

Talvikäräjillä 1695 (265) kälviäläinen Olof Jakobinpoika (~s) myönsi syyllistyneensä salavuoteuteen saman pitäjän Karin Jakobintytären (~s) kanssa, mutta ei suostunut avioitumaan tytön isän vaatimuksista huolimatta.

Syyskäräjillä 1695 (285–287) syytettiin salavuoteudesta kälviänkyläläisiä Karin Pehrintytärtä (~s) ja renki Olof Larsinpoikaa (~s). Paljastui, että Olof oli antanut Karinille ”kiintymyksensä merkiksi” 3 karoliinia rahaa, mutta kertoi vanhempiensa asettuneen parin avioitumista vastaan. Tyttö määrättiin luovuttamaan saamansa rahat kruununvoudille. Samoilla käräjillä (287–288 ja tk 1696, 21–22) syytettiin salavuoteudesta myös Kälviän Ruotsalon Karin Erikintytärtä (~s) sekä renki Mårten Johaninpoikaa (~s), joka kielsi osuutensa ja väitti asialla olleen ”erään savolaismiehen”. Todistajana kuultiin sotilaan vaimoa Kirstin Johanintytärtä, joka oli nukkunut samassa pirtissä syytettyjen kanssa. Hän ei tiennyt syytettyjen suhteesta tarkoin mutta mainitsi parin herättäneen runsaasti epäilyksiä.

Talvikäräjillä 1696 (43–45) syytettiin salavuoteudesta Margeta Ehrintytärtä, joka väitti lapsensa isäksi nuorta vitsarilaista renkiä Johan Erikinpoikaa. Johan kielsi osallisuutensa ja vapautettiin tämän ”irtolaisämmän” (*lööös kãna*) syytöksiltä. Päätöstä perusteltiin sillä, että Margeta oli poissa asiaa käsitelleiltä käräjiltä ja oli lisäksi ”tunnetusti” taipuvainen juopotteluun sekä harkitseemattomiin ja valheellisiin puheisiin.

Talvikäräjillä 1697 (43–45) syytettiin salavuoteudesta ”irtolaisämmää” Malin Michelintytärtä (~r). Hän nimesi kumppanikseen Närvilän Hakalaxin rengin Olof Johaninpojan (~r), joka oli ollut Malinin kanssa pitäjän pappilan palveluksessa. Olof kielsi osuutensa ja kun useat miehet lisäksi todistivat Malinin olevan kevytkenkäinen nainen, sai ainoastaan Malin rangaistuksen. ”Kunniallinen vaimo” Margareta Johanintytär kertoi Malinin nimenneen Olofin lapsen isäksi jo synnytyksen yhteydessä. Olof kuitenkin kertoi Malinin touhunneen jopa avioituneiden miesten kanssa, mainiten nimeltä renki Anders Jöraninpojan, joka hänkin oli ollut pappilassa töissä. Anders myönsi ”kaataneensa Malinin joitakin kertoja

sänkyyn”, mutta kielsi harrastaneensa hänen kanssaan ”epärehellisyyttä” (*oährligit*). Tämän myös Malin vahvisti. Anders kuitenkin vakuutti Malinin ”maanneen yhden ja toisen luona”, minkä vahvistivat myös kappalainen Ernest Grandell ja hänen lankonsa, opiskelija Jakob Falander. Tuomari totesi, että ”hämärissä ja epäilyttävissä tilanteissa täytyy olla taipuvaisempi vapauttaa kuin tuomita”. Täten Olof vapautettiin syytteistä ja Malin tuomittiin sakkoihin sekä kirkkorangaistukseen.

Syyskäräjillä 1699 (1095–1100) salavuoteussyytteessä olivat kokkolalaiset Jöran Mattsinpoika ja Ingrid Titusintytär (~r), jotka kielsivät rikoksen. Kävi kuitenkin ilmi, että Ingrid oli jo aiemmin tunnustanut asian Kokkolan kirkkoherralle, joten tavanomaiset sakot langetettiin. Jöranilla ei ollut rahaa 10 hopeataalerin sakkoonsa, joten se muutettiin kujanjuoksuksi, joka toimitettiin saman tien käräjätalon pihalla. Samoilla käräjillä syytettynä olivat myös kälviäläiset Liisa Erikintytär ja veljekset Gustaf ja Olof Rahkonen (~s). Nimismiehen esiin tuoma syyte perustui Matts Pehrinpoika Hanhisalon puheisiin. Todistajaksi kutsuttu Hanhisalo sanoi kuitenkin tietävänsä asiasta vain sen, minkä savolaistalonpoika Thomas Huska oli hänelle kertonut jo edesmenneestä Olof Rahkosesta. Huska puolestaan kielsi kertoneensa Hanhisalolle mitään, ja sanoi käyneensä Olof Rahkosen luona vain kerran sen verran, että ehti saada tulen piipputupakkaansa. Syytetyt kielsivät rikoksen ja väittivät Hanhisalon puhuneen kateuksissaan, koska Gustaf ei halunnut naida hänen sisartaan. Syytteistä luovuttiin. Kirkkoherra ja lautamiehistö totesivat Hanhisalon olevan lempeä, mutta yksinkertainen mies.

Syyskäräjillä 1699 (1095–1100 ja sk 1700, 1036–1037) oli syytettynä veteliläisleski Anna Gabrielintytär Kaino (~s), joka oli langennut petollisia avioliittolupauksia antaneeseen Mårten Henrikinpoika Äijälään Rautalammelta (~s). Anna oli saanut suhteesta lapsen. Äijälän aviosäätyä ei vuoden 1699 syyskäräjillä tiedetty, joten asian käsittelyä lykättiin. Vuoden päästä käräjille saapui kaksi pieksämäkeläismiestä, Isaach Larsinpoika ja Eskil Johaninpoika, jotka todistivat Äijälän olevan naimisissa ja että hänellä oli kaksi lasta. Annalle lankesi maksettavaksi huoruudesta 40 hopeataalarin sakko, jonka Gabriel Kaino lupautui maksamaan. Äijälä itse oli pestautunut sotilaaksi ja karannut.

Syyskäräjillä 1700 (1028–1029) korpilahtelainen piika Brita Andersintytär tuomittiin salavuoteudesta sotilas Thomas Olofinpojan kanssa. Lautamiehet Johan Litzlö ja Johan Jönsson olivat saaneet tunnustuksen Thomasilta kun tämä oli keväällä 1700 jo astunut Riikaan lähteneeseen alukseen. Brita tuomittiin tavanomaiseen 5 hopeataalerin sakkoon, mutta Thomasin sakkoa ei sotapalveluksen takia voitu langettaa.

Liite 7. Kokkolan ja Kälviän käräjillä vuosina 1690–1700 käsitellyt varkaussyytökset

Talvikäräjillä 1694 (21–22) Kälviän järvikyläläinen Johan Andersinpoika (~s) tunnusti varastaneensa yhden lampaan saman kylän Peer Peerinpojalta ja myyneensä sen porvari Carl Reenholtinpojalle, mistä sai sakkoja runsaat 7 kuparitaaleria. Samoilla käräjillä (27, 29–30) linnusperäläinen Anders Ahlskog (r) ilmoitti itse ”kuvitellen oikeutetusti” (*medelst någon förmeent rättigheet*) vieneensä muutaman sylen verran (1 syli runsaat 3 kuutiota) puita porvari Olof Palon halkokasasta ja lupasi korvata ne. Sakkoa ei hänelle jostain syystä määrätty. Ilmeisesti juuri tämän kimmoittamana porvari Christoffer Christofferinpoika (~r) kertoi Ahlskogin kähveltäneen häneltä messinkisen kynttilänjalan, jonka hän kylläkin oli jo saanut takaisin. Ahlskog väitti löytäneensä kynttilänjalan aivan ”nuhteettomasti” (*anständigt*) erään sillan alta. Kertomus oli epäilyttävä ja omistaja vaati Ahlskogille rangaistusta. Asia siirrettiin seuraaville käräjille, mutta siitä ei enää myöhempiä merkintöjä löytynyt.

Talvikäräjillä 1697 (29) lohtajalaisen, kaupungissa töissä olleen Erik Mattsinpojan (~s) syytettiin varastaneen 60 kyynärää palttinakangasta. Kangas oli ollut valkaistavana siltavouti Johan Tyllin luona, ja sen omisti porvarin tytär Carin Pehrintytär. Sakko eli kankaan kolminkertainen hinta oli kaikkiaan 45 hopeataaleria. Samoilla käräjillä (34–43) vielä vakavampien syytösten kohteeksi joutui Korpilahden Hauhtosen tilan yhtiömies Anders Larsinpoika Patanen eli Patana (~s). Kun Hauhtosen isäntä Bengt Larsinpoika oli karannut Savoona, otti vaimonsa Susanna Olofintytär tilalle yhtiömieheksi mainitun Patanan, joka sitä ennen oli ollut uudisasukkaana Vetelin Räytingissä. Pian Korpilahteen muutettuaan Patana varasti Terva- eli Teeririjärven kirkkotuvasta vaatteita sekä kappelin sakastin kirstusta runsaat 35 kuparitaaleria rahaa. Hänet tuomittiin kuolemaan. Vaimonsa Maria Andersintytär, joka oli käyttänyt varastettuja vaatteita, tuomittiin palauttamaan vaatteet ja maksamaan sakkoa kolminkertaisesti niiden hinta eli runsaat 26 hopeataaleria. Andersin 12-vuotias poika Anders, joka oli ollut isänsä mukana ja oli pidellyt hevosia kiinni isänsä ollessa kappelissa varkaissa, jätettiin tuomiotta. Pian kyseisten talvikäräjien jälkeen, nälkävuosien pahimpana keväänä, koko Patasen perhe kuoli, lukuun ottamatta mainittua poikaa Andersia, joka värväytyi sotilaaksi heti täysi-ikäiseksi tultuaan (ks. Kokkolan srk:n vihittyjen ja haudattujen luettelot).

Nälkävuonna 1697 tapahtuneita rikoksia puitiin myös ylimääräisillä välikäräjillä (435–, sivunumerot osin puuttuvat). Erik Jakobinpojan (~s) syytettiin varastelleen kälviäläisissä taloissa yhteensä yli 58 kuparitaalarin arvosta, irtolaismiehen Erik Erikinpoika

Heikkiniemen Kokkolassa kaikkiaan yli 45 taalarin arvosta ja toisen Erik Erikinpojan (~r) yli 10 kuparitaalarin arvosta. Kaikkien kohdalla sakkoa kertyi kolminkertaisesti varastetun tavaran arvo. Lisäksi Johan Mattsinpoika (~r) oli kertoman mukaan varastellut lukuisista eri taloista monenlaista ruoka- ja vaatetavaraa, rahaa, työkaluja sekä erään piian virsikirjan, kaikkiaan noin 150 kuparitaalarin arvosta. Koska hän oli tunnustanut myös sekaantuneensa eläimiin (ks. luku 4.2.) ja perunut sitten tunnustuksensa, ei hänelle annettu käräjillä tuomiota, vaan asia siirrettiin hovioikeuden käsiteltäväksi.

Syyskäräjillä 1697 (362–363, 365, 374–377 ja tk 1699, 31) jatkettiin nälkävuosien varkaustapausten puintia. Nuori renki Matts Johaninpoika Sakån kylästä (~r) sekä Kaustisen Hans Pehrinpoika olivat varastaneet eri taloista lampaita, lautoja, heiniä ja suolaa. Pedersöreläinen Jöns Jönsinpoika (~r) oli lisäksi varastanut eräästä Kvikantin aitasta silakkaverkon ja neljäsosatyynyillisen silakkaa sekä yläveteliläinen Anders Johaninpoika (~s) nälänhätänsä pakottamana härän ja lampaan. Matts tuomittiin palauttamaan varastamansa tavarat ja maksamaan sakkoa kolminkertaisesti niiden hinta, eli yli 40 taaleria. Jöns oli jo palauttanut verkon, joten hänen piti enää palauttaa silakat sekä maksaa kolminkertaisesti varastetun tavaran arvo, eli yhteensä 9 hopeataaleria. Anders Johaninpojan kohdalla sakkoja kertyi 8 hopeataaleria. Syytettyjen sakot muutettiin varattomuuden tähden kujanjuoksuksi. Varkaudesta kujanjuoksuun tuomittujen joukossa oli myös Anders Jöraninpoika Ollila (~s), jonka rangaistus kuitenkin muutettiin kuolemantuomioksi sen jälkeen, kun hän tunnusti lisäksi sekaantuneensa eläimiin (luku 4.2.).

Syyskäräjillä 1699 (1100–1101) Brita Andersintytär tunnusti elokuisen jumalanpalveluksen jälkeen vieneensä kirkon penkille jääneen vaatekappaleen. Vaate kuului Henrik Savon tyttärelle Liisalle. Britalle annettiin 25 hopeataalerin sakko. Sakko oli tavallista kovempi johtuen siitä, että varkaus sattui kirkossa pyhäpäivänä (*klagedagen*). Brita ei kyennyt maksamaan sakkoa, joten hänelle määrättiin alennettu sakko, kaksi perättäistä sunnuntaita jalkapuussa sekä päivätöitä kirkolle.